



Ochrona niematerialnego
dziedzictwa kulturowego –
kodeks etyczny, komunikacja
i transfer wiedzy

Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego – kodeks etyczny, komunikacja i transfer wiedzy

*Tom ten dedykujemy wszystkim, którzy swoją pasją,
pracą i zaangażowaniem przyczynili się do tego, by tradycja
układania kwiatowych dywanów na procesję Bożego Ciała
stała się częścią Listy reprezentatywnej niematerialnego
dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO.
Dzięki ich wysiłkowi cały świat może dziś poznać i podziwiać
nasze dziedzictwo, które żyje i promuje nasz kraj.*

Seria Spycimierska
Tom trzeci



Miejsko-Gminna
Biblioteka Publiczna
w Uniejowie

Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego – kodeks etyczny, komunikacja i transfer wiedzy

Redakcja: Katarzyna Smyk

Uniejów–Wrocław 2024

Raport powstał w ramach projektu „Centrum Kompetencji Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego”.

Publikacja dofinansowana ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury.



Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Koncepcja badań i raportu: Katarzyna Smyk i Andrzej Szoszkiewicz

Konsultacje i recenzje raportu:

dr Joanna Banik

dr Katarzyna Waszczyńska

Redakcja językowa: Joanna Gontarz, Agata Rokita/Smartlink.pl

Korekta: Agata Rokita/Smartlink.pl

Projekt okładki i skład: Maciej Pachowicz/Smartlink.pl

Druk: Drukarnia Drukma Sp. j.

Fotografia na okładce: Przemysław Kęcel

Wydanie I

Nakład: 200 szt.

Wydawca:

Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Uniejowie

ul. Kościelnicka 8/10

99-210 Uniejów

tel. 63 288 80 77

e-mail: biblioteka@uniejow.pl

www.mgbpuniejow.naszabiblioteka.com

Współwydawca:

Polskie Towarzystwo Ludoznawcze

ul. Fryderyka Joliot-Curie 12

50-383 Wrocław

tel. 71 375 75 83

e-mail: ptl@ptl.info.pl

www.ptl.info.pl



Polskie
Towarzystwo
Ludoznawcze

ISBN 978-83-958812-5-1 (druk)

978-83-958812-6-8 (online pdf)

978-83-64465-78-9 (druk)

978-83-64465-79-6 (online pdf)

© Copyright for this edition by Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Uniejowie

© Polskie Towarzystwo Ludoznawcze

© Autorzy

Spis treści

WPROWADZENIE / 9

Rozdział 1

Zarządzanie ochroną niematerialnego dziedzictwa kulturowego – dobra praktyka uniejowska 2023–2024 – *Katarzyna Smyk* / 11

- 1.1. O projekcie „Centrum Kompetencji Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego” (Uniejów, 2023–2024) / 12
- 1.2. Trzeci tom uniejowski: o zarządzaniu niematerialnym dziedzictwem kulturowym / 13
- 1.3. Dokumenty strategiczne: kodeks etyczny i komunikacja / 14
- 1.4. Transfer wiedzy i rekomendacje / 16
- 1.5. Podziękowania / 18

CZĘŚĆ I. DOKUMENTY STRATEGICZNE SŁUŻĄCE SYSTEMOWEJ OCHRONIE DZIEDZICTWA NIEMATERIALNEGO W POLSCE / 21

Rozdział 2

Polski kodeks etyki ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego – dokument strategiczny. Prolegomena – *Katarzyna Smyk* / 23

- 2.1. Uniejowsko-lubelska metodyka budowania podstaw kodeksu etycznego ukierunkowanego na polskich depozytariuszy i interesariuszy dziedzictwa niematerialnego / 25
- 2.2. Zasady UNESCO w interpretacji depozytariuszy i ekspertów / 27
- 2.3. Ogólne wskazówki / 49

Rozdział 3

Strategia komunikacji w ramach partycypacyjnego zarządzania tradycjami niematerialnego dziedzictwa kulturowego wpisanymi na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości – *Andrzej Szoszkiewicz* / 55

- 3.1. Wspólna sprawa / 56
- 3.2. Wielka sprawa / 58

- 3.3. Niematerialne ma trudniej / 61
- 3.4. Wiedza jest skarbem, a praktyka kluczem do niego / 62
- 3.5. Kto pyta, nie błądzi / 63
- 3.6. Oficjalne źródła są kompasem w morzu informacji / 66
- 3.7. Przechodzimy do praktyki! / 71
- 3.8. Aneks / 78

Aneks. Im prościej, tym lepiej. Zasady prostego języka w komunikacji –
Aleksandra Sulek / 79

CZĘŚĆ II. PRAKTYKOWANIE OCHRONY DZIEDZICTWA NIEMATERIALNEGO – TRANSFER WIEDZY: OSIĄGNIĘCIA I WYZWANIA / 83

Rozdział 4

Praktyczne aspekty ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Przykład Spycimierskiego Bożego Ciała – *Andrzej Szoszkiewicz / 85*

- 4.1. Stowarzyszenie i współpraca z samorządem / 86
- 4.2. Prestiż i zobowiązania / 87
- 4.3. Wpis na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego – wielka mobilizacja / 89
- 4.4. Lista UNESCO – globalne uznanie lokalnego dziedzictwa / 90
- 4.5. Kluczowa rola projektów / 91

Rozdział 5

Budowa i rozwój archiwów społecznych w kontekście Spycimierskiego

Archiwum Społecznego – *Arkadiusz Jełowicki, Jędrzej Kałużny / 97*

- 5.1. Ideowe fundamenty budowania archiwów społecznych / 98
- 5.2. Budowa i działania Spycimierskiego Archiwum Społecznego / 100

Rozdział 6

**Oferta edukacyjna Centrum „Spycimierskie Boże Ciała” jako przykład promocji
niematerialnego dziedzictwa kulturowego wśród młodych ludzi – *Jędrzej Kałużny,***

Tomasz Wójcik / 107

- 6.1. Nowoczesne opowiadanie o tradycji / 107
- 6.2. Oferta edukacyjna Centrum „Spycimierskie Boże Ciała” / 111

Rozdział 7

Budowa produktów turystyki zrównoważonej w oparciu o dziedzictwo kulturowe – Bogdan Włodarczyk / 117

- 7.1. Pojęcie turystyki zrównoważonej / 118
- 7.2. Produkt turystyczny jako element przestrzeni gościnnej / 121
- 7.3. Podstawowe kategorie produktów turystycznych – definicje, cechy charakterystyczne, przykłady / 124

Rozdział 8

Harmonia pozornych przeciwieństw. Promocja i marka niematerialnego dziedzictwa kulturowego – Andrzej Szoszkiewicz / 131

- 8.1. Promocja w Konwencji UNESCO 2003 / 132
- 8.2. A co to jest właściwie promocja? / 135
- 8.3. Ochrona a promocja / 136
- 8.4. Komplementarność pojęć / 136
- 8.5. Pułapki promocji / 137
- 8.6. W poszukiwaniu równowagi / 138
- 8.7. Nie ma lepszych i gorszych / 138
- 8.8. Definicja / 139
- 8.9. Da się! / 139
- 8.10. A jak się do tego ma budowa marki? / 140
- 8.11. Promocja i marka wspólnym dziełem / 140

Rozdział 9

Pieniądze na dziedzictwo niematerialne – Andrzej Szoszkiewicz / 143

- 9.1. Kultura ludowa i tradycyjna / 143
 - 9.1.1. Przykłady zrealizowanych projektów w zakresie niematerialnego dziedzictwa kulturowego / 145
- 9.2. Niematerialne – przekaz dalej / 146
 - 9.2.1. Przykłady zrealizowanych projektów w zakresie niematerialnego dziedzictwa kulturowego / 148
- 9.3. Dziedzictwo kulturowe w centrum uwagi / 149
 - 9.3.1. Kluczowe programy europejskie, które finansują działania związane z niematerialnym dziedzictwem kulturowym / 149
- 9.4. Interreg Europa Środkowa / 154

- 9.4.1. Przykłady zrealizowanych projektów w zakresie niematerialnego dziedzictwa kulturowego / 155

CZĘŚĆ III. REKOMENDACJE / 159

Rozdział 10

Rekomendacje ekspertów do planu ochrony żywego dziedzictwa – wyróżnik tomów Serii Spycimierskiej – Katarzyna Smyk / 161

- 10.1. W sumie 1118 rekomendacji / 162
- 10.2. Pierwsze rekomendacje dla Centrum Kompetencji Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego / 163
- 10.3. Jak pracować z rekomendacjami nad przygotowaniem systemu, planu i/lub strategii ochrony dziedzictwa niematerialnego / 164

Rozdział 11

Rekomendacje dla depozytariuszy i interesariuszy niematerialnego dziedzictwa kulturowego: pola działania i potencjalne zagrożenia – oprac. Katarzyna Smyk / 169

Bibliografia / 183

I. Źródła / 183

- I.1. Materiały UNESCO i rządowe / 183
- I.2. Materiały ze stron internetowych / 183

II. Opracowania / 184

Biogramy autorów / 193

Summary / 197



WPROWADZENIE



Katarzyna Smyk

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Instytut Nauk o Kulturze

Katedra Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego

Rozdział 1



Zarządzanie ochroną niematerialnego dziedzictwa kulturowego – dobra praktyka uniejowska 2023–2024

Trzeci tom „Serii Spycimierskiej” powtarza strukturę dwóch poprzednich tomów, niemniej może zaskoczyć. Czytelnicy nie znajdą w nim analiz i interpretacji tradycji spycimierskiego Bożego Ciała, układanych na tę okazję kwietnych dywanów ani kulturowych kontekstów tej tradycji. Parafianie spycimierscy po pięciu latach badań (2018–2022), które przeprowadzono w trzech projektach dofinansowanych przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z Funduszu Promocji Kultury (Smyk, Włodarczyk, Jełowicki 2020; Smyk 2022d), uzyskali ogromny i bezcenny zasób umożliwiający im samodzielną i długoterminową ochronę swojej tradycji. Z porad zamieszczonych w tomach z 2020 i 2022 r. (Smyk 2020a; Smyk 2022a) skorzystać mogą i korzystają depozytariusze innych zjawisk wpisanych na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego i na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO oraz aplikujący do tych inwentarzy. Z myślą o tym szerokim gronie trzeci tom stanowi kolejny krok w kształtowaniu dobrej uniejowskiej praktyki ochrony dziedzictwa niematerialnego.

Postanowiono bowiem, a burmistrz Uniejowa Józef Kaczmarek poparł realizację nowego pomysłu, rozpocząć budowę nowej placówki

kulturalno-historycznej, tj. Centrum „Spycimierskie Boże Ciało” w Spycimierzu, która ma pełnić nową i pionierską funkcję: ogólnopolskiego i międzynarodowego ośrodka wzmacniania działań depozytariuszy na rzecz ochrony zjawisk niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Realizację tego celu umożliwiło pozyskanie środków od Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na dwuletni projekt pn. „Centrum Kompetencji Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego”, realizowany przez Miejsko-Gminną Bibliotekę Publiczną pod kierunkiem dyr. Beaty Szymczak. Jego założenia i mechanikę, opracowane koncepcyjnie przez Katarzynę Smyk i Andrzeja Szoszkiewicza, omawiam w kolejnych akapitach. Na tym tle prezentuję niniejszą publikację – jeden z efektów projektu i składnik zasobu powstającego Centrum Kompetencji.

1.1. O projekcie „Centrum Kompetencji Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego” (Uniejów, 2023–2024)

Centrum Kompetencji, powstające przy Centrum „Spycimierskie Boże Ciało”, ma obejmować wsparciem nie tylko lokalny zwyczaj układania kwiatnych dywanów na Boże Ciało, ale możliwie wszystkich zainteresowanych depozytariuszy innych tradycji. Z naszego rozeznania wynika, że na pomoc oczekują zjawiska wpisane na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO i Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz do Krajowego rejestru dobrych praktyk, jak też aplikujące do tych list. Stąd nastawienie w projekcie na budowanie sieci i nawiązywanie oraz wzmacnianie współpracy między depozytariuszami, lokalnymi władzami, naukowcami, ekspertami, instytucjami i organizacjami.

W projekcie zorganizowano VII i VIII Seminaria Spycimierskie, które stanowią forum wymiany doświadczeń (zwłaszcza to z 2023 r.), są podsumowaniem badań naukowych i eksperckich oraz służą opracowaniu dalszych planów na wspólne działania. Poprowadzono też warsztaty na temat tworzenia archiwów społecznych żywego dziedzictwa, finansowania działań ochronnych i opracowywania projektów edukacyjnych. Stworzono też internetową bazę wiedzy o dziedzictwie niematerialnym,

dostępną na stronie spycimierskiebozeczialo.pl. Staje się ona miejscem sukcesywnego gromadzenia i uzupełniania informacji, m.in. o zjawiskach wpisanych na Listę UNESCO, oraz zamieszczania materiałów szkoleniowych, np. pokazów wyżej wymienionych warsztatów. Znajdują się tu tomy Serii Spycimierskiej i inne publikacje o dziedzictwie niematerialnym (w tym – naukowe). Jednym z trwałych i w naszej opinii długofalowych działań realizowanych w projekcie jest opracowanie dwóch dokumentów strategicznych. To założenia do polskiego kodeksu etyki ochrony dziedzictwa niematerialnego oraz strategia komunikacji w partycypacyjnym zarządzaniu dziedzictwem wpisanim na Listę reprezentatywną. I to one stanowią trzon niniejszego tomu.

1.2. Trzeci tom uniejowski: o zarządzaniu niematerialnym dziedzictwem kulturowym

Tom stanowi jeden z efektów projektu realizowanego w latach 2023–2024. Choć zdajemy sobie sprawę, że praca nad publikacją i jej poszczególnymi rozdziałami otwiera nowe perspektywy i wskazuje na kolejne potrzeby środowisk depozytariuszy, ośmielamy się widzieć ten tom jako pierwsze w Polsce kompleksowe, metodycznie spójne opracowanie na temat realizacji zobowiązań oraz szans związanych z wpisem tradycji na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości.

Powstaniu publikacji przyświecało kilka założeń. Po pierwsze, kierowana jest do wszystkich – nie tylko do parafian spycimierskich – depozytariuszy i interesariuszy, zainteresowanych ochroną dziedzictwa wpisanego na listy oraz do rejestru dobrych praktyk w ochronie dziedzictwa niematerialnego. Po drugie, publikacja ma bazować na doświadczeniu praktycznym autorów, zdobytym m.in. w trakcie warsztatów i sympozjów realizowanych w tym projekcie, ale też podczas poprzednich projektów spycimierskich oraz innych działań autorów. Po trzecie, domeną tomu nie są teksty *stricte* naukowe, lecz – praktyczne. To z tego powodu nie we wszystkich rozdziałach Czytelnicy znajdą aparat naukowy czy naukową metodologię. Po czwarte, do zadań autorów należało przygotowanie – jak w innych tomach realizowanych przez

K. Smyk i A. Szoszkiewiczza – rekomendacji wedle formatki, która tym razem została nastawiona na potrzeby Centrum Kompetencji. Rekomendacje są skupione na poradach i zaleceniach, jak depozytariusze wraz z szeregiem interesariuszy mogą kształtować krajowy system ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, który w obecnej formie wymaga wzmocnienia i dostrojenia do konkretnego zjawiska, wspólnoty, momentu i możliwości. Po piąte, nowość widać również w strukturze tomu. Prócz bowiem części z ekspertyzami i rekomendacjami tom zawiera dział z pierwszymi w Polsce dokumentami strategicznymi służącymi systemowej ochronie dziedzictwa niematerialnego.

1.3. Dokumenty strategiczne: kodeks etyczny i komunikacja

Novum o istotnym znaczeniu na forum krajowym stanowi **część pierwsza tomu**, czyli dwa *Dokumenty strategiczne służące systemowej ochronie dziedzictwa niematerialnego w Polsce*. Metodę opracowania danego dokumentu przybliżają ich autorzy. Warto zauważyć, że ich opracowanie poprzedziły wielomiesięczne prace dwóch tematycznych grup roboczych: jedna skupiła się na kodeksie etycznym (pod kier. K. Smyk), druga – na komunikacji (pod kier. A. Szoszkiewiczza). Prace te obejmowały kwerendy biblioteczne i internetowe zasobów polskich i anglojęzycznych, zasięganie opinii szeregu ekspertów (Arkadiusz Jełowicki, Karolina Dziubata-Smykowska, Joanna Banik, Aleksandra Sułek, Wiesław Kot), którzy swoje przemyślenia przełożyli na teksty (jeden z nich znalazł się w aneksie do pierwszego dokumentu), a także ankiety i kwestionariusze wypełniane przez depozytariuszy, samorządowców i przedstawicieli instytucji kultury podczas specjalnie zorganizowanych warsztatów. Warsztaty te prowadzone były przez A. Szoszkiewiczza, K. Smyk w Uniejowie oraz przez J. Banik, Jędrzeja Kałużnego i Andrzeja Iwo Szokę – w Opolu, Spycimierzu i Krakowie. Drugim źródłem wiedzy były materiały z warsztatów dla depozytariuszy i samorządów, partycypujących w ochronie dziedzictwa, które prowadzili K. Smyk, A. Szoszkiewicz i J. Kałużny. Finalnie dokumenty skonsultował ekspert międzynarodowy – prof. Daniel Drápala z Uniwersytetu Masaryka w Brnie.

Polski kodeks etyki ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego – dokument strategiczny. Prolegomena opracowała **K. Smyk**. Autorka bazuje na *Zasadach etycznych dotyczących ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, przyjętych 4 grudnia 2015 r. na posiedzeniu Komitetu Międzyrządowego ds. Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO. Prezentuje najpierw tzw. uniejowsko-lubelską metodykę budowania podstaw kodeksu etycznego dla polskich depozytariuszy i podmiotów ich wspierających. W dalszej części tekstu przedstawia wstępną analizę wyników działań podjętych w latach 2023–2024 w projekcie uniejowskim w celu kształtowania założeń dla polskich kodeksów etycznych w zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, wraz ze wstępnymi rekomendacjami dotyczącymi ich wdrażania. Analizy zebranego materiału i rekomendacje zostały ułożone według kolejnych Zasad etycznych UNESCO. W zakończeniu znajdziemy polską hierarchię wymienionych Zasad, polskie słowa kluczowe dla rozumienia każdej z tych Zasad oraz ogólne wskazówki dotyczące pracy depozytariuszy danej tradycji z dokumentem strategicznym.

Drugi z dokumentów, mający za cel wsparcie depozytariuszy na strategicznym polu ochrony dziedzictwa, nosi tytuł ***Strategia komunikacji w zakresie partycypacyjnego zarządzania tradycjami niematerialnego dziedzictwa kulturowego wpisanymi na Listę Reprezentatywną Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości***. Autor, **A. Szoszkiewicz**, podejmuje szeroką analizę problematyki związanej z informowaniem i promowaniem sukcesu, jakim jest wpisanie na najbardziej prestiżową listę na świecie. Mierzy się też z nakreśleniem strategii komunikacji dla tradycji Plecionkarstwa, która w grudniu 2024 r. została rekomendowana przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego do wpisu na Listę UNESCO. Określa zasady przewodnie dotyczące tego, w jaki sposób należy zorganizować komunikację przy skutecznym zaangażowaniu społeczności depozytariuszy. Opracowanie ma na celu również wskazanie sposobów na zwiększenie świadomości i zrozumienie wartości niematerialnego dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym. Określa metody rozpowszechniania informacji o tradycjach, zapewniając, że są one doceniane nie tylko w społecznościach, z których pochodzą, ale także na całym świecie.

1.4. Transfer wiedzy i rekomendacje

Przyjrzyjmy się części drugiej, zatytułowanej *Praktykowanie ochrony dziedzictwa niematerialnego – transfer wiedzy: osiągnięcia i wyzwania*. Otwiera ją tekst Andrzeja Szoszkiewicza na temat praktycznych aspektów ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Autor na przykładzie Spycimierskiego Bożego Ciała przybliży kolejne działania, prowadzone od 2016 do 2024 r., składające się na kompleksowy program ochrony żywego dziedzictwa. Wykazuje zarazem, że może on być przykładem dobrej praktyki i inspiracją do podejmowania inicjatyw w zakresie ochrony tradycji.

Arkadiusz Jełowicki i Jędrzej Kałużny w rozdziale *Budowa i rozwój archiwów społecznych* opisują ideowe założenia i późniejszą budowę Spycimierskiego Archiwum Społecznego (SAS). Powstało ono dzięki metodzie nazywanej autoetnografią, której zasadniczym celem jest zachowanie pamięci kulturowej własnej wspólnoty. W ciągu kilku ostatnich lat udało się zebrać rozmaite materiały archiwalne w Spycimierzu i okolicach, a następnie opracować je z udziałem depozytariuszy oraz udostępnić w formie cyfrowej na podstronie internetowej SAS na stronie spycimierskiebozeczialo.pl.

Następnie Tomasz Wójcik i Jędrzej Kałużny analizują działania edukacyjne, zwłaszcza skierowane do młodych ludzi. Stanowią one istotne wyzwanie w ochronie i promocji niematerialnego dziedzictwa, bowiem aby były atrakcyjnymi dla odbiorców, muszą uwzględniać ich oczekiwania, a także przemiany cywilizacyjne i technologiczne. Zastosowanie nowoczesnych metod i narzędzi nauczania sprawia, że prezentowane treści w większym stopniu angażują uwagę. Autorzy prezentują ofertę Centrum „Spycimierskie Boże Ciało”, ukazując na tej próbie praktyczną realizację przedstawionych wyzwań i postulatów.

Bogdan Włodarczyk zajął się problematyką budowy produktów turystyki zrównoważonej bazujących na dziedzictwie kulturowym. Wychodzi z założenia, że produkt turystyczny to kategoria marketingowa, która kojarzy się głównie z aspektami ekonomiczno-komercyjnymi. Niezależnie od przyjętej koncepcji jego tworzenia zawiera kilka podstawowych elementów obejmujących m.in. walory/atracje

turystyczne, których podstawą wyróżnienia jest szeroko rozumiane dziedzictwo. Dziedzictwo to możemy podzielić m.in. na przyrodnicze i antropogeniczne. Antropogeniczna część obejmuje zarówno materialne, jak i niematerialne przejawy kultury. Zrównoważony produkt turystyczny tworzony jest z założeniem sprawiedliwego wykorzystania posiadanych zasobów, zgodnie z zasadami poszanowania środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego, z odwołaniem nie tylko do potrzeb konsumentów-turystów i touroperatorów, ale także innych interesariuszy (beneficjentów) takich jak społeczności lokalne (mieszkańcy, samorządy), usługodawcy czy pośrednicy. Autor przypomina, że zasady tworzenia i formy zarządzania takim produktem powinny być zgodne z założeniami rozwoju zrównoważonego w turystyce i odnosić się zarówno do przyrodniczych, społeczno-kulturowych, jak i ekonomicznych komponentów, między którymi musi być zachowana równowaga. Wytworzenie w tych działaniach gościnnej przestrzeni powinno ułatwić realizację wytyczonych celów oraz umożliwić osiągnięcie zakładanych efektów.

Harmonia pozornych przeciwieństw. Promocja i marka niematerialnego dziedzictwa kulturowego – to rozdział autorstwa A. Szoszkiewicza poświęcony relacjom promocji i komercjalizacji oraz istotnym kwestiom: jak pogodzić ochronę i promocję niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz na jakich zasadach efektywna promocja w połączeniu z budową marki wspiera wartości kulturowe, unikając pułapek komercjalizacji. Dzięki skutecznej promocji dziedzictwo zyskuje lepszą widoczność, co przekłada się na aktywny udział społeczeństwa w jego ochronie.

A. Szoszkiewicz jako ekspert w pozyskiwaniu środków na projekty kulturowe podjął się analizy zagadnienia *Pieniądze na dziedzictwo niematerialne*. Wiadomo wszak, że ochrona dziedzictwa kulturowego kosztuje. Autor przedstawia cztery wybrane programy finansowania, które wspierają działania na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Omawia dwa kluczowe programy finansowane z budżetu Polski oraz dwa zasilane środkami z budżetu Unii Europejskiej. Przy każdym prezentuje przykłady zrealizowanych projektów, ukazując, jak efektywnie można wykorzystać dostępne fundusze do ochrony i promocji naszego wspólnego dziedzictwa.

Część trzecią tomu stanowi **zestaw rekomendacji**, czyli porad i wskazówek, jakich eksperci będący autorami rozdziałów udzielają, w układzie podmiotowym, depozytariuszom, władzom lokalnym, regionalnym i centralnym, instytucjom kultury, organizacjom pozarządowym, mediom i instytucji międzynarodowej, jaką jest UNESCO. We wprowadzeniu K. Smyk objaśnia metodykę powstania rekomendacji, ich cel oraz sposoby pracy nad nimi w ramach Centrum Kompetencji Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego. Generalnie rekomendacje mają pomóc rozstrzygnąć dwie kwestie: 1. Na czym powinni swe działania skupić, na co szczególnie uważać depozytariusze i interesariusze dziedzictwa niematerialnego; 2. Na jakie zagrożenia szczególnie powinni zwracać uwagę depozytariusze w procesie ochrony swojego dziedzictwa niematerialnego z udziałem ww. interesariuszy.



Tom wieńczę: bibliografia, biogramy autorów i streszczenie w języku angielskim.

1.5. Podziękowania

Pragniemy podziękować wszystkim autorom, konsultantom tomu – dr Joannie Banik i dr Katarzynie Waszczyńskiej, konsultantowi międzynarodowemu prof. Danielowi Drápale i pracownikom firmy Smartlink za ogromny merytoryczny wkład w przygotowanie publikacji. Wiemy zarazem, że nie byłoby jej, gdyby nie wspinała praca i oddanie dyrektor Miejsko-Gminnej Biblioteki Publicznej w Uniejowie, pani Beaty Szymczak, która z ramienia Gminy Uniejów jest kierownikiem projektu. Zawsze może liczyć na swoje wspinałe koleżanki zatrudnione w Bibliotece oraz na pracowników Urzędu Miasta w Uniejowie – składamy im najserdeczniejsze podziękowania. Bardzo dziękujemy również wszystkim depozytariuszom, samorządowcom, pracownikom instytucji kultury, którzy podjęli się trudu przyjazdu do Uniejowa na warsztaty lub u siebie zorganizowali spotkania warsztatowe w celu dyskusowania o polskim kodeksie etycznym i strategii komunikacji o dziedzictwie niematerialnym.

Na koniec niech nam – autorom, badaczom i konsultantom – wolno będzie złożyć ukłony i podziękowania burmistrzowi Uniejowa panu

Józefowi Kaczmarkowi, jego zastępcy – panu Mirosławowi Madajskiemu oraz członkiniom i członkom Rady Miejskiej na czele z przewodniczącym, panem Tomaszem Wójcikiem. Dziękujemy za zaufanie, jakim po raz kolejny obdarzono autorów koncepcji całego projektu, badaczy, redaktorów i autorów rozdziałów. Gdyby nie Państwa przychyłność dla naszych inicjatyw i pomysłów, niewiele dałoby się urzeczywistnić. Wspólnie czynimy Uniejów i Spycimierz krajowym Centrum Kompetencji w zarządzaniu niematerialnym dziedzictwem kulturowym.



CZĘŚĆ I. DOKUMENTY
STRATEGICZNE
SŁUŻĄCE SYSTEMOWEJ
OCHRONIE DZIEDZICTWA
NIEMATERIALNEGO
W POLSCE

Katarzyna Smyk

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Instytut Nauk o Kulturze

Katedra Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego

Rozdział 2



Polski kodeks etyki ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego – dokument strategiczny. Prolegomena

Na posiedzeniu Komitetu Międzyrządowego ds. Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego w Windhuk (Namibia) 4 grudnia 2015 r. przyjęto dokument zatytułowany *Zasady etyczne dotyczące ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*¹ (ang. *Ethical Principles for Safeguarding Intangible Cultural Heritage*²; dalej – Zasady UNESCO). Jak czytamy we wstępie tego dokumentu, tworzą one „zespół ogólnych, kierunkowych zasad, szeroko akceptowanych jako wskazania dotyczące dobrych praktyk dla rządów, organizacji i jednostek mających bezpośredni lub pośredni wpływ na zapewnienie żywotności niematerialnego dziedzictwa kulturowego i uznających wkład tego dziedzictwa na rzecz pokoju i zrównoważonego rozwoju” (Schreiber 2020: 615). Zasady

¹ Wersja polska: *Zasady etyczne dotyczące ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, na stronie *Polski Komitet ds. UNESCO*, <https://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/dziedzictwo-niematerialne/zasady-etyczne/>, przetłumaczyły A. Waclawczyk i H. Schreiber, dostęp 15.10.2024. Druk: Schreiber 2020: 615–617 (z wytluszczeniami pochodzącymi z wersji angielskich i od tłumaczek); Schreiber 2023: 175–177 (bez wytluszczeń).

² *Ethics and Intangible Cultural Heritage*, na stronie: <https://ich.unesco.org/en/ethics-and-ich-00866>, dostęp 15.10.2024.

stanowią dokument pomocniczy „o charakterze *soft law*”, umożliwiając, „obok tworzenia w oparciu o [nie] krajowych regulacji prawnych i procedur administracyjnych, także formułowanie polityki i wskazówek postępowania dla różnorodnych aktorów państwowych i niepaństwowych” – pisze H. Schreiber, promotorka *Zasad etycznych* na forum międzynarodowym i w Polsce (Schreiber 2020: 600³). Dodaje ona, że wiążąc „duże nadzieje z przyjęciem Zasad etycznych w ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na forum UNESCO musimy równocześnie realnie oceniać rzeczywistość, w której ich prawdziwa implementacja zależy od determinacji, świadomości i chęci zaangażowanych badaczy i praktyków ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego na poziomie krajowym” (Schreiber 2020: 614).

Można powiedzieć, że znalazła się taka badaczka w osobie autorki niniejszego tekstu⁴ i praktycy zaangażowani w realizację projektu „Centrum Kompetencji Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego” (Uniejów, 2023–2024, dofinansowanego ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury, a realizowanego przez Miejsko-Gminną Bibliotekę Publiczną w Uniejowie pod kier. dyr. Beaty Szymczak i z udziałem lidera projektu – Andrzeja Szoszkiewicza). Postanowiliśmy zorganizować pilotażową akcję popularyzacji wiedzy i pogłębionej refleksji nad zasadami etycznymi, skierowaną do depozytariuszy zjawisk wpisanych na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego, na Listę UNESCO i aspirujących do tych list organizacji pozarządowych, instytucji kultury i przedstawicieli jednostek samorządu terytorialnego współpracujących z depozytariuszami.

Wobec powyższego ten tekst ma spełnić dwa zadania opisane w dwóch jego częściach:

- 1) zaprezentować uniejowsko-lubelską metodykę budowania podstaw kodeksu etycznego ukierunkowanego na polskich depozytariuszy i podmioty ich wspierające;

³ H. Schreiber (2020: 601–614) opisuje kontekst powstawania Zasad etycznych, towarzyszące temu dylematy ekspertów, ich status, kwestie etyki w działaniach państw-stron Konwencji 2003 i Forum organizacji pozarządowych oraz na gruncie ochrony dziedzictwa w Polsce.

⁴ Popularyzacja Zasad etycznych wśród depozytariuszy i interesariuszy dziedzictwa niematerialnego: Smyk 2023f: 50–52 oraz Smyk 2023e: 18–21.

- 2) omówić wstępną analizę wyników działań podjętych w latach 2023–2024 w projekcie uniejowskim w celu kształtowania podstaw dokumentów strategicznych, czyli polskich kodeksów etycznych w zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, wraz ze wstępnymi rekomendacjami dotyczącymi ich wdrażania.

2.1. Uniejowsko-lubelska metodyka budowania podstaw kodeksu etycznego ukierunkowanego na polskich depozytariuszy i interesariuszy dziedzictwa niematerialnego

Pierwszym etapem pracy było sformułowanie zadania badawczego oraz zaplanowanie i przygotowanie narzędzi umożliwiających zebranie reprezentatywnego materiału analitycznego. Jeśli celem było kształtowanie dokumentu strategicznego w postaci podstaw polskiego kodeksu etycznego ochrony dziedzictwa niematerialnego, K. Smyk postanowiła zebrać wypowiedzi na temat Zasad etycznych UNESCO pięciu typów interesariuszy⁵ tej ochrony w Polsce, czyli depozytariuszy, przedstawicieli organizacji pozarządowych, instytucji, JST oraz ekspertów – podmiotów legitymujących się długoletnimi doświadczeniami we współpracy na polu ochrony dziedzictwa niematerialnego. Kierując się tym założeniem, K. Smyk przygotowała szereg autorskich narzędzi badawczych. Depozytariuszom i interesariuszom dedykowane były karty pracy do wykorzystania w kolejności: 1) „Nasze słowa kluczowe” – wskazanie słów kluczowych we wszystkich Zasadach etycznych UNESCO; 2) „Najważniejsza zasada” – wybór (z bardzo krótką motywacją) jednej najważniejszej zasady spośród Zasad UNESCO; 3) „O jednej zasadzie” – pogłębione opracowanie dotyczące jednej wybranej zasady pod kątem (a) barier dla jej działania w środowisku respondentów (w tym w Polsce, jeśli takie doświadczenia mają) oraz (b) rekomendacji, za pomocą jakich konkretnych działań i wytycznych można byłoby daną zasadę wdrażać w środowisku respondentów (ewentualnie w Polsce, jeśli takie wskazówki respondenci sformułują). Ekspertci proszeni byli o wypełnie-

⁵ Na temat typologii interesariuszy niematerialnego dziedzictwa: Smyk 2023e: 11–16.

nie karty pracy pn. „Zasady etyczne UNESCO – obserwacje, potrzeby i rekomendacje do Polskiego Kodeksu Etycznego Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego”, składającej się z (a) refleksji ogólniejszej na temat celowości opracowania Polskiego Kodeksu, oraz (b) odniesienie się do każdej z dwunastu Zasad UNESCO pod kątem dwóch kwestii: (c) dlaczego ta zasada jest ważna i potrzebna; gdzie, komu, w czym pomoże oraz (d) w jaki sposób (za pomocą jakich działań i wytycznych) można byłoby / trzeba tę zasadę wprowadzać w życie w Polsce.

Narzędzia dla depozytariuszy i podmiotów ich wspierających zostały zastosowane podczas warsztatów w Uniejowie 17 listopada 2023 r., poświęconych w części kodeksowi etycznemu w myśl Konwencji UNESCO 2003 (krótki wykład oraz badania pilotażowe poprzedzające ewaluację narzędzi i ich ulepszenie). W warsztatach uczestniczyli m.in. członkowie zespołu badawczego, dr Joanna Banik, dr Jędrzej Kałużny i dr Andrzej Iwo Szoka, którzy do końca stycznia 2024 r. przeprowadzili te same badania podczas identycznych warsztatów na Śląsku Opolskim, w Spycimierzu i Krakowie. Uzyskano materiały anonimowe, z oznaczeniem typu interesariusza dziedzictwa (depozytariusze, instytucja kultury, władza lokalna) i reprezentowanej tradycji (19 zjawisk w kolejności alfabetycznej): babski comber na Śląsku Opolskim; bartnictwo; dywany kwietne na Boże Ciało na Śląsku Opolskim; flis wiślany – tradycja budowy i żeglugi; krakowska koronka klockowa; kroszonkarstwo na Śląsku Opolskim; łódzkie tradycje włókiennicze; odpust św. Rocha ze święceniem zwierząt w Mikstacie; pisanie pisanek techniką batikową na Śląsku Opolskim; plecionkarstwo/wikliniarstwo; pochód Lajkonika; poznańskie dziedzictwo niematerialne; pszczelarstwo na Śląsku Opolskim; sejmik teatrów wsi polskiej w Tarnogrodzie; spycimierskie Boże Ciało; szopkarstwo krakowskie; tradycje hafciarskie w Dobrzenu Wielkim; umiejętność ręcznego malowania wzoru opolskiego; wigilia kresowa na Śląsku Opolskim⁶. W sumie wypowiedziało się około 70 osób pracujących co do zasady w grupach, by zapisy zostały poprzedzone dyskusją w zespole.

⁶ Analiza zróżnicowania regionalnego w odniesieniu do potrzeb ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego mogłaby wzbogacić proces budowy kodeksu etycznego i przyczynić się do bardziej zniuansowanej refleksji nad jego wdrażaniem. Jest to jednak temat na osobne opracowanie.

W tym samym terminie wypełnione karty pracy dostarczyli też eksperci w osobach dr Karoliny Dziubatej-Smykowskiej i dr. Arkadiusza Jełowiciego (materiały z oznaczeniem autorstwa).

Całość materiału zebranego przez zespół badawczy, przepisana przez K. Smyk do plików tekstowych, zdeponowana w MGBP w Uniejowie, liczy 135 tys. znaków ze spacjami i w całości zasługuje na publikację, gdyż przedstawia unikalną wartość dla wielopłaszczyznowych rozważań o systemie i problemach ochrony dziedzictwa niematerialnego w Polsce. Ze względu na konkretnie zakreśloną objętość i cel niniejszego rozdziału, w drugiej jego części zaprezentowane w analizie zostaną wybrane (z konieczności) elementy zebranego materiału, fundamentalne na wstępnym etapie formułowania polskiego kodeksu etycznego. Zostały one przedłożone do konsultacji członkowi stowarzyszenia wchodzącego w skład ciała ewaluacyjnego (*Evaluation Body*) UNESCO i specjalistcie do spraw dziedzictwa niematerialnego – prof. Danielowi Drápale (Uniwersytet Masaryka, Brno). Jego uwagi, podobnie jak sugestie recenzentek tomu, zostały uwzględnione w ostatecznej wersji rozdziału. Następnie ustalenia zostały przekazane, w wersji zaprezentowanej poniżej, depozytariuszom i interesariuszom dziedzictwa niematerialnego jako podstawa do dalszej pracy nad ich własnymi kodeksami etycznymi.

2.2. Zasady UNESCO w interpretacji depozytariuszy i ekspertów

Opis każdej z zasad został wystandaryzowany i zaczyna się od zacytowania jej w wersji polskojęzycznej. Dla ilu grup depozytariuszy była ona najważniejsza oraz słowa kluczowe, wskazali depozytariusze. Następnie zestawiono motywację uznania danej zasady za najważniejszą oraz zaprezentowano skrótowo – acz z możliwie dużą liczbą cytatów – sytuacje, dla których zasada ta jest istotna z punktu widzenia respondentów i ekspertów. Na końcu znajdują się wstępne rekomendacje sformułowane przez uczestników badań i warsztatów. Zdecydowałam się na zamieszczenie ich w tym dokumencie, gdyż często z ich lektury może dużo wynikać dla wspólnot depozytariuszy przystępujących do formułowania swojego kodeksu etycznego.

1. Główną rolę w ochronie własnego niematerialnego dziedzictwa kulturowego powinny odgrywać wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki.

Ważność – 10, co oznacza, że zasada ta była wskazana jako ważna przez 10 zespołów biorących udział w wypełnianiu kart pracy dotyczących wyboru jednej najważniejszej zasady. Daje to informacje o tym, co depozytariusze i interesariusze uważają za ważne i priorytetowe. Może to być istotny impuls do dalszej pracy, do formułowania cząstkowych zadań w zakresie opieki nad niematerialnym dziedzictwem kulturowym; impuls do zastanowienia się, na czym się skupić i jak komunikować pewne tematy różnym osobom i grupom.



Słowa kluczowe układają się w następującą chmurę tagów⁷, z której wynika, że do dokumentu strategicznego powinny wejść leksemy *wspólnoty, grupy, jednostki*.

W uzasadnieniach depozytariusze podkreślają, że to wymienione leksemy oddają podmiotowość depozytariuszy, siłę ich utożsamiania się z tradycją (D_O_8). Respondenci pokazują, że należy dać im prawo do niezależności „w formowaniu własnych tradycji” (D_W_X) oraz prawo do „zachowania własnego wyobrażenia o sposobie ochrony” (D_W_13), a nawet w skrajnych przypadkach raczej określają się mianem „właściciela” dziedzictwa (D_W_7). Podstawą do tworzenia ochrony powinny być „wiedza, doświadczenie i umiejętności” depozytariuszy (D_O_10) i ich pamięć. Bowiern „dzięki właśnie pamięci jednostek i grup tradycja [...] kultywowana jest od wielu lat”, a podtrzymywanie tradycji musi być „kompatybilne z przekazem społecznym” (D_O_1). Przedstawiciele

⁷ Chmury tagów opracowała K. Smyk, korzystając z aplikacji: <https://www.jasondavies.com/wordcloud/>.

władz lokalnych stawiają raczej na postawę poszanowania różnorodności kulturowej wewnątrz wspólnoty i w kontakcie z innymi grupami (WL_W_11; WL_W_X).

Wprowadzając tę zasadę, warto sformułować ją tak, by projektowała zapobieganie zagrożeniu, jakim jest występowanie „w imieniu depozytariuszy” uznanego autorytetu, który osobiście nie jest depozytariuszem danej tradycji (D_W_13). To bowiem depozytariusze „są podstawą oryginalnego kontekstu i powinni stać na straży przed niewłaściwym przedstawieniem własnej tradycji”, żeby „nie została wypaczona, zubożona, a wręcz zachowana w kształcie przekazanym przez naszych przodków” (D_S_12). Ekspertki przypominają, że zasada nr 1 ma przypominać, że „wszelkie działania związane z jego instytucjonalną ochroną powinny odbywać się przy możliwie najpełniejszym udziale oraz za dobrowolną, uprzednią i świadomą zgodą zainteresowanych społeczności, grup i osób” (E_KDS), by gwarantować „zachowanie [...] sprawczości oraz głosu w procesie decyzyjnym” (E_KDS). Zapisy w polskim kodeksie etycznym powinny też zapobiegać niespójności wewnątrz wspólnoty, poczuciu niższości, uwikłaniu politycznemu czy ekonomicznemu, zależności od większych struktur (np. kościelnych) oraz wpływom globalizacji medialnej (E_AJ). Ekspertki ostrzegają też: „Każde działanie instrumentalne lub pomijające wspólnoty w kontekście dziedzictwa kulturowego zawsze prowadzi do ich marginalizacji, czasami do osłabienia czy wręcz unicestwienia dziedzictwa” (E_AJ).

Jako formy wprowadzania w życie tej zasady rekomendowane są: „edukacja na rzecz różnorodności, inkluzywności, równości, poszanowania” (IK_W_X), „uświadamianie o potrzebie ochrony” (D_S_12), informowanie różnymi kanałami o zasadach etycznych (D_W_13) i podmiotowości depozytariuszy (D_O_8), współpraca z mediami (D_O_3) oraz zrzeszanie się i sieciowanie depozytariuszy (D_O_10). Ekspertki uszczegóławiają, że są to: webinaria, szkolenia, seminaria i panele dyskusyjne z udziałem depozytariuszy dzielących się wzajemnie doświadczeniami; szkolenia z zakresu ochrony dziedzictwa niematerialnego; usprawnienie procesu komunikacyjnego przez bezpośredni kontakt koordynatorów regionalnych NID z przedstawicielami społeczności depozytariuszy (E_KDS). „Należy nie tylko bezwzględnie przestrzegać

podmiotowości, ale także wprowadzić swoiste systemy walidujące jej funkcjonowanie” – konkluduje ekspert (E_AJ).

2. **Należy uznać i respektować prawo wspólnot, grup i, w niektórych przypadkach, jednostek do zachowania i pielęgnowania zwyczajów, wyobrażeń, form wyrazu, wiedzy i umiejętności niezbędnych do zapewnienia żywotności niematerialnego dziedzictwa kulturowego.**

Ważność – 7



Do dokumentu strategicznego powinny wejść zwroty i wyrażenia: *pielęgnowanie zwyczajów, respektować prawo wspólnot* oraz *żywotność niematerialnego dziedzictwa kulturowego*. Tak wskazują słowa kluczowe oznaczone przez respondentów.

Przedstawiciele władz lokalnych i instytucji kultury nie dostrzegli potencjału tej zasady, co tym bardziej nakazywałoby pieczołowitość w jej sformułowaniu i promocji. Dla depozytariuszy jest ona bowiem ważna ze względu na to, że kieruje ich uwagę na uczenie następnych pokoleń, na zachowanie danego zjawiska dla potomnych i zapamiętanie go jako dorobku ludzkości (D_K_5; D_S_12). Depozytariusze podkreślają, że to oni „winni definiować, czym jest tradycja [...] i jakie są jej elementy” (D_O_16), gdyż „często zdarza się, że negowanie tradycji niejednokrotnie wychodzi od samych etnografów, którzy podważają stan faktyczny zachowanych tradycji, a tym samym podważają prawo wspólnot i jednostek do jej pielęgnowania” (D_O_1)⁸. Zasada powstrzymywałaby

⁸ Ekspert międzynarodowy i konsultant dokumentu, Daniel Drápala, dobitnie podkreśla: „Znaczenie wysokiej jakości komunikacji i potrzeby informowania w różnych kierunkach jest tu ponow-

„zawłaszczanie tradycji przez różne grupy interesów, aby ją wykorzystać do swoich celów, np. promocji (gminy, miasta), do inwestycji, decyzji środowiskowych, zarobku” (E_W). Wiele przykładów takiego zawłaszczania wskazali depozytariusze Lajkonika (D_K_9).

Inne wspólnoty widzą w tej zasadzie możliwość ochrony postawy religijnej (D_S_12), wieszcząc, że „w przyszłości może się zdarzyć, że tradycje wyrosłe z wiary katolickiej będą rugowane z przestrzeni publicznej” (D_O_3). Wskazują też potrzebę zaznaczenia, że ta zasada „wynika wprost z praw człowieka” (D_K_5), co ukonkretnia ekspert: „Prawo do praktykowania własnej kultury zapewnia także artykuł 27 »Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka« (1948)” (E_AJ). Ekspersi wskazują także, że zasada nr 2 „gwarantuje [depozytariuszom – KS] płynne [...] praktykowanie i przekazywanie [dziedzictwa – KS], co z kolei przyczynia się do kształtowania i wzmacniania zintegrowanych i zrównoważonych społeczności lokalnych” i „może być kluczowa w sytuacji zagrożenia społeczności lokalnej i realizowanego przez nią procesu przekazywania dziedzictwa przez konflikt zbrojny. Właściwie zinterpretowana zasada pozwalałaby także na dobrowolną zmianę lub rezygnację wspólnoty, grupy lub jednostki z praktykowania i przekazywania dziedzictwa” (E_KDS). Ekspersi wskazują też na lęki jako bariery w realizacji tej zasady w Polsce, a dokładniej „najczęściej lęk przed ośmieszeniem, oddziaływanie stereotypów, [...] lęk wspólnoty (depozytariuszy), grupy etc. przed wykluczeniem z większej wspólnoty (narodu, Kościoła) [...], można dołączyć do tego obawę przed staniem się dziwadłem, nienowoczesnym” (E_AJ). I te aspekty powinien odzwierciedlać zapis polskiej wersji drugiej Zasady UNESCO⁹.

nie widoczne. Ekspert nie może być arbitrem. Z własnego doświadczenia w komunikacji z różnymi ludźmi i grupami wiem, że nie wszystko, co dana osoba lub społeczność może uważać za dziedzictwo kulturowe, jest nim w rzeczywistości. Ekspert nie może wskazywać, co jest, a co nie jest dziedzictwem kulturowym, ale musi służyć jako zewnętrzny doradca, pomoc metodologiczna, aby społeczność i jednostka mogły prawidłowo pracować z koncepcją niematerialnego dziedzictwa kulturowego”.

⁹ D. Drápala uściśla w komentarzu do tego dokumentu: „Bezsprzecznie depozytariusze mają dziś prawo do podejmowania decyzji dotyczących ich niematerialnego dziedzictwa kulturowego, ale musimy również przestrzegać zasady, że te elementy kulturowe powinny zachować charakter żywego elementu, który wchodzi w interakcje ze społecznością oraz jej potrzebami i poglądami. Obecne pokolenie depozytariuszy ma prawo przekazywać swoją wiedzę, swoje praktyki, swoje pomysły następnemu pokoleniu, ale nie może wiązać ich zobowiązaniami, które mogłyby w przyszłości

Jeśli chodzi o sposób implementacji tej zasady, to można rozważyć kwestie praw autorskich oraz „ustawy o ochronie tradycji wpisanych” na listy dziedzictwa niematerialnego (D_K_9), a szerzej: „system prawny, który zapewnia każdej wspólnotie, grupie etc. prawo do kultuwowania własnych tradycji. System prawny i instytucje państwowe powinny być zobowiązane do jego przestrzegania, a także walidowane przez NGO z faktycznego ich funkcjonowania” (E_AJ). Ważne jest wzmacnianie wewnętrznej bezpośredniej komunikacji wewnątrz wspólnoty depozytariuszy (D_S_12) oraz „promocja zwyczaju w mediach lokalnych, regionalnych i krajowych, a także włączenie pewnych elementów nt. tej tradycji do edukacji formalnej” (D_O_3). Zdaniem ekspertów należy „stałe uświadamiać depozytariuszy o ich prawie do zachowania i pielęgnowania praktyk [...] [oraz – KS] wzmacniać tę świadomość w całym społeczeństwie, między innymi wśród przedstawicieli lokalnej władzy samorządowej, ekspertów i pracowników naukowych” (E_KDS: por. zmarginalizowanie tej zasady przez ostatnie wymienione grupy). „Kolejną rekomendacją jest tworzenie takiej atmosfery społecznej wokół dziedzictwa, by same społeczności i ich sąsiedzi mieli świadomość swoich praw. Można to uzyskać poprzez edukację i upowszechnianie konkretnych zjawisk kulturowych. Pomocne są w tym również wszelkiego rodzaju prace naukowe dokumentujące tradycje lokalne. Często mogą one mieć także funkcję dowartościowującą dla takich zjawisk kulturowych” (E_AJ).

ści podważyć żywą zasadę własności kulturowej, co mogłoby doprowadzić do zachowania i oddzielenia tej własności od społeczności depozytariuszy. Dobro kultury może bowiem zmienić się za 50 czy 100 lat w taki sposób, że jego obecni depozytariusze nie identyfikowaliby się z jego formą, ale dla przyszłych pokoleń będzie ono spełniać ważne funkcje społeczne i kulturowe. Tutaj ujawnia się duże zadanie dla ekspertów, aby wyjaśniać to w delikatny i zrozumiały sposób”.

3. **Wzajemny szacunek oraz wzajemne poszanowanie i docenianie niematerialnego dziedzictwa kulturowego powinny stanowić podstawę współdziałania między państwami oraz między wspólnotami, grupami czy jednostkami.**

Ważność – 10



Analiza słów kluczowych wskazywałaby, że w formule zasady w polskim kodeksie etycznym powinno się zawrzeć wyrażenia: *wzajemny szacunek*, a także *poszanowanie* oraz *współdziałanie między wspólnotami*.

W zasadzie trzeciej mamy podobną sytuację jak w poprzedniej, a mianowicie w mniejszym wymiarze zainteresowali się nią przedstawiciele władzy lokalnej i instytucji kultury. Ci jednak, którzy uważają tę zasadę za jedną z najważniejszych, nazywają „poszanowanie i docenianie podstawą do dobrej współpracy na różnych poziomach” (WL_W_12), gdyż „Szacunek jest wartością, której bardzo brakuje we współpracy, a stanowi fundament porozumienia” (IK_W_X). Na takie funkcje wzajemnego szacunku wskazują depozytariusze (D_S_12), dodając, że on „wpływa na docenienie dziedzictwa kulturowego” (D_O_3). Ekspertki doprecyzowują to w terminach naukowych: „Szacunek zawsze wpływa z uznania podmiotowości innej [...] osoby, wspólnoty” (E_AJ), „umożliwia wspólnotom, grupom i jednostkom realizowanie swojego projektu tożsamościowego w zgodzie z własnymi przekonaniem” (E_KDS). Depozytariusze dookreślają zaś przedmiot poszanowania: „dorobek kulturowy innych” (D_W_12), „tradycji i [...] depozytariuszy” (D_S_12). Wskazują na potrzebę dialogu międzykulturowego, pisząc: „chęć poznania występujących w różnych kulturach przejawów dziedzictwa niematerialnego może prowadzić do otwartej i pozbawionej uprzedzeń współpracy” (D_O_16). Depozytariusze są też

świadomi, że „wzajemny szacunek do dziedzictwa kulturowego ułatwia nawiązywanie więzi między odmiennymi kulturami, narodami, oddziałuje włączająco na odmienne grupy etniczne. Może mieć korzystny wpływ na współdziałanie przy ochronie podczas zagrożeń ze strony środowiska naturalnego, jak również konfliktów zbrojnych” (D_O_10).

Ostatni z cytatów przenosi nas w problematykę przeciwności i zagrożeń wobec postawy wzajemnego szacunku i doceniania, jakie wyłaniają się z zebranego materiału. Zdaniem ekspertów będą to obawy o naciski z zewnątrz, w tym „o dyskryminację, zniewagę, dekontekstualizację, przywłaszczenie kulturowe, banalizację lub komercjalizację. Przestrzeganie tej zasady pomoże zatem przede wszystkim depozytariuszom. Podmiotom zewnętrznym wobec praktykującej dziedzictwo społeczności zasada dostarczy wytycznych wyjaśniających, w jaki sposób etycznie z nią współpracować i jak etycznie postępować z przejawami niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Być może uda się w ten sposób uniknąć na przykład nadużywania wzornictwa regionalnego w kontekstach nieodpowiadających wartościom reprezentowanym przez depozytariuszy” (E_KDS). Depozytariusze dodają do tej listy „sprzedaż, komercję” (D_S_12) czy też brak poszanowania na przykład tradycji kwiatnych dywanów przez władze powiatowe, gdy „dywany we wsiach są rozjeżdżane przez samochody, a władze nie podejmują decyzji o zamknięciu dróg na trasie procesji. Nie ma wzajemnego poszanowania, przez co dywany są usuwane ok. 2 godziny po procesji” (D_O_3). Zasady etyczne powinny więc również podkreślać walkę z „ograniczoną świadomością” na temat tradycji, gdyż „może wpływać na ograniczone jej propagowanie” (D_O_1)¹⁰. Kodeks etyczny powinien też promować postawę szacunku wewnątrz wspólnoty depozytariuszy, gdyż na przykład „współzawodnictwo w konkursach obniża wartość szacunku starszych kroszonkarek wobec młodych adeptów” (D_O_6).

¹⁰ D. Drápala komentuje: „Zasady etyczne nie zawsze mogą być wykorzystane do rozwiązania każdej sytuacji, dlatego edukacja i informowanie są niezbędne, aby uniknąć niepotrzebnych konfliktów i nieporozumień. Stąd tak ważna jest współpraca depozytariuszy z lokalnymi władzami i władzami państwowymi oraz z całym społeczeństwem. Równie istotne jest aktywne i systematyczne działanie na rzecz wymiany informacji”.

Realizacji omawianej zasady etycznej służyłoby przychylenie się władz lokalnych do próśb depozytariuszy związanych np. ze zmianą ruchu drogowego w dzień Bożego Ciała, zachęcanie wiernych przez księdza do szanowania zwyczajów (D_O_3), szanowanie religijnego wymiaru danej tradycji (D_S_12)¹¹, włączenie się środków masowego przekazu do pokazywania wartości tradycji (D_O_1), ograniczenie wpływu ortodoksyjnych ekspertów, którzy odnoszą się deprecjonująco do depozytariuszy (D_O_6), dokumentacja i badania porównawcze zjawisk dziedzictwa niematerialnego (D_O_16). Eksperci podpowiadają, że warto promować Krajowy rejestr dobrych praktyk w ochronie tego dziedzictwa, wskazując (w sposób etyczny) złe praktyki (E_KDS) oraz realizować kampanie z udziałem naukowców-badaczy i osób znanych jak „aktorzy, piosenkarze, nawet celebryci” (E_A).

- 4. Transparentna współpraca, dialog, negocjacje i konsultacje powinny towarzyszyć wszelkim działaniom podejmowanym w ramach współpracy między wspólnotami, grupami i jednostkami, które tworzą, pielęgnują, zachowują i przekazują niematerialne dziedzictwo kulturowe. Współpraca może być podejmowana jedynie po uzyskaniu ich uprzedniej, dobrowolnej, stałej i świadomej zgody.**

Ważność – 4



¹¹ Wskazówka D. Drápaly: „Konieczne jest komunikowanie depozytariuszom, że dane dobra kultury są związane ze środowiskiem kościelnym czy z religijnością, ale mają również szereg innych znaczeń kulturowych, które nie mają charakteru religijnego. Rozwój społeczeństwa może doprowadzić do tego, że w ciągu najbliższych pięćdziesięciu lub stu lat dobra niematerialnego dziedzictwa kulturowego mogą się tak zmienić, że niektóre z ich składników religijnych ulegną osłabieniu, ale dobra te będą nadal spełniać swoje funkcje społeczne i kulturowe. Nie będzie to cecha negatywna, a naturalny rozwój. Istotna będzie opinia przyszłych depozytariuszy”.

Analiza słów kluczowych pokazuje, że formułując tę zasadę w polskim kodeksie etycznym, warto użyć wyrazów: *stała, dobrowolna, świadoma i uprzednia zgoda oraz współpraca*.

Za najważniejszą zasadę uznał ten zapis tylko przedstawiciel władzy lokalnej, popierając swą decyzję argumentacją: „Dzięki współpracy można podejmować działania. Transparentność i działanie na przejrzystych zasadach, opartych na świadomej i dobrowolnej zgodzie jest kluczowa dla każdej ze stron” (WL_W_12). Jako barierę w realizacji tych zapisów wskazano brak dialogu, brak chęci do współpracy i porozumienia (WL_W_12), brak u depozytariuszy poczucia „uczciwej” współpracy, niespektowanie przez jednostki państwa transparentnej współpracy oraz „w odniesieniu do badaczy dziedzictwa, w kontekście braku świadomej zgody na współpracę, może prowadzić do niszczenia wzajemnego zaufania (badacze – depozytariusze). W skrajnych przypadkach do zmanipulowanych wyników badań” (E_KDS). Coś w tym jest, skoro depozytariusze piszą: „Nie ma jeszcze w Polsce przywiązania do zdania depozytariuszy i wiele spraw często załatwianych jest »ponad głowami« lub »za plecami« depozytariuszy. Trzeba to powoli zmienić i przyzwyczajając wszystkich do liczenia się z głosem depozytariuszy” – brzmi rekomendacja (D_O_3). Należy się więc zgodzić ze zdaniem eksperta: „Zasada ta potrzebna jest każdej grupie interesariuszy zaangażowanej w proces ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jej przestrzeganie chroniłoby depozytariuszy przed nadużyciami związanymi z prowadzeniem działań o charakterze dokumentacyjno-promocyjnym lub handlowym (uprzedmiotowieniem, banalizacją, komercjalizacją, brakiem anonimizacji, wykorzystywania wizerunku do celów zarobkowych bez zgody itp.)” (E_AJ).

Zacytujmy propozycję ekspertki, traktując ją jako kompleksową wskazówkę: „Najważniejszą rekomendacją jest powstanie i ogólne uznanie dla polskiego Kodeksu etycznego dotyczącego niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Dokument taki powinien zobowiązywać do co najmniej dwóch zasad współpracy: transparentności oraz świadomej zgody jej uczestników. Powinien on być częścią powstania formalnych lub nieformalnych procedur w tej dziedzinie. Te z kolei powinny być przyjęte przez wszystkie strony, dla przykładu jednostki administracji państwa, NGO itp.” (E_KDS).

5. **Wspólnoty, grupy i jednostki powinny mieć zagwarantowany dostęp do instrumentów, przedmiotów, artefaktów, przestrzeni kulturowej i przyrodniczej oraz miejsc pamięci, bez których nie mogłoby się wyrażać ich niematerialne dziedzictwo kulturowe, także w sytuacji konfliktu zbrojnego. Zwyczajowe praktyki określające dostęp do niematerialnego dziedzictwa kulturowego powinny być w pełni respektowane nawet wówczas, gdy mogą wpłynąć na ograniczenie dostępu do niego dla szerszej publiczności.**

Ważność – 5



Zagwarantowany dostęp do przestrzeni kulturowej i instrumentów – taki zwrot stanowi słowa kluczowe w piątej Zasadzie UNESCO dla depozytariuszy i interesariuszy dziedzictwa w Polsce.

W dyskusji nad tą zasadą przedstawiciele władz i instytucji kultury nie wykazali zainteresowania, zaś zaktywizowali się milcząco do tej pory depozytariusze flisu wiślanego, bartnictwa czy pszczelarstwa. Dokładnie chodziło o „dostęp do przestrzeni kulturowej, bez której nie mogłoby się wyrażać niematerialne dziedzictwo kulturowe – jak dostęp do rzeki i infrastruktury potowej” (D_K_4). Zdaniem depozytariuszy „wyższy priorytet do ruchu komunikacji miejskiej ma negatywny wpływ na widowisko” (D_K_9). Wskazują więc, że „dostęp do odpowiedniej przestrzeni przyrodniczej (w przypadku pszczelarstwa) jest kluczowy. Wiąże się również z określonymi zasadami uprawy roślin [...] oraz ochrony odpowiednich zbiorowisk roślinnych (D_O_10). „Na przykładzie wpisu kultury bartniczej widać, że w sytuacji konfliktu z Białorusią [...]” dostęp do przestrzeni kultywowania tradycji jest utrudniony (D_W_7). Jeśli zaś chodzi o kwestie instrumentów, to zo-

stały podniesione „problemy szopkarzy z dostępem do tradycyjnych materiałów do budowy szopek” (D_K_13).

Szukając sposobów wyjścia z impasu, depozytariusze pokazują skomplikowanie sytuacji (D_W_7), podpowiadając konieczność uświadamiania urzędnikom miejskim „poprzez szkolenia, jak ważne dla promocji miasta są tradycje i jak należy o nie dbać, by ich prestiż był niezachwiany” (D_K_9). Poza tym ważne są: „Wymuszenie poszanowania dla niematerialnego dziedzictwa kulturowego poprzez wprowadzenie odpowiednich ustaw, na podstawie których będzie można organizować wydarzenia kulturowe godnie i z niezakłóconym przebiegiem” (D_K_9), „skuteczna kontrola i konsekwencje prawne niewłaściwego postępowania” (D_O_10). Ekspertki postulują „aktywną rolę w egzekwowaniu prawa do swobodnego praktykowania własnej kultury” (E_AJ) i dodają „przy dużym zainteresowaniu turystycznym – wprowadzenie regulaminów obserwacji zwyczaju jako osoba postronna” (E_KDS).

- 6. Określenie wartości własnego niematerialnego dziedzictwa kulturowego należy do danej wspólnoty, grupy czy, w danym przypadku, jednostki. Wartość i znaczenie tego dziedzictwa nie powinny podlegać ocenie osób czy instytucji postronnych.**

Ważność – 7



Analiza słów kluczowych promuje w polskim wariacie tej zasady sformułowania: *nie powinny podlegać ocenie osób czy instytucji postronnych, ocena wartości własnego dziedzictwa niematerialnego oraz należy do danej wspólnoty.*

W uzasadnieniach wagi tej zasady, nad którą pochyłili się tylko depozytariusze, padają kategoriyczne słowa: „Tradycja to Tradycja, chyba że naprawdę jest szkodliwa i naprawdę godząca w kogoś w paskudny sposób, zatem za przeproszeniem wara od tego jakimś osobom nieznanym głębszego kontekstu kulturowego czy patrzącym przez okulary politycznej poprawności” (D_K_9_13). W innym przypadku z oceny powinni być wyłączeni eksperci (D_O_15), zwłaszcza „grupy etnografów pracujących w muzeach, niemających kontaktu z depozytariuszami w terenie” (D_O_14) oraz „fachowcy od...” (D_W_2), gdyż „każda ocena, dokonana przez badaczy czy instytucje zajmujące się badaniem tego przejawu dziedzictwa kulturowego, może wpływać na jego zniekształcenie i zafałszowanie” (D_O_16). Bowiem „To depozytariusz powinien decydować, czy dane dziedzictwo jest dla niego ważne i czy się z nim utożsamia i chce chronić” (D_O_3). Ekspert wskazuje na newralgiczny moment w procesie oceny wniosku o wpis na Krajową listę: „Choć w teorii ocenie podlega sam wniosek, to w praktyce jego zaakceptowanie lub odrzucenie może zostać uznane przez depozytariuszy jako ocena samego dziedzictwa jako wartego lub niewartego ochrony” (E_KDS). Zasada szósta powinna działać w innej specyficznej sytuacji: „Jeżeli jakieś zjawisko kulturowe ma charakter głęboko nieetyczny (np. łamie artykuły Konwencji Praw Człowieka) lub łamie obowiązujące prawo (szczególnie kryminalne), wtedy służby państwowe zobowiązane są do oceny takiego »dziedzictwa« z wszelkimi jego konsekwencjami. Pożądane jest wtedy, by depozytariusze mieli możliwość zabrania głosu we własnej sprawie” (E_AJ). Dlatego zasada ta może znaleźć zastosowanie wobec „działania o charakterze dyskryminacyjnym (ksenofobicznym, rasistowskim lub antysemitycznym)” (E_KDS).

Wprowadzeniu tej zasady w życie mogłaby towarzyszyć rzetelna kampania informacyjna również w środowisku naukowym (D_O_3), „szeroka i powszechna działalność edukacyjno-promocyjna, zaczynając od wzmocnienia grupy depozytariuszy” (D_O_15, podob. E_KDS) poprzez personel instytucji kultury (E_AJ) czy nawet „odsunięcie od opiniowania pracowników muzeów – etnografów” (D_O_14). „W sprawach ostrego konfliktu, łamania praw obywatelskich i innych należy wprowadzić procedury oceniania niebezpiecznych zjawisk kul-

turowych” (E_AJ), mające na celu m.in. „wykluczenie działań o charakterze dyskryminacyjnym (ksenofobicznym, rasistowskim lub antysemickim)” (E_KDS).

7. **Wspólnoty, grupy i jednostki, które tworzą niematerialne dziedzictwo kulturowe, powinny korzystać z ochrony swoich interesów moralnych i materialnych, wynikających z tego dziedzictwa, a zwłaszcza z jego wykorzystywania, badania, dokumentowania, promowania lub adaptacji przez członków wspólnot lub osoby trzecie.**

Ważność – 2



Po analizie słów kluczowych widać, że w polskim wariancie tej zasady powinno znaleźć się sformułowanie: *powinny korzystać z ochrony swoich interesów moralnych*.

Rozważania tej zasady, podjęte przez depozytariuszy i przedstawicieli instytucji kultury, dotyczą dwóch zakresów. Pierwszy to kwestia finansowania: „W Polsce, także w przypadku zjawisk wpisanych na listy krajowe i reprezentatywną UNESCO, decyzje o podziale środków i przychodów nie podejmuje depozytariusze. Pożytki z NDK nieustannie starają się pozyskać jednostki niebędące depozytariuszami. Nie korzystają ci, co sprawiedliwie powinny” (IK_W_X). Drugi obszar, w którym ta zasada wydaje się potrzebna, to badania i dokumentowanie dziedzictwa. „Bez wykorzystywania, badania, dokumentowania czy promowania tradycja będzie zamierać” (D_O_6), ale należy stopować „niezachowanie etyki i brak dbałości o podpisywanie obiektów. Brak dokładnego oznaczania wzorów (autorów) i wykonawcy jakiegoś dzieła” (D_K_5). Eksperci

przypominają, że zdarzać się może „przekraczanie, skądinąd trudnych do jednoznacznego wyznaczenia, granic etycznych, materialnych czy psychologicznych. Granice te wyznaczają depozytariusze” (E_AJ). Zawsze jednak warto pamiętać o skomplikowanym zagadnieniu wartości: „Wartości moralne służące powszechnemu dobru dają poczucie sensu i budują dobre relacje z ludźmi. Są więc ważne i powinno się je chronić, zwłaszcza w kontekście dziedzictwa niematerialnego, które ma wybitną wartość budowania i podtrzymywania trwałych wspólnot” (D_O_3).

Rozwiązaniem mogą być szkolenia z zakresu etyki w dokumentacji, badaniu i promowaniu skierowane do depozytariuszy i instytucji zewnętrznych. W odniesieniu do tych ostatnich „dobrze by było wprowadzić stały mechanizm walidacji takich instytucji i osób” (E_AJ). Pomogłoby „podniesienie świadomości osób lub firm zajmujących się etnodesignem i uwrażliwienie ich na moralne i materialne konsekwencje korzystania z niematerialnego dziedzictwa kulturowego praktykowanego przez określone wspólnoty, grupy lub jednostki” oraz „szkolenia z zakresu ochrony własności intelektualnej, prawa autorskiego i licencjonowania utworów” (E_KDS). Zarazem „tylko wspólne negocjowanie [...], nawet tarcia są w stanie wypracować zgodne/kompromisowe stanowisko (pogląd, wartość) dla większościowej części depozytariuszy w jakiejś konkretnej sprawie” (E_AJ).

- 8. Dynamiczny i żywy charakter niematerialnego dziedzictwa kulturowego powinien być zawsze szanowany. W stosunku do niematerialnego dziedzictwa pojęcia autentyczności i wyjątkowości nie powinny być stosowane, zwłaszcza jako ograniczające bądź uniemożliwiające jego ochronę.**

Ważność – 3

szanowany
żywy
dynamiczny
zawsze
charakter
być

Ze sformułowania zasady 8 w polskim wariantcie warto wykorzystać wyrażenia: *żywy charakter* i *zawsze szanowany*.

Zasada ta okazuje się dla polskich depozytariuszy dziedzictwa niematerialnego (nie dla innych interesariuszy) ważna, gdyż wskazuje na „rozwój i przekazywanie młodym pokoleniom” (D_K_5). Są oni świadomi, że „w miarę nabierania umiejętności zmienia się sposób wykonywania koronki – ewoluują zarówno wzory, jak i materiały, z jakich wykonujemy nasze prace. To my decydujemy, co robimy, jak i z czego” (D_K_5). „Zasada ta zabezpiecza możliwość trwania tradycji, jako zjawiska »żywego«, zawierającego nawarstwienia doświadczeń kolejnych pokoleń” (D_O_10). „Ta zasada jest również bardzo ważna dla tradycji wzoru opolskiego, który charakteryzuje się dużą żywotnością, tendencjami do zmian i indywidualnych form wyrazu danego twórcy” (D_O_15). W procesie dopracowania tej zasady powinno się uwzględnić zapisy zapobiegające na przykład sytuacjom, że „ktoś nam [depozytariuszom – KS] mówi, co mamy i jak mamy robić, poucza nas w kwestii naszego dziedzictwa lub narzuca nam własne interpretacje” (D_O_3). Eksperci podejmują skomplikowane zagadnienie autentyczności (E_AJ; E_KDS).

Dlatego w rekomendacjach zalecają „ograniczenie stosowania języka autentyczności w publikacjach naukowych i popularnonaukowych” (E_KDS) i przeprowadzenie odpowiednich kampanii edukacyjnych wśród depozytariuszy (por. D_W_12) i instytucji z nimi współpracujących (E_AJ), wsparte kampaniami informacyjnymi (D_O_15). Przewijają się w dyskusji również wątek konkursów, „które jednak narzucają pewne ramy, bo prace twórców podlegają ocenie osób, które mają swoje gusta, upodobania i wizję (niekoniecznie odpowiadającą rzeczywistości) danego zjawiska” (D_O_15). Wiąże się z tym zachęta eksperta, by przemyśleć „zmianę zasad przeglądów folklorystycznych i odejście od formuły konkursowej” (E_KDS).

9. **Wspólnoty, grupy, organizacje lokalne, krajowe i międzynarodowe, a także jednostki powinny poddawać wnikliwej ocenie wpływ wszelkich podejmowanych działań na żywotność niematerialnego dziedzictwa kulturowego i wspólnot, które je pielęgnują. Ocena oddziaływania powinna uwzględniać wpływ bezpośredni lub pośredni, długo- i krótkoterminowy, potencjalny i rzeczywisty.**

Ważność – 2



W polskiej wersji zasady 9 na pewno powinny się znaleźć słowa: *żywotność dziedzictwa niematerialnego* oraz *ocena wpływu* działań ochronnych na tę żywotność.

Zdaniem depozytariuszy „zasada jest ważna, bo podkreśla prawo wspólnot, grup lub jednostek do poddawania ocenie wszelkich przejawów mających wpływ na żywotność tradycji” (D_O_15). Zarazem zastrzegają: „ocena to wartościowanie, którego chcielibyśmy unikać, bo tradycja się zmienia, bo ludzie się zmieniają, a to oni tworzą, więc ciężko jest to poddawać »wnikliwej ocenie«” (D_O_3). Takie wyczulenie na problematyczność oceny idzie w parze z przekonaniem, że „żywotność naszej tradycji jest kluczowa i widoczna również przez nas samych. Z roku na rok dostrzegamy zmiany we wzorach, formach czy rozmiarach dywanów kwiatnych. Tradycja żyje, rozwija się i te zmiany dobrze byłoby monitorować i opisywać” (D_O_3).

Tym sposobem depozytariusze płynnie przechodzą do rekomendacji, jaką jest monitoring – zamiast „wnikliwej oceny” – rozwoju, postępu i zmian klimatycznych, które wpływają na kultywowanie tradycji (D_O_10). Ekspertki wzmocniają istotność tej zasady słowami: „Być może

w warunkach polskich jest to jedna z najważniejszych zasad. Zwłaszcza w codziennej praktyce” (E_AJ). I dodają konkretne formy sprzyjające wprowadzeniu jej w życie: „opracowanie zawierające scenariusze wywiadów fokusowych, kwestionariusze wywiadów indywidualnych i ankiety modelu badań terenowych obejmujących ocenę ryzyka; publikacja zrozumiałych dla osób spoza środowiska eksperckiego raportów; szkolenie depozytariuszy ze sposobów monitoringu dziedzictwa” (E_KDS).

10. W ocenianiu zagrożeń dla własnego niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz przy wyborze środków zaradczych i sposobów łagodzenia skutków tych zagrożeń istotną rolę powinny odgrywać wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki. Zagrożenia mogą być związane zwłaszcza z pozbawianiem dziedzictwa jego oryginalnego kontekstu, utowarowieniem i niewłaściwym przedstawianiem.

Ważność – 6



Analiza słów kluczowych wskazanych przez uczestników warsztatów pokazuje, że istotny jest dla nich *oryginalny kontekst* dziedzictwa niematerialnego, problem *zagrożeń* ze szczególnym wskazaniem *utowarowienia*.

Zasada 10. okazała się istotna tylko dla depozytariuszy, co nakazywałoby w trakcie formułowania jej na polskim gruncie wpisać wyraźnie zobowiązania innych interesariuszy w zakresie identyfikacji zagrożeń i przeciwdziałania ich skutkom. Depozytariusze szeroko odnieśli się w dyskusji nad tą zasadą do potrzeby zachowania i ochrony oryginalnego kontekstu polskiej religijności i chrześcijańskiego, sakralnego wymiaru wielu tradycji i świąt (D_W_12). Dodają: „ewolucja jak najbardziej, ale oparta na silnej tożsamości, oryginalny kontekst” i „tożsamość

własnego dziedzictwa powinna być budowana na źródłach historycznych” (D_K_5). Z jednej strony widać ponadto postulat: „Zagrożenia powinny oceniać wspólnoty, grupy, jednostki, nie czynniki zewnętrzne (D_K_5), podczas gdy eksperci wskazują na konieczność zrównoważonej i odpowiedzialnej współpracy w tym zakresie z interesariuszami zewnętrznymi. Bowiem na przykład „ocena zagrożeń dla własnego dziedzictwa przez takie grupy jest utrudniona ze względu na profity (nie tylko ekonomiczne), jakie płyną z takiej sławy”, wzmacnianej zainteresowaniem medialnym (E_AJ). W dodatku „istnieje linia graniczna, niestety za każdym razem inna dla konkretnego zjawiska kulturowego, której przekroczenie prowadzi do niszczenia własnego dziedzictwa” (E_AJ), w tym dotycząca „pomocy władz samorządowych w zachowaniu lokalnych tradycji. Może być ona źródłem zagrożeń (wszelkich wymienionych w zasadzie nr 10), dodatkowo manipulacji przy wyborze środków ochrony” (E_AJ). Eksperti wskazują też na możliwość zaistnienia sytuacji, gdy „wybór środków zaradczych i sposobów łagodzenia skutków zagrożeń wobec dziedzictwa dokonany przez depozytariuszy może się różnić od działania sugerowanego przez zaangażowane do oceny ryzyka organizacje lokalne, krajowe i międzynarodowe. W tej relacji musiałby zostać jasno określony poziom sprawczości i decyzyjności każdej ze stron” już na początku współpracy (E_KDS), co zapobiegłoby zagrożeniu, jakim jest złamanie zasady nr 9.

Rekomendacje sformułowane przez depozytariuszy pokazują zatem, że „ocenę jak i środki zaradcze wynikające z p. 10. powinny ponieść zarówno jednostki, jak i całe grupy, społeczności” (D_W_12). Ponadto ta zasada wywołuje głosy, by „budować szacunek dla tradycji, podkreślać uniwersalne wartości katolickie i chrześcijańskie, budować mosty i dialog. Podkreślać wspólne korzenie europejskie i chrześcijańską tożsamość Europy” (D_O_3), co zapewniłoby bezpieczne środowisko do trwania wszelkich zjawisk dziedzictwa (wszelkich mniejszości w wielokulturowej Polsce). Ekspert rekomenduje zaś, by „z jednej strony zawierzyć samym depozytariuszom. Niech co jakiś czas zdobywają się na autoocenę. [Niech – KS] Próbują w oparciu o NGO, samorządy (szczególnie te najniższe) stworzyć mechanizmy ochronne przed ingerencją we własne dziedzictwo. Z drugiej strony, wszelkie instytucje (od

NID w dół) i osoby (głównie badacze, naukowcy) zajmujące się analizą zagrożeń powinny się stosować do proponowanego/omawianego Kodeksu etycznego” (E_AJ). Przysłużyłby się temu „ściśle określony model współpracy między organizacjami [...] [i interesariuszami] a wspólnotami” pielęgnującymi dziedzictwo” (E_KDS). Na ile jednak może on być wystandaryzowany dla realiów polskich, wymaga osobnej debaty.

11. Różnorodność kulturowa i tożsamość wspólnot, grup i jednostek powinny być w pełni respektowane. Przy tworzeniu koncepcji ochrony i wprowadzaniu jej w życie należy szanować wartości i normy kulturowe przyjęte przez wspólnoty, grupy i jednostki, a także zwracać szczególną uwagę na równość płci, włączanie ludzi młodych i poszanowanie tożsamości etnicznej.

Ważność – 7



Wartości, szanować, w pełni respektować, normy danej wspólnoty a także *włączanie młodych ludzi* – oto słowa uznane za kluczowe dla treści zasady 11.

Przedstawiciele instytucji kultury podkreślają, że „różnorodność jest bardzo ważna” (IK_W_11), zaś przedstawiciele władz lokalnych dookreślają, że ona „wpływa na kształtowanie postaw w całym społeczeństwie lokalnym, regionalnym czy ogólnopolskim i międzynarodowym” (WL_W_11). Depozytariusze zaś nawołują, że „żadna grupa, wspólnota czy jednostka nie powinna być wykluczana z powodu tego, czym się zajmuje. Ważna jest różnorodność kulturowa” (D_K_5), która „powinna być w pełni respektowana, zwłaszcza przy włączaniu ludzi

młodych w tajniki tradycji” (D_O_6). Kontrowersje wzbudza określenie „równość płci”, odbierana jednostkowo jako wpływ „ideologii gender” (D_W_2).

Ekspertcy z kolei ukazują ten zapis w szerszym kontekście innych aktów prawnych, których zapisy powinny być w Polsce przestrzegane, jak Konstytucja RP, prawo ustawowe, Deklaracja Praw Człowieka, Konwencja UNESCO 2003 (E_AJ) oraz Konwencja UNESCO z 2005 r. w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego (E_KDS). Ekspertcy przypominają, że „Polska obecnie nie jest krajem o silnym zróżnicowaniu kulturowo-etnicznym. Jest natomiast zróżnicowana kulturowo-regionalnie” i to powinno być utrzymywane (E_AJ). „W szerszym rozumieniu i wprowadzaniu tej zasady w Polsce najważniejsze jest stworzenie klimatu społecznego dla szacunku, tolerancji dla odmienności kulturalnych każdego dziedzictwa. Jest to zadanie dla państwa, społeczeństwa, stowarzyszeń, badaczy, a w szczególności dla szkolnictwa” (E_AJ). Sprzyjałoby temu np. organizowanie warsztatów i „opracowanie pakietów edukacyjnych dotyczących różnorodności kulturowej dla szkół podstawowych i liceów” (E_KJD), na co wskazują również przedstawiciele samorządu terytorialnego: „Organizacja działań integrujących. – Edukacja. – Przepisy chroniące autentyczność i wyjątkowość, autonomię. – Pomoc instytucjonalna, wymiana międzypokoleniowa, publikacje informujące” (WL_W_12) oraz „Edukacja w zakresie propagowania różnorodności kulturowej, np. wystawy, sympozja; – uruchamianie nowych mechanizmów w zakresie [przeciwdziałania – KS] wykluczania różnorodności kulturowej, np. kodeks etyczny instytucji czy regulamin jednostki (WL_W_11)”. Należy przy tym cały czas mieć na uwadze ochronę depozytariuszy przed próbami instrumentalizacji ich tradycji przez zewnętrzne grupy interesu. Ten aspekt jest szczególnie istotny w kontekście napięć, jakie mogą powstawać między interesami lokalnych wspólnot a większymi strukturami, takimi jak administracja samorządowa czy instytucje kultury.

12. W związku z tym, że ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego leży w interesie całej ludzkości, należy podejmować współpracę na płaszczyźnie dwustronnej, subregionalnej, regionalnej i międzynarodowej, dbając o to, by wspólnoty, grupy czy, w niektórych przypadkach, jednostki nigdy nie były pozbawiane prawa do własnego niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Ważność – 5



Z odpowiedzi respondentów na pytanie o słowa kluczowe dla tej zasady wynika, że są to: *współpraca*, *podejmowanie współpracy* oraz *międzynarodowa współpraca*.

W trakcie warsztatów i badań w dyskusję nad zasadą 12. włączyli się tylko depozytariusze. Podkreślają oni, że „kultywowanie tradycji jest ważne dla całej ludzkości” (D_K_5), jego ochrona „leży w interesie całej ludzkości, kraju, kontynentu czy grupy kulturowej, aby dobrze chronić dziedzictwo należy współpracować na każdej płaszczyźnie” (D_O_3). Gloryfikowana jest współpraca: „współpraca daje większe szanse przetrwania i wzajemnego wspierania” (D_S_12), co dobitnie ujmują eksperci. Ich zdaniem „dopóki nie będzie współpracy pomiędzy wszelkimi aktorami działań mających chronić, utrwalac i transmitować tradycje, to pozostałe postulaty będą miały charakter deklaratywny” (E_AJ). Duch humanistyczny i ekologiczny przenika te rozważania: „Zapewnienie przestrzeni do praktykowania dziedzictwa i umożliwienie zabrania w tej kwestii głosu przez społeczności lokalne jest warunkiem koniecznym do budowania zrównoważonych relacji międzyludzkich i międzygatunkowych (w przypadku dziedzictwa opartego na relacji człowieka ze środowiskiem)” (E_KDS).

Z wypowiedzi depozytariuszy wynika ich potrzeba rozwijania współpracy międzynarodowej oraz stworzenie instytucji lub organizacji koordynujących „m.in. współpracę depozytariuszy z interesariuszami na różnym szczeblu oraz z władzami i instytucjami samorządowymi i rządowymi” (D_O_3). Eksperti rekomendują podobnie: „tworzenie w Polsce atmosfery współpracy [...], tworzenie wszelkiego rodzaju rad dyskusyjnych, platform społecznych, spotkań, seminariów, a przede wszystkim wydarzeń publicznych (festiwale, festyny) upowszechniających kulturę tradycyjną i preferowane wobec niej wartości etyczne. [...] Istotną rolę we wprowadzaniu zasady nr 12 i całego Kodeksu etycznego może pełnić Rada do spraw niematerialnego dziedzictwa kulturowego [...]” (E_AJ). Wskazują na potrzebę „internetowej platformy i/lub aplikacji w całości poświęconej etycznym zagadnieniom praktykowania i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, zawierającej dokumenty do pobrania, infografiki, filmiki; organizację konferencji naukowych i spotkań popularnonaukowych [...], warsztatów z zakresu monitorowania dziedzictwa [...]; program stypendialny dla depozytariuszy i podmiotów zewnętrznych zajmujących się ochroną dziedzictwa polegający na finansowaniu wyjazdów do innych miejsc praktykowania dziedzictwa wpisanego na krajowe listy dziedzictwa i listę reprezentatywną [...]; atrakcyjną kampanię marketingową w *social mediach* [...]; współpracę z innymi podmiotami zajmującymi się ochroną, w tym ochroną środowiska, klimatu, zwierząt” (E_KDS).

2.3. Ogólne wskazówki

1. W podsumowaniu należy przypomnieć, że wnioski dotyczące możliwego formatu polskich wariantów każdej z Zasad UNESCO przeprowadzono na zróżnicowanej próbie dającej szansę na wskazanie uogólnionych trendów. Jednakże nie jest ona dość reprezentatywna, by bezpośrednio na jej podstawie kształtować kodeks etyczny konkretnej wspólnoty i w odniesieniu do konkretnego elementu dziedzictwa. A takiego właśnie poziomu – lokalnego, bliskiego problemom ochrony danej tradycji – powinny dotyczyć poszczególne kodeksy etyczne.

2. Prace nad konkretnym kodeksem etycznym danej wspólnoty, skupionym na danej tradycji, powinny objąć możliwie wszystkich bezpośrednich depozytariuszy tego dziedzictwa, by kodeks powstawał w modelu partycypacyjnym, we współpracy, z poszanowaniem zdania każdego depozytariusza, za świadomą i dobrowolną jego zgodą.
3. W kształtowaniu kodeksu etycznego warto wesprzeć się wynikami badań zaprezentowanymi w niniejszym dokumencie, szanując tym samym depozytariuszy, animatorów kultury, przedstawicieli władz lokalnych i ekspertów, którzy swój czas poświęcili na podzielenie się swoimi doświadczeniami i refleksjami, pomagając innym wspólnotom sprawniej pokonać etap przygotowań do pracy nad swoimi kodeksami etycznymi.
4. Dla przykładu można się posłużyć polską hierarchią ważności Zasad UNESCO i słowami kluczowymi, które w zasadzie układają się w zręb haseł przewodnich dla polskich kodeksów etycznych. Ten materiał ujmuje tabela nr 1. Tak samo wyłaniająca się polska interpretacja każdej z zasad pozwala zaczerpnąć idee i sformułowania, które można wprost wziąć do swojego kodeksu etycznego.

Tabela 1. Polska hierarchia Zasad etycznych UNESCO i zestaw słów kluczowych.

Oprac. K. Smyk

1	2	3
stopień ważności zasady wg badanych	numer zasady UNESCO	słowa kluczowe
10	1	wspólnoty grupy jednostki
10	3	wzajemny szacunek poszanowanie współdziałanie między wspólnotami
7	2	pielęgnowanie zwyczajów respektować prawo wspólnot żywołność niematerialnego dziedzictwa kulturowego

7	6	ocena wartości własnego dziedzictwa niematerialnego nie powinna podlegać ocenie osób czy instytucji postronnych należy do danej wspólnoty
7	11	wartości szanować w pełni respektować normy danej wspólnoty włączanie młodych ludzi
6	10	oryginalny kontekst zagrożenia utowarowienie
5	5	zagwarantowany dostęp do przestrzeni kulturowej i instrumentów
5	12	współpraca podejmowanie współpracy międzynarodowa współpraca
4	4	stała, dobrowolna, świadoma i uprzednia zgoda współpraca
3	8	żywy charakter zawsze szanowany
2	7	powinny korzystać z ochrony swoich interesów moralnych
2	9	żywość dziedzictwa niematerialnego ocena wpływu

5. Choć Zasad etycznych UNESCO jest dwanaście, to warto nie uszczywniać swojego podejścia i pracować na mniejszej lub większej liczbie punktów (a może i podpunktów) w kodeksie etycznym.
6. Należy zwrócić uwagę na to, że gdy wszystkie Zasady UNESCO spotkały się z zainteresowaniem depozytariuszy, niewiele z nich władze lokalne oraz przedstawiciele instytucji i organizacji pozarządowych uznały za warte przedyskutowania w pierwszej kolejności. Nakazywałyoby to dwie ścieżki: (1) albo pilniejszą pracę z interesariuszami, włącznie z dopytaniem, czemu którąś z Zasad UNESCO uważają za drugorzędną, albo (2) mimo to formułowanie kodeksu etycznego tak, by zapisy obejmowały wszystkich interesariuszy.
7. Z tym ostatnim może się wiązać potrzeba budowania dwuczęściowych kodeksów etycznych: jednego dotyczącego wspólnoty depozytariuszy (w tym relacji z pozostałymi interesariuszami) oraz

- drugiego, modelującego postawy przedstawicieli władz lokalnych, instytucji i organizacji pozarządowych oraz ekspertów i mediów.
8. Wspólnota, kultura i dziedzictwo podlegają nieustającym przemianom. Dlatego warto widzieć kodeks etyczny jako dokument *sui generis* momentalny, kontekstowy i zrelatywizowany. Dotyczy on konkretnego czasu i sytuacji. Powinien zatem podlegać regularnym przeglądom, ewaluacji, monitoringowi – zaprojektowanym i realizowanym przez wspólnotę depozytariuszy, aby zapobiegał nowym pojawiającym się zagrożeniom i tym samym efektywnie wspierał przekaz dziedzictwa niematerialnego w duchu Konwencji UNESCO 2003.

Objaśnienie skrótów oznaczenia źródeł

Model zapisu

np.: D_K_5 lub E_KDS

Typ interesariusza

D – depozytariusze

IK – instytucja kultury i organizacje pozarządowe

WL – władza lokalna (JST)

E – ekspert

Eskperci

KDS – dr Karolina Dziubata-Smykowska, Uniwersytet Adama Mickiewicza

AJ – dr Arkadiusz Jelowicki, Muzeum Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie

Miejsce badań 2023 r. i badacza

K – badania podczas warsztatów w Krakowie – przeprowadził A.I. Szoka (Muzeum Krakowa)

O – badania podczas warsztatów na Śląsku Opolskim – przeprowadziła J. Banik (Fundacja „Dla Dziedzictwa”)

S – badania podczas warsztatów w parafii Spycimierz – przeprowadził J. Kałużny (Centrum „Spycimierskie Boże Ciało”)

W – warsztaty i badania pilotażowe w Uniejowie – przeprowadziła K. Smyk

Numeracja tradycji

1. Babski comber na Śląsku Opolskim
 2. Bartnictwo
 3. Dywany kwietne na Boże Ciało na Śląsku Opolskim
 4. Flis wiślany – tradycja budowy i żeglugi
 5. Krakowska koronka klockowa
 6. Kroszonkarstwo na Śląsku Opolskim
 7. Odpust św. Rocha ze święceniem zwierząt w Mikstacie
 8. Pisanie pisanek techniką batikową na Śląsku Opolskim
 9. Pochód Lajkonika
 10. Pszczelarstwo na Śląsku Opolskim
 11. Sejmik teatrów wsi polskiej w Tarnogrodzie
 12. Spycimierskie Boże Ciało
 13. Szopkarstwo krakowskie
 14. Tradycje hafciarskie w Dobrzeniu Wielkim
 15. Umiejętność ręcznego malowania wzoru opolskiego
 16. Wigilia Kresowa na Śląsku Opolskim
- X – Bez oznaczenia tradycji (plecionkarstwo, włóknarskie tradycje Łodzi lub tradycje kulturowe Poznania)

Andrzej Szoszkiewicz

Specjalista w zakresie komunikacji, marketingu i kreowania marek,
w tym w obszarze dziedzictwa kulturowego

Rozdział 3



Strategia komunikacji w ramach partykypacyjnego zarządzania tradycjami niematerialnego dziedzictwa kulturowego wpisanymi na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości

Dokument obejmuje szeroką analizę problematyki związanej z informowaniem i promowaniem sukcesu, jakim jest wpisanie na najbardziej prestiżową listę na świecie dotyczącą niematerialnego dziedzictwa kulturowego – Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO, oraz próbę nakreślenia strategii komunikacji dla tradycji Plecionkarstwa, która w grudniu 2024 r. została rekomendowana przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego do wpisu na Listę UNESCO. Wpis ten spodziewany jest w grudniu 2025 r.

Przy opracowywaniu części analitycznej autor ściśle współpracował z przedstawicielami (depozytariuszami, samorządowcami oraz pracownikami instytucji kultury zaangażowanymi w ochronę zjawisk) niemal wszystkich polskich tradycji, które uzyskały wpis. Są to: Szopkarstwo krakowskie, Kultura bartnicza, Sokolnictwo, Tradycja dywanów kwia-

towych na procesje Bożego Ciała oraz Flisactwo. W spotkaniach i badaniach ankietowych uczestniczyli także przedstawiciele Plecionkarstwa.

Materiał podkreśla znaczenie aktywnego uczestnictwa społeczności, które są depozytariuszami, czyli osobami, które daną tradycję – praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – uważają za część swojego dziedzictwa. Dokument wskazuje również na potrzebę współpracy z organami rządowymi, regionalnymi i samorządowymi, organizacjami kulturalnymi oraz całym społeczeństwem.

Opracowanie służy kluczowym celom:

- Określa zasady, w jaki sposób należy zorganizować komunikację przy skutecznym zaangażowaniu społeczności w zarządzanie ich dziedzictwem kulturowym. Obejmuje to poszanowanie autonomii depozytariuszy tradycji i zapewnienie, że ich głos jest kluczowy we wszystkich procesach decyzyjnych.
- Ma na celu zwiększenie świadomości i zrozumienia wartości niematerialnego dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym. Określa metody rozpowszechniania informacji o tych tradycjach, zapewniając, że są one doceniane nie tylko w społecznościach, z których pochodzą, ale także na całym świecie.

3.1. Wspólna sprawa

Czym jest partycypacyjne zarządzanie niematerialnym dziedzictwem kulturowym?

Partycypacyjne zarządzanie ma na celu wspieranie poczucia wspólnej odpowiedzialności i zbiorowego działania na rzecz zachowania tych cennych form wyrazu kulturowego. Kluczowe aspekty tego podejścia obejmują:

- Aktywne zaangażowanie depozytariuszy, mieszkańców, samorządowców i przedstawicieli organizacji pozarządowych w procesy decyzyjne dotyczące ochrony ich dziedzictwa.
- Przeciwdziałanie marginalizacji i wykluczeniu społecznemu grup.
- Regularne konsultacje z mieszkańcami i przedstawicielami społeczności w sprawach dotyczących dziedzictwa kulturowego.

- Promowanie edukacji na temat wartości niematerialnego dziedzictwa kulturowego wśród społeczności lokalnych i szerszej publiczności.
- Zapewnienie przejrzystości procesów decyzyjnych i działań związanych z zarządzaniem dziedzictwem.

Przykładem zarządzania partycypacyjnego może być wspólne opracowywanie planu ochrony tradycji, w ramach którego społeczności decydują, jakie elementy dziedzictwa są dla nich najważniejsze oraz w jaki sposób należy je chronić i promować. Za przykład takiego podejścia może służyć projekt „Procesja Bożego Ciała z tradycją kwiatnych dywanów w Spycimierzu – ochrona i wzmacnianie tradycji”¹, którego głównym celem było przygotowanie i opracowanie rekomendacji do planu ochrony zjawiska „Procesja Bożego Ciała z tradycją kwiatnych dywanów w Spycimierzu”. Projekt ten został zrealizowany w latach 2019–2020 przez Miejsko-Gminną Bibliotekę w Uniejowie.

Świadoma zgoda depozytariuszy jest również niezbędna do uzyskania wpisu na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Przedstawiciele tradycji powinni uczestniczyć w opracowywaniu wniosku na tę Listę. Modelowym przykładem takiego podejścia był projekt „Tradycja pokłonu feretronów podczas pielgrzymek na Kalwarię Wejherowską jako niematerialne dziedzictwo kulturowe Kaszub”², zrealizowany w 2023 r. przez Starostwo Powiatowe w Wejherowie, którego celem było uzyskanie wpisu na Krajową listę. W ramach przedsięwzięcia zorganizowano konsultacje społeczne i debaty w kilku parafiach pielgrzymujących na Kalwarię Wejherowską. W rezultacie w marcu 2024 r. tradycja ta uzyskała wpis na listę. Takie podejście zwiększa odpowiedzialność społeczności za dziedzictwo, co z kolei może prowadzić do bardziej skutecznej i zrównoważonej ochrony.

Współpraca niezbędna jest także w zakresie komunikacji o wpisie na Listę UNESCO.

¹ <https://spycimierskiebozeczalio.pl/pl/projekty>

² <https://poklonferetronow.pl/pl/projekt/>

3.2. Wielka sprawa

Powszechnie wiadomo i często podkreśla się w publikacjach, przemówieniach i oficjalnych dokumentach, że wpisanie na Listy UNESCO, takie jak Lista światowego dziedzictwa czy Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości jest jednym z najwyższych wyróżnień w sferze kultury. Nie można zapominać o Rejestrze Dobrych Praktyk w zakresie Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO, w którym niestety nie mamy swojego wpisu. Zawiera on sprawdzone programy ochrony wypracowane w różnych krajach, które mogą stanowić inspirację dla innych.

„Gazeta Wyborcza” utrwaliła radość krakowian z uzyskania pierwszego polskiego wpisu na Listę UNESCO w 2018 r. „To prestiż, niesamowity prestiż” – cieszy się Małgorzata Niechaj, kustoszka oddziału Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. – „Ludzie na całym świecie dowiedzieli się o tym pięknym zjawisku, jakim są krakowskie szopki”³.

17 grudnia 2020 r. fińska kultura sauny została wpisana na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO. Był to pierwszy wpis Finlandii na tę Listę, co wywołało wielką dumę wśród Finów. „Sauna to ważna tradycja, którą Finowie pielęgnują, przekazując ją z pokolenia na pokolenie. Wpis na Listę UNESCO to wielki zaszczyt” – powiedziała Ritva Ohmeroluoma z Fińskiego Towarzystwa Sauny. „Wszyscy użytkownicy sauny mogą być z tego dumni” – dodała Annika Saarikko, Minister Nauki i Kultury⁴.

Mieszkańcom wsi Spycimierz trudno było ukryć wzruszenie, gdy 16 grudnia 2021 r. oglądali transmisję online z XVI sesji Międzyrządowego Komitetu ds. Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO, podczas której tradycja układania kwiatowych dywanów na procesje Bożego Ciała została wpisana na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości⁵. Droga do tego sukcesu była długa i wymagała zaangażowania parafian, burmistrza Uniejowa,

³ „Krakowskie szopkarstwo na Liście UNESCO”, „Gazeta Wyborcza”, Kraków, 28.11.2018 r.

⁴ Finnish Heritage Agency, Ministry of Education and Culture, <https://www.museovirasto.fi/en/media/sauna>

⁵ <https://spycimierskiebozeczalo.pl/pl/lista-unesco/>

pracowników Urzędu Miejskiego oraz ekspertów. Wniosek obejmuje również tradycje układania kwiatowych dywanów w czterech parafiach w regionie opolskim – Kluczu, Olszowej, Zalesiu Śląskim i Zimnej Wódce. Następnego dnia w kościele parafialnym w Spycimierzu odbyła się uroczysta msza święta. Z tej okazji mieszkańcy ozdobili świątynię kwiatnym dywanem, a logotyp UNESCO usypali wszyscy zgromadzeni.

Skojarzenie tradycji z Organizacją Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury, czyli w skrócie (od angielskiej nazwy) UNESCO, jest powszechnie uważane za renomowane i wpływowe. UNESCO ma silną markę, ponieważ cieszy się dużym uznaniem za swoje wysiłki na rzecz promowania edukacji, nauki, kultury i komunikacji na całym świecie.

Dlatego warto, a nawet trzeba komunikować dołączenie do „rodziny” UNESCO i promować ten sukces.

Wpis na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości to nie tylko skojarzenia związane z marką. Jest to potężne narzędzie ochrony dziedzictwa kulturowego, wzmacniania tożsamości kulturowej i wspierania współpracy międzynarodowej. Przynosi korzyści nie tylko samym depozytariuszom, ale także przyczynia się do wzbogacania kulturowego kraju i świata. Warto w tym miejscu podkreślić, że wpis na Listę nie jest w żadnym wypadku zwieńczeniem działań ochronnych. Wręcz przeciwnie, proces powinien być dalej kontynuowany i depozytariusze oraz wszyscy inni zaangażowani interesariusze muszą mieć tego świadomość. Spróbujmy to uzasadnić, gdyż ułatwi nam to dalsze prace nad planem komunikacji. Oto kluczowe korzyści.

1. Dla depozytariuszy:

- Zapewnia międzynarodowe uznanie. Potwierdza, że ich praktyki kulturowe są cenne dla ludzkości, i podnosi ich status na całym świecie.
- Zachęca do podejmowania wysiłków na rzecz zachowania i przekazywania tradycji przyszłym pokoleniom. Może stanowić platformę, aby uzyskać wsparcie dla ich działań, czy to poprzez finansowanie, partnerstwa czy inicjatywy edukacyjne.
- Włączenie może prowadzić do wzmocnienia środków ochrony przed zagrożeniami, takimi jak globalizacja, homogenizacja

kulturowa i zaniedbanie. Pomaga przetrwać tradycji w szybko zmieniającym się świecie.

2. Dla pozostałych interesariuszy:

- Wpis na Listę podnosi świadomość lokalnych i międzynarodowych interesariuszy na temat znaczenia tradycji. Może to prowadzić do zwiększonego zaangażowania ze strony organizacji pozarządowych, organizacji kulturalnych i naukowców, którzy mogą zapewnić zasoby lub wiedzę specjalistyczną w celu wsparcia tradycji.
- Uznanie może przyciągnąć turystykę i inne możliwości ekonomiczne, przynosząc korzyści tym, którzy praktykują i wspierają tradycję. Festiwale, warsztaty i wymiany kulturalne mogą generować dochód, jednocześnie promując dziedzictwo kulturowe. Komerccjalizacja nie może jednak przekroczyć pewnej granicy, gdyż grozi to utratą więzi ze społecznością, która ją kulturuje.

3. Dla kraju:

- Posiadanie elementu na Liście wzmacnia tożsamość narodową i dumę. Podkreśla różnorodność kulturową i bogactwo kraju, prezentując światu daną tradycję.
- Wpis wzmacnia wysiłki kraju w zakresie dyplomacji kulturalnej, poprawiając jego globalną pozycję. Pozwala krajowi aktywniej uczestniczyć w międzynarodowych dialogach i współpracy kulturalnej.
- Wejście na Listę często przyczynia się do zwiększenia rządowego wsparcia dla polityki kulturalnej i finansowania ochrony tradycji. Może to prowadzić do rozwoju infrastruktury, takiej jak muzea, centra kultury i programy edukacyjne koncentrujące się na tradycji.

4. Dla świata:

- Lista promuje globalną różnorodność kulturową poprzez uznanie i celebrowanie tradycji z różnych części świata. Wspiera zrozumienie i szacunek dla różnych kultur, przyczyniając się do globalnego pokoju i współpracy.
- Lista ułatwia międzynarodową współpracę w zakresie ochrony dziedzictwa niematerialnego. Kraje mogą się dzielić najlepszymi praktykami, współpracować w zakresie działań konserwatorskich i wspierać się nawzajem w ochronie dziedzictwa kulturowego.

3.3. Niematerialne ma trudniej

Wejście na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO jest ogromnym sukcesem, ale nie zawsze przynosi automatyczne uznanie. Podczas warsztatów, które odbyły się w listopadzie 2023 r. w Uniejowie z udziałem przedstawicieli depozytariuszy i interesariuszy większości polskich tradycji wpisanych na tę Listę UNESCO (oraz kandydujących na Listę reprezentatywną oraz do Rejestru dobrych praktyk), odkryliśmy, że komunikacja na ten temat napotyka wiele trudności. Problemy te dotyczą zarówno etapu ubiegania się o wpis, jak i informowania o tym wielkim sukcesie po jego uzyskaniu.

Okazuje się, że informowanie o wpisie na Listę światowego dziedzictwa UNESCO jest prostsze niż dzielenie się radością z wpisania na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości czy do Rejestru dobrych praktyk w ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Miejsca materialne są łatwiejsze do zrozumienia i docenienia przez szeroką publiczność. Zostały one wpisane na Listę UNESCO jako konkretne, fizyczne obiekty, które można odwiedzić i zobaczyć na własne oczy. Większość ludzi jest zaznajomiona z ideą ochrony historycznych budowli i miejsc, co sprawia, że komunikowanie o takim wpisie jest bardziej intuicyjne i nie wymaga tak intensywnego wyjaśniania.

W przeciwieństwie do fizycznych miejsc, niematerialne dziedzictwo to tradycje, umiejętności, praktyki i wiedza przekazywane z pokolenia na pokolenie. Wymaga to nie tylko opisanego, ale i wyjaśnienia kontekstu kulturowego, znaczenia społecznego oraz emocjonalnej wartości, co może być trudniejsze do przekazania szerokiemu odbiorcy. Dodatkowo Lista światowego dziedzictwa UNESCO jest bardziej znana i rozpoznawalna niż Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości.

Konkluzja jest jasna: komunikowanie o wpisie na Listę niematerialnego dziedzictwa wymaga większego zaangażowania w edukację i promocję, aby wyjaśnić, dlaczego dany element został uznany za godny ochrony i jaką rolę odgrywa w kulturze. W przypadku materialnego dziedzictwa wizualne aspekty i historyczne znaczenie są bardziej bezpośrednie i intuicyjne.

3.4. Wiedza jest skarbem, a praktyka kluczem do niego

Budowanie strategii komunikacji rozpoczęliśmy od zdobywania i porządkowania wiedzy, zgodnie z zasadą, że dobra znajomość tematu jest kluczowa dla skutecznej komunikacji. Oto dlaczego:

- Kiedy dobrze rozumiesz temat, masz większe szanse na dostarczenie dokładnych i wiarygodnych informacji, co buduje zaufanie wśród odbiorców.
- Wiedza na dany temat zwiększa Twoją wiarygodność. Ludzie są bardziej skłonni słuchać i ufać komuś, kto jest kompetentny.
- Znajomość tematu zwiększa pewność siebie w przekazywaniu informacji. Pewność siebie może pozytywnie wpłynąć na sposób odbioru i interpretacji Twojej wiadomości.
- Dobre zrozumienie tematu pozwala wyjaśniać złożone koncepcje w jasny i przystępny sposób, co pomaga uniknąć nieporozumień i skutecznie dotrzeć do różnych odbiorców.

Jednak równie ważne jak wiedza merytoryczna są umiejętności jej skutecznego przekazywania. Nawet jeśli posiadasz rozległą wiedzę, a nie potrafisz jej przedstawić w sposób zrozumiały, komunikacja może nie przynieść oczekiwanych rezultatów. Dlatego połączenie kompetencji merytorycznych z umiejętnościami komunikacyjnymi jest niezbędne.

W listopadzie 2023 r., podczas warsztatów, rozpoczęliśmy pracę u podstaw. Uczestnicy otrzymali kompendium wiedzy obejmujące takie tematy jak:

- Marka UNESCO
- Co to jest Konwencja UNESCO z 2003 r.?
- Ile jest aktualnie wpisów na Listy UNESCO i ile z nich pochodzi z Polski?
- Jakie trzeba spełnić kryteria, żeby uzyskać wpis?
- Czy podobne kryteria obowiązują przy wpisie do Rejestru dobrych praktyk?
- Czym jest niematerialne dziedzictwo kulturowe według UNESCO?
- Na czym polega ochrona dziedzictwa niematerialnego?
- Różnice między Listą światowego dziedzictwa UNESCO a Listą reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości
- Co dla wspólnoty oznacza wpis na Listę UNESCO?

Podczas dyskusji uczestnicy zasygnalizowali szereg wyzwań i problemów związanych z komunikacją na temat wpisu na Listę UNESCO oraz na temat niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

3.5. Kto pyta, nie błądzi

Zebrane uwagi zostały uwzględnione przy opracowywaniu ankiety dotyczącej strategii komunikacji na temat wpisu lub podjęcia starań o wpis na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO. Ankieta w lipcu 2024 r. została rozesłana do depozytariuszy i przedstawicieli instytucji związanych z ochroną tradycji. Odpowiedzi były ciekawe i merytoryczne, pokazywały zaangażowanie w problematykę komunikacji i promocję zjawisk wpisanych na Listę UNESCO. Poniżej przedstawiam analizę oraz rekomendacje do strategii komunikacji.

Wyniki ankiety, przeprowadzonej wśród uczestników procesu wpisu niematerialnego dziedzictwa na Listę reprezentatywną UNESCO, ukazują szeroki zakres wyzwań w komunikacji na różnych etapach tego złożonego przedsięwzięcia. Ankietowani reprezentują różne grupy, w tym społeczności depozytariuszy i instytucje związane z ochroną. Analiza odpowiedzi pozwala na wyróżnienie kilku kluczowych obszarów, które wymagają uwagi i dalszego doskonalenia.

1. Wyzwania w komunikacji

a. w ramach społeczności depozytariuszy

Jednym z głównych wyzwań jest zrozumienie istoty wpisu na Listę UNESCO. Wielu depozytariuszy nie jest świadomych korzyści płynących z takiego wyróżnienia, co prowadzi do niepewności i braku zaangażowania. Niewystarczająca komunikacja na temat procesu aplikacyjnego może prowadzić do dezinformacji i nieporozumień. Pojawiają się również obawy o to, czy tradycja jest wystarczająco ważna, by zasługiwać na wpis. Ankietowani wskazują na potrzebę edukacji i podnoszenia świadomości, która może pomóc w budowaniu wspólnego zrozumienia i modelu ochrony tradycji w lokalnych społecznościach. W społecznościach z silnymi podziałami lub zindywidualizowanych rola liderów może być kontrowersyjna, co utrudnia komunikację i koordynację działań.

b. wobec instytucji związanych z ochroną tradycji

Tutaj problemem jest często brak na początku zaufania do instytucji zewnętrznych, które podejmują współpracę z lokalnymi grupami. Instytucje składają jedynie formalne deklaracje, które trudno egzekwować w praktyce. Depozytariusze mogą się obawiać, że ich tradycje zostaną zniekształcone lub niewłaściwie przedstawione. Ponadto brak jasnej komunikacji na temat niematerialnej ochrony dziedzictwa może prowadzić do mylnych interpretacji i niezainteresowania ze strony instytucji. Brak kontaktu ze strony MKiDN i jasnych wytycznych oraz informacji o terminach dotyczących aplikacji na Listę UNESCO może prowadzić do chaosu i braku koordynacji. Brakuje publicznie dostępnej strategii rządowej, jakie zjawiska w najbliższym czasie będą promowane na poziomie międzynarodowym.

c. wobec ogółu społeczeństwa poprzez media

Spółeczeństwo często myli niematerialne dziedzictwo kulturowe z jego materialnymi aspektami. To może prowadzić do błędnych interpretacji i braku zrozumienia znaczenia takiego wpisu. Dodatkowo media, zwłaszcza te prywatne, mogą nie być zainteresowane promowaniem tematu, który uważają za niszowy lub mało atrakcyjny dla szerokiej publiczności. W rezultacie komunikacja z ogółem społeczeństwa wymaga starannego planowania i dostosowania przekazu do różnych grup odbiorców.

2. Skuteczne kanały komunikacji

Ankietowani wskazali różnorodne kanały komunikacji, które okazały się skuteczne w informowaniu o niematerialnym dziedzictwie kulturowym:

- Platformy takie jak Facebook, Instagram i TikTok są uważane za bardzo skuteczne w dotarciu do młodszych pokoleń i szerokiej publiczności. Wizualne treści, filmy oraz transmisje na żywo pozwalają na angażowanie odbiorców i zwiększanie ich zainteresowania dziedzictwem kulturowym.
- Bezpośrednie spotkania i wydarzenia, takie jak festiwale, warsztaty czy pokazy, są cenione za możliwość bezpośredniego kontaktu z tradycją i jej depozytariuszami, choć mają ograniczony zasięg. Takie inicjatywy pozwalają na lepsze zrozumienie dziedzictwa i są najbardziej skuteczne w angażowaniu lokalnej społeczności.

- Telewizja, radio i prasa wciąż odgrywają ważną rolę w docieraniu do szerokiej publiczności, szczególnie w kontekście lokalnym. Niemniej jednak ich znaczenie jest postrzegane jako malejące w obliczu rosnącej roli mediów społecznościowych.

3. Przeszkody w angażowaniu społeczności i interesariuszy

Kluczowe przeszkody w angażowaniu członków społeczności i lokalnych interesariuszy obejmują:

- Brak zaufania w intencje instytucji oraz obawy o niewłaściwe przedstawienie tradycji mogą zniechęcać do zaangażowania.
- Lokalne społeczności często składają się z grup o różnych potrzebach i oczekiwaniach, co może utrudniać osiągnięcie konsensusu i skutecznego zaangażowania.
- Brak czasu i pieniędzy utrudnia działania promocyjne i informacyjne.
- Niedostateczne poczucie korzyści osobistych lub wspólnotowych z zaangażowania w działania promujące dziedzictwo może prowadzić do apatii.
- Choć internet może być użyteczny, często nie zapewnia wystarczającego efektu, szczególnie gdy brakuje czasu na pełne wykorzystanie jego możliwości.
- Niedostateczne wsparcie ze strony społeczności może ograniczać efektywność działań promocyjnych.

4. Nieporozumienia i błędne interpretacje dziedzictwa kulturowego

Respondenci wskazali też na nieporozumienia i błędne interpretacje dziedzictwa kulturowego:

- Ankietowani napotkali sytuacje, w których ich tradycje były błędnie interpretowane przez osoby z zewnątrz. Na przykład sokolnictwo bywa postrzegane jedynie jako przetrzymywanie ptaków, brakuje zrozumienia jego pełnego kontekstu jako tradycji łowieckiej. Częstym błędem jest podawanie informacji, że niematerialnym dziedzictwem kulturowym jest szopka krakowska, a nie tradycja i umiejętności związane z jej wykonywaniem, czyli szopkarstwo krakowskie.
- Ze względu na religijny charakter szopki krakowskiej zdarzają się przypadki wycofania się sponsorów i partnerów.

- Częste mylenie niematerialnego dziedzictwa z materialnym prowadzi do nieporozumień i niewłaściwych oczekiwań.

Wnioski i rekomendacje:

Ankieta ujawnia wiele wyzwań i przeszkód związanych z komunikacją dotyczącą wpisu na Listę UNESCO. Odpowiedzi sugerują, że kluczowymi wyzwaniami są: brak zrozumienia i świadomości, różnorodność interesów oraz skomplikowany proces aplikacyjny. Oto rekomendacje:

- Konieczne jest zwiększanie wiedzy i świadomości poprzez edukowanie społeczności, instytucji oraz ogółu społeczeństwa na temat niematerialnego dziedzictwa kulturowego i jego ochrony.
- Należy zróżnicować kanały komunikacyjne, łącząc media papierowe, strony internetowe i kanały społecznościowe oraz bezpośrednie wydarzenia, aby dotrzeć do jak najszerszej grupy odbiorców.
- Warto inwestować w budowanie zaufania i współpracy między społecznościami lokalnymi a instytucjami związanymi z ochroną tradycji oraz szukanie sposobów na zwiększenie motywacji i poczucia korzyści z zaangażowania.
- W przypadku tradycji wpisanych na Listę UNESCO bardzo ważne jest zaangażowanie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Narodowego Instytutu Dziedzictwa oraz innych instytucji, np. organizacji pozarządowych mających wpływ na kontakty międzynarodowe i promocję poza granicami kraju.
- Skuteczne strategie powinny obejmować poprawę komunikacji, zwiększenie wsparcia i współpracy z lokalnymi władzami i instytucjami oraz znalezienie sposobów na zwiększenie motywacji i poczucia korzyści z uzyskania wpisu lub dążenia do tego celu. Taka świadomość prowadzi do większego zaangażowania.

3.6. Oficjalne źródła są kompasem w morzu informacji

Przeprowadziłem szczegółową analizę oficjalnych źródeł informacji w internecie na temat tradycji wpisanych na Listę reprezentatywną oraz plecionkarstwa (nominowany). To ważne w kontekście układania nowego planu komunikacji.

Strona internetowa Niematerialne dziedzictwo kulturowe UNESCO

To najpełniejsze źródło informacji na temat tradycji wpisanych na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości.

Wpisy zostały opracowane w taki sposób, aby zapewnić kompleksowy przegląd elementu kulturowego, jego znaczenia i wysiłków podejmowanych w celu jego zachowania. Wpisy prezentowane są według następującego schematu:

- oficjalna nazwa elementu kulturowego
- kraj lub kraje, które nominowały dany element
- rok wpisu na Listę UNESCO
- kod sesji Międzyrządowego Komitetu ds. Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, na której zapadła decyzja o wpisie
- opis tradycji, jej historii, znaczenia i społeczności, która ją praktykuje; ta sekcja często omawia kulturowe, społeczne lub duchowe znaczenie tradycji
- dokumentacja wizualna – zdjęcia i film ilustrujące dany element
- linki do formularza nominacyjnego (w języku angielskim lub francuskim), który kraj lub kraje wnioskujące przedkładają UNESCO w celu wpisania danego elementu na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości
- link do zgody (zgód) społeczności, które praktykują dany element. UNESCO podkreśla, że niematerialne dziedzictwo kulturowe należy do społeczności, które je tworzy, utrzymuje i przekazuje z pokolenia na pokolenie
- link do krajowego rejestru elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Zanim tradycja może zostać nominowana do Listy UNESCO, musi najpierw zostać włączona do Krajowej listy. W Polsce jest to Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego prowadzona przez Narodowy Instytut Dziedzictwa
- link do decyzji wraz ze szczegółowym uzasadnieniem Międzyrządowego Komitetu ds. Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego o wpisie na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości.

Każdy wpis dostępny na stronie UNESCO prezentowany jest w językach angielskim, francuskim i hiszpańskim. Dokumenty, takie jak for-

mularz nominacyjny, zgody, wpisy do krajowych rejestrów, zamieszczone są w językach angielskim lub francuskim.

Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego na stronie Narodowego Instytutu Dziedzictwa

Znajdziemy tutaj opisy wszystkich tradycji z Polski, które zostały wpisane na Listę UNESCO. Wpis do krajowego rejestru jest warunkiem ubiegania się o miejsce na Liście światowej. Opisy są ilustrowane zdjęciami i uporządkowane według lat wpisania do krajowego rejestru. Niestety, tradycje, które znalazły się na Liście UNESCO, nie są wyróżnione ani specjalnie oznaczone, a brakuje również informacji o dacie ich wejścia do międzynarodowego rejestru.

Wpis w Wikipedii Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Wpis w języku polskim. Znajdują się tutaj informacje o genezie listy, Konwencji UNESCO z 2003 r. (wraz z linkiem do strony w Wikipedii dedykowanej Konwencji), podziale zjawisk niematerialnego dziedzictwa wg Konwencji. W rozdziale Lista znajdują się linki do wpisów z poszczególnych części świata. Tradycje z Polski są wylistowane w części Europa i Ameryka Północna). Aktualna Lista podaje stan z 18 sierpnia 2024 r.

Wikipedia jest jednym z najbardziej wszechstronnych repozytoriów informacji dostępnych online. Zachęca do zamieszczania sprawdzonych informacji z powołaniem się na źródło. Rozległość tematyczna tej internetowej encyklopedii sprawia, że jest to cenny punkt wyjścia do gromadzenia ogólnej wiedzy na wiele tematów.

Strona internetowa Polskiego Komitetu ds. UNESCO

Na stronie znajdują się opisy (każdy opis na ok. 1500 znaków ze spacjami) rodzimych i międzynarodowych wpisów tradycji nominowanych przez Polskę. Strona nie jest na bieżąco aktualizowana. 18 sierpnia 2024 r. brakowało opisu Poloneza wpisanego na Listę reprezentatywną w grudniu 2023 r.

Baza wiedzy na stronie Spycimierskie Boże Ciało

Na stronie poświęconej głównie tradycji układania kwiatowych dywanów na procesje Bożego Ciała, wpisanej w 2021 r. na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości, znajduje się baza wiedzy, która powstaje w ramach projektu „Centrum Kompetencji Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego”. W Bazie znajdziemy:

- wyczerpujące (na ok. 5000 znaków ze spacjami) opisy każdej tradycji
- zdjęcia
- link do strony UNESCO, na której umieszczono wpis. Informacje na temat danej tradycji.

Aktualne dane podają stan z 18 sierpnia 2024 r.

Niestety, ani na stronie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, ani na stronie Narodowego Instytutu Dziedzictwa nie ma zbiorczej informacji na temat polskich tradycji wpisanych na Listę UNESCO poświęconą niematerialnemu dziedzictwu kulturowemu.

Strony internetowe poszczególnym tradycji wpisanych na Listę reprezentatywną.

Szopkarstwo krakowskie

Wpis w Wikipedii Szopki krakowskie

Cenne źródło informacji na temat historii tradycji, konkursu szopek (osobny wpis w Wikipedii) oraz szopkarzy z linkami do ich biografii zamieszczonych w Wikipedii.

Strona Muzeum Krakowa

Możemy się tutaj zapoznać z dobrym opisem tradycji, historią, nazwiskami znanych twórców. Ciekawe są także filmy „Kraków w miniatuże”, „Tradycja pokoleń”, „Od konkursu do konkursu”.

Strona Muzeum Etnograficznego im. Seweryna Udzieli w Krakowie

To tutaj znajduje się najstarsza kolekcja szopek krakowskich. Na stronie znajdziemy podstawowe informacje o tradycji oraz zdjęcia.

Strona Kraków HERITAGE

Prowadzona jest przez Wydział Kultury i Dziedzictwa Narodowego Urzędu Miasta Krakowa. W części poświęcona jest dziedzictwu niematerialnemu. Są tutaj ciekawie ilustrowane informacje o Szopkarstwie krakowskim.

Kultura bartnicza

Wpis w Wikipedii Bartnictwo

Zawiera opis tradycji i informacje historyczne.

Kwiatowe dywany na procesje Bożego Ciała

Strona Spycimierskie Boże Ciało

Zawiera wyczerpujące informacje na temat tradycji kwiatowych dywanów układanych w Spycimierzu na procesje Bożego Ciała, w tym:

- historię
- opis poszczególnych etapów układania dywanów
- szczegółowy opis o procedurze uzyskania wpisu na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości
- opis projektów dotyczących ochrony zjawiska
- historię wsi Spycimierz i opisy atrakcji turystycznych
- ofertę edukacyjną Centrum „Spycimierskie Boże Ciało”
- Bazę wiedzy na temat niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Wpis w Wikipedii Spycimierz

Znajdziemy tutaj obszerny opis tradycji układania kwiatowych dywanów w Spycimierzu oraz szczegółowe informacje o procedurze wpisu na Listę UNESCO.

Sokolnictwo

Wpis w Wikipedii Sokolnictwo

Obszerny opis liczącej ok. 3000 lat historii depozytariuszy łowów z ułożonymi do tego celu ptakami drapieżnymi, sytuacji sokolnictwa w Polsce i na świecie oraz wpisu na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz na Listę UNESCO.

Strona Gniazda Sokolników

Witryna prowadzona przez organizację zrzeszającą sokolników, depozytariuszy tradycji.

Flisactwo

Wpis w Wikipedii Flisactwo

Krótki wpis zawierający informacje o wejściu tradycji na Listę UNESCO w 2022 r., lecz – jak informuje Wikipedia – zawiera treści, przy których brakuje odnośników do źródeł.

Strona Bractwa Flisackiego pod wezwaniem świętej Barbary w Ulanowie

Znajdziemy tutaj informacje o działalności Bractwa zrzeszającego depozytariuszy tradycji. Niewiele informacji na temat samej tradycji i historii.

Plecionkarstwo

Strona Centrum Wikliniarstwa w Rudniku nad Sanem

Dobrze opracowane teksty na temat 150 lat historii wikliniarstwa w Rudniku nad Sanem, uprawy i zbioru wikliny w okolicach Rudnika, popularnych splotów, a także corocznej imprezy „Wiklina Rudnik nad Sanem”.

3.7. Przechodzimy do praktyki!

Przedstawiam propozycję strategii komunikacji sukcesu wpisania tradycji plecionkarstwa na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO. Plecionkarstwo jest jednym z najstarszych rzemiosł, które od wieków kształtuje naszą tożsamość kulturową. Dlatego decyzja o nominowaniu tej tradycji do wpisania na Listę reprezentatywną jest dla Polski ogromnym sukcesem i powodem do dumy. Nominacja, zgłoszona w marcu 2024 r. przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, już sama w sobie jest wielkim osiągnięciem świadczącym o uznaniu wartości plecionkarstwa na arenie międzynarodowej. Decyzji UNESCO w sprawie wpisu spodziewamy się w grudniu 2025 r., ale komunikacja tego sukcesu nie powinna czekać aż do ogłoszenia wyników.

Rozpoczęcie działań komunikacyjnych już teraz, na etapie nominacji, pozwala budować świadomość i zainteresowanie tradycją

plecionkarstwa zarówno w kraju, jak i za granicą. Uznanie jej wartości w dokumentach zgłoszeniowych do UNESCO to istotny krok, który zasługuje na uwagę mediów, społeczności lokalnych oraz instytucji kulturalnych. Przeprowadzenie odpowiednich działań komunikacyjnych i promocyjnych na tym etapie umożliwi również skuteczne przygotowanie do potencjalnego wpisu na Listę UNESCO, co niesie ze sobą konieczność odpowiedzialnego zarządzania sukcesem oraz jego efektywną promocję.

W takim przypadku kluczowe jest posiadanie gotowego planu komunikacji i promocji, aby maksymalnie wykorzystać ten prestiżowy moment do wzmocnienia świadomości o dziedzictwie plecionkarstwa i jego roli w kulturze. Planowana strategia komunikacji ma na celu nie tylko informowanie o sukcesie, ale również wzmacnianie więzi z depozytariuszami tej tradycji, budowanie zaangażowania społecznego oraz promocję dziedzictwa kulturowego. W ten sposób, niezależnie od ostatecznego rozstrzygnięcia w grudniu 2025 r., nasze działania przyczynią się do trwałego zakorzenienia plecionkarstwa w świadomości zarówno lokalnej, jak i globalnej.

W tym miejscu należy zaznaczyć, że jest to plan opracowany na podstawie doświadczenia autora oraz współpracujących ekspertów – dr Joanny Banik z Narodowego Instytutu Dziedzictwa, Anny Sułek z Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej i Wiesława Kota, dziennikarza specjalizującego się w tematyce kulturalnej, a także wniosków z warsztatów z 2023 r. oraz analizy tegorocznej ankiety oraz źródeł informacji. Plan ten zostanie w najbliższych miesiącach poddany konsultacji ze środowiskiem depozytariuszy oraz samorządami i instytucjami zaangażowanymi w ochronę.

Cele komunikacyjne:

- Dla depozytariuszy tradycji: uświadomienie depozytariuszom znaczenia tego wyróżnienia oraz promowanie ich aktywnego udziału w celebracji sukcesu.
- Dla samorządów i instytucji kultury: zachęcenie do dalszego wspierania i promowania plecionkarstwa, podkreślenie znaczenia ich dotychczasowego wkładu oraz zainicjowanie nowych projektów i współpracy.

Grupa 1: Depozytariusze tradycji z całej Polski

Kluczowe przekazy:

- Tradycja plecionkarstwa będzie uznawana na arenie międzynarodowej dzięki Waszemu zaangażowaniu i pracy.
- Dalsze wsparcie i współpraca są kluczowe dla podtrzymywania i rozwijania tej tradycji.
- To wyróżnienie przynosi dumę i prestiż, co otwiera nowe możliwości dla Waszej pracy i dziedzictwa. Oto niektóre z możliwości, które otwierają się w związku z takim wyróżnieniem:
 - ▷ Zwiększenie widoczności i rozpoznawalność: wpis na Listę UNESCO podnosi prestiż i zwiększa rozpoznawalność tradycji plecionkarstwa na skalę międzynarodową. Przyciąga uwagę mediów, turystów oraz badaczy, co może pomóc w zachowaniu i popularyzacji tej formy rzemiosła.
 - ▷ Wsparcie finansowe i dotacje: status wpisu na Listę UNESCO może ułatwić dostęp do funduszy i grantów, zarówno krajowych, jak i międzynarodowych, przeznaczonych na ochronę i rozwój niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Może to obejmować wsparcie dla projektów edukacyjnych, warsztatów czy działań promocyjnych. Przy czym wsparcie finansowe powinno być adekwatne, tak by nie zakłóciło naturalnego kultywowania i przekazu międzypokoleniowego.
 - ▷ Rozwój turystyki kulturowej: UNESCO jest synonimem jakości i rzetelnej weryfikacji zjawisk rekomendowanych do wpisu, co przyciąga turystów zainteresowanych doświadczeniem danej kultury. Wpis może się przyczynić do rozwoju turystyki kulturowej, co z kolei wspiera lokalne gospodarki i pomaga w zrównoważonym rozwoju regionu.
 - ▷ Edukacja i przekazywanie tradycji: wpis na Listę UNESCO zwiększa świadomość znaczenia plecionkarstwa i może inspirować młodsze pokolenia do nauki i kontynuacji tej tradycji. Może to prowadzić do powstawania progra-

mów edukacyjnych i warsztatów skierowanych do dzieci i młodzieży, mających na celu przekazywanie umiejętności i wiedzy.

- ▷ Wzrost wartości rynkowej: produkty związane z tradycją plecionkarstwa, takie jak ręcznie wykonane kosze, maty czy inne wyroby, mogą zyskać na wartości i popularności. Wzrost popytu na produkty rzemieślnicze może wpłynąć pozytywnie na lokalnych rzemieślników i podwyższyć ich dochody.
- ▷ Międzynarodowa współpraca i wymiana doświadczeń: wpis może otworzyć drzwi do międzynarodowej współpracy z innymi krajami, które również posiadają wpisy na Listy UNESCO. Współpraca ta może obejmować wymianę wiedzy, doświadczeń oraz najlepszych praktyk w zakresie ochrony i promocji

Działania

Spotkania i warsztaty:

- Organizowanie regionalnych spotkań i warsztatów dla plecionkarzy, aby omówić znaczenie wpisu oraz planować przyszłe działania.
- Zaproszenie ekspertów z zakresu marketingu, turystyki kulturowej, etnologii itd. do udziału w tych spotkaniach, aby wyjaśnić, jakie korzyści i obowiązki wiążą się z tym wyróżnieniem.

Komunikacja bezpośrednia:

- Wysyłanie listów gratulacyjnych i informacyjnych do depozytariuszy z dokładnymi informacjami o wpisie oraz jego znaczeniu.
- Regularne aktualizacje poprzez newslettery, SMS-y oraz platformy mediów społecznościowych.

Kampania medialna:

- Produkcja i dystrybucja filmów dokumentalnych i wywiadów z plecionkarzami, aby podkreślić ich wkład w ten sukces.
- Artykuły w prasie lokalnej i branżowej oraz wystąpienia w mediach regionalnych.

Wydarzenia i festiwale:

- Organizacja specjalnych wydarzeń i festiwali plecionkarskich, aby celebrować ten sukces.
- Prezentacje i wystawy prac plecionkarzy z całej Polski w Centrum „Spycimierskie Boże Ciało”, Centrum Wikliniarstwa w Rudniku nad Sanem, Muzeum Wikliniarstwa i Chmielarstwa w Nowym Tomysłu.

Utworzenie strony internetowej o tradycji

Tworzenie i utrzymywanie zweryfikowanych źródeł na oficjalnych stronach internetowych ma kluczowe znaczenie w dzisiejszej erze cyfrowej, której najbardziej współczesnym przejawem jest sztuczna inteligencja. Jest nie do przecenienia, jeśli chodzi o ochronę i promocję dziedzictwa kulturowego, takiego jak tradycje z Polski wpisane na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO. Dlaczego?

- Zweryfikowane źródła zapewniają, że informacje o tradycjach kulturowych są dokładne, sprawdzone i pełne szacunku dla zaangażowanych społeczności. Ma to kluczowe znaczenie dla zachowania ciągłości tych tradycji, ponieważ błędne informacje lub przeinaczenia mogą z czasem prowadzić do zaniku lub zniekształcenia praktyk kulturowych.
- Oficjalne i zweryfikowane źródła służą nauczycielom, badaczom i ogółowi społeczeństwa. Gdy źródła te są utrzymywane przez kompetentne podmioty, takie jak instytucje kulturalne lub organizacje rządowe, stanowią godną zaufania podstawę do nauki i zrozumienia bogatego dziedzictwa kulturowego danego kraju.
- W przypadku tradycji wpisanych na Listę UNESCO zweryfikowane informacje pomagają utrzymać ich międzynarodowe uznanie i zapewniają ich zachowanie dla przyszłych pokoleń. UNESCO wymaga dokładnej dokumentacji i reprezentacji w celu oceny i wspierania ochrony tych tradycji. Dlatego też utrzymywanie zweryfikowanych źródeł ma zasadnicze znaczenie zarówno dla krajowych, jak i międzynarodowych wysiłków na rzecz ochrony kultury.

- I być może kwestia najważniejsza w dzisiejszych czasach – kluczowa rola zweryfikowanych źródeł w erze sztucznej inteligencji. Nie zagłębiając się w aspekty prawne, można uznać, że sztuczna inteligencja polega w dużej mierze na zweryfikowanych źródłach, zwłaszcza z oficjalnych stron internetowych i renomowanych organizacji, aby zapewnić dokładne i wiarygodne informacje. Na przykład, omawiając kulturowane w Polsce tradycje znajdujące się na Liście UNESCO, odwołuję się do oficjalnych dokumentów UNESCO, Wikipedii, polskich instytucji kulturalnych lub innych wiarygodnych źródeł, które zostały zweryfikowane pod kątem dokładności. Gwarantuje to, że dostarczane informacje są wiarygodne i odzwierciedlają prawdziwą naturę omawianego dziedzictwa kulturowego.

Kto powinien dostarczać treści

Pierwszy wybór jest jasny – depozytariusze. Najlepiej sprawdza się model współpracy depozytariuszy i instytucji, samorządów i organizacji zaangażowanych w ochronę danej tradycji. Dlatego depozytariusze powinni być zaangażowani w to zadanie:

- Posiadają wiedzę i umiejętności, która przekazywana jest z pokolenia na pokolenie. Wiedza ta jest głęboko zakorzeniona w historii, wartościach i praktykach danej społeczności. Gdy informacje są przekazywane przez ich depozytariuszy, istnieje większe prawdopodobieństwo, że zostaną one przedstawione w sposób wrażliwy kulturowo i z szacunkiem. Ma to kluczowe znaczenie dla zapobiegania niewłaściwemu przedstawianiu lub zawłaszczaniu tych tradycji.
- Dostarczają skomplikowanych szczegółów i subtelności, które mogą zostać przeoczone lub uproszczone przez źródła zewnętrzne. Obejmuje to konkretne rytuały, użycie języka, symboliczne znaczenia i kontekstowe znaczenie różnych praktyk. Taka głębia informacji jest niezbędna do kompleksowego zrozumienia tradycji.
- Umożliwienie im utrzymywania i rozpowszechniania własnych informacji kulturowych pozwala im kontrolować sposób, w jaki

reprezentowane jest ich dziedzictwo. Jest to ważne dla ochrony tożsamości kulturowej i zapewnienia, że społeczność zachowuje prawo własności do swoich narracji kulturowych.

Przy przygotowywaniu materiałów tekstowych warto posługiwać się **prostym językiem**, który sprawia, że tekst jest zrozumiały już po pierwszej lekturze. Pisze o tym więcej Anna Sułek w artykule „Im prościej, tym lepiej”.

Dlaczego warto współpracować?

Podczas gdy źródła utrzymywane przez depozytariuszy i instytucje zajmujące się ochroną są nieocenione, współpraca z organami rządowymi, takimi jak instytucje kulturalne, UNESCO lub agencje rządowe, może zwiększyć ochronę i promocję tych tradycji. Taka współpraca może zapewnić:

- wsparcie finansowe, techniczne i logistyczne, aby pomóc społecznościom w dokumentowaniu, zachowaniu i promowaniu ich tradycji
- pomoc w przedstawieniu tych tradycji poza lokalną społecznością
- pomoc w standaryzacji procesu dokumentacji, zapewniając, że informacje są systematycznie archiwizowane i dostępne dla przyszłych pokoleń.

Media społecznościowe

Używajmy ich w bieżącej komunikacji, lecz nie myślm, że to wystarczy. Nie zastąpią one potrzeby umieszczania szczegółowych i zweryfikowanych informacji na stronach internetowych. W przeciwieństwie do zweryfikowanych oficjalnych publikacji, treści w mediach społecznościowych nie zawsze są sprawdzane pod względem zgodności z faktami. Nie zawsze podlegają rygorystycznym standardom redakcyjnym. Sprawia to, że są mniej wiarygodne jako podstawowe źródło informacji. Ponadto treści w mediach społecznościowych mogą być efemeryczne i szybko się zmieniać, co utrudnia zapewnienie spójności informacji.

Konkluzja: uznając znaczenie mediów społecznościowych we współczesnych ekosystemach informacyjnych, należy priorytetowo

traktować tworzenie zweryfikowanych i wiarygodnych źródeł. Media społecznościowe są potężnym narzędziem komunikacji i wymiany informacji, ale nie mogą być bezpośrednim źródłem informacji o historii, ochronie i znaczeniu tradycji wpisanych na Listę UNESCO.

Harmonogram (okres przed uzyskaniem wpisu i tuż po):

- Listopad – grudzień 2024 r.: rozesłanie strategii do liderów, analiza dokumentu, konsultacje online i telefoniczne
- Styczeń – luty 2025 r.: konsultacje społeczne w ośrodkach plecionkarskich
- Marzec 2025 r.: korekta strategii, powołanie grupy roboczej ds. strategii komunikacji, ustalenie budżetu kampanii
- Kwiecień – maj 2025 r.: budowa strony internetowej
- Czerwiec 2025 r.: rozpoczęcie kampanii, otwarte spotkania w ośrodkach plecionkarskich
- Grudzień 2025 r.: kulminacja kampanii medialnej, spotkania z okazji wpisu w Rudniku nad Sanem, Łowiczu, Nowym Tomysłu i innych ośrodkach.

3.8. ANEKS

Cennym uzupełnieniem niniejszego materiału jest tekst:

- Aleksandry Sułek na temat zasad prostego języka w komunikacji.

Aneks



Im prościej, tym lepiej.

Zasady prostego języka w komunikacji

Prosty język to sposób pisania, który sprawia, że tekst jest jasny i zrozumiały. To podejście sprawdza się w wielu dziedzinach – w biznesie, kulturze i administracji.

Prosty język oznacza, że komunikat jest bardziej zrozumiały i przyjazny dla odbiorcy. Krótkie zdania, dobrze znane słowa i przejrzysta struktura sprawiają, że tekst czytamy szybciej, łatwiej go rozumiemy i więcej z niego zapamiętujemy – już po pierwszej lekturze. Prostą polszczyzną uczą się pisać firmy, urzędy, instytucje.

W 2023 r. międzynarodowi eksperci opracowali normę ISO dla prostego języka. Wskazuje ona, że ważny jest nie tylko sam tekst, ale i jego wygląd – układ i nagłówki, które pomagają odnaleźć najważniejsze informacje. Tekst jest skuteczny, jeśli odbiorca:

- szybko znajdzie potrzebną informację
- dokładnie ją rozumie
- potrafi ją wykorzystać.

Dlaczego warto pisać prosto?

Prosty język buduje zaufanie do autora tekstu. Ludzie rozumieją i zapamiętują to, co napisaliśmy. To szczególnie ważne w opisie kultury i tradycji, którą chcemy ocalić od zapomnienia. Każdego z nas bardziej zaciekawi opis historii, zwyczajów czy miejsc, gdy tekst czyta nam się dobrze.

Łatwiej przeczytać tekst o kulturze czy tradycji, jeśli rozumiemy zdania i widzimy słowa, które znamy. Dlatego, gdy autor tworzy tekst, musi myśleć, jak trafić do odbiorców. Jak ich zainteresować np. daną tradycją, jej symboliką czy znaczeniem – niezależnie od tego, czy jest to układanie kwiatowych dywanów, czy sokolnictwo.

Prosto i kropka

W Ministerstwie Funduszy i Polityki Regionalnej promujemy prosty język hasłem „Prosto i kropka”. Z językoznawcami wydaliśmy podręcznik „Jak pisać o Funduszach Europejskich”. Zasady prostego języka stosujemy również w publikacjach promocyjnych. Przykładem tego jest biuletyn „eFEkty”! Opisujemy w nim historie osób, które skorzystały z unijnego dofinansowania. Ma być zwięzłe, zajmujące i ciekawie.

Zasady prostego języka

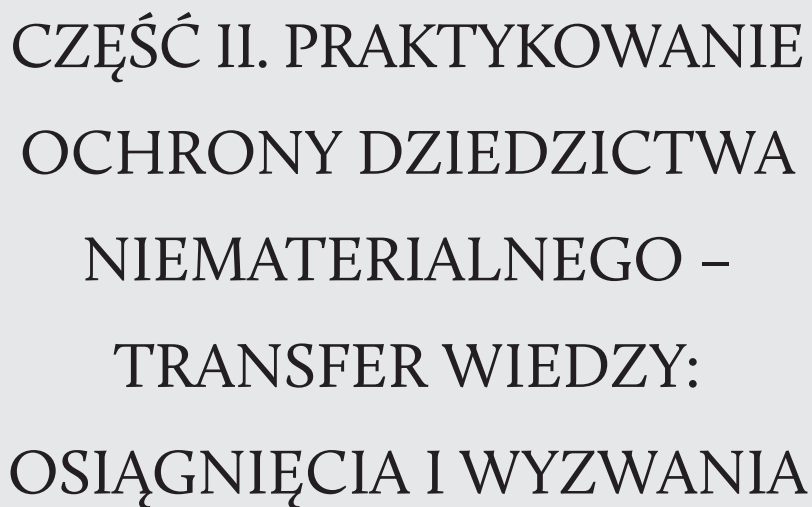
Jak napisać tekst w prostym języku?

1. **Używaj krótkich zdań** (najlepiej do 15–20 wyrazów) – łatwiej je zrozumieć i zapamiętać. Stosuj zasadę: jedna myśl – jedno zdanie.
2. **Unikaj żargonu i trudnych terminów** – jeśli musisz ich użyć, wyjaśnij je prostymi słowami.
3. **Pisz zwięźle** – unikaj zbędnych słów i długich wstępów. Przekazuj informacje jasno i bezpośrednio.
4. **Nie stosuj kancelaryzmów i patosu** – używaj słów, które są powszechnie znane.
5. **Pamiętaj o gramatyce** – stosuj naturalny szyk zdania (kto? – robi – co?).
6. **Stosuj osobowe czasowniki** – zdania w stronie czynnej są prostsze i bardziej dynamiczne niż w stronie biernej.
7. **Dbaj o strukturę tekstu** – używaj nagłówków, akapitów i list, aby ułatwić nawigację po tekście.
8. **Dopasuj język do odbiorcy** – pisz z myślą o tym, kto będzie czytał Twój tekst. Forma per „Ty” sprawdza się na stronie inter-

netowej czy w formularzu. W pismach oficjalnych napisz lepiej: „Pani, Pan, Państwo”.

Więcej informacji

Znajdziesz na Portalu Funduszy Europejskich (zakładka „Poznaj zasady prostego języka”) – www.funduszeuropejskie.gov.pl/prosty_jezyk.



CZĘŚĆ II. PRAKTYKOWANIE
OCHRONY DZIEDZICTWA
NIEMATERIALNEGO –
TRANSFER WIEDZY:
OSIĄGNIĘCIA I WYZWANIA

Andrzej Szoszkiewicz

Specjalista w zakresie komunikacji, marketingu i kreowania marek,
w tym w obszarze dziedzictwa kulturowego

Rozdział 4



Praktyczne aspekty ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Przykład Spycimierskiego Bożego Ciała

Spośród wielu polskich tradycji układanie kwiatowych dywanów na procesję Bożego Ciała w Spycimierzu stanowi jedno z najciekawszych i najbogatszych pól do analizy. Przemawia za tym kilka istotnych powodów. Przede wszystkim tradycja ta została wpisana zarówno na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego i jako jedna z pierwszych z Polski – na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO. Od dziewięciu lat depozytariusze tej tradycji współpracują z samorządem, instytucjami kultury oraz ekspertami, realizując ważne projekty mające na celu ochronę i promocję tego wyjątkowego zwyczaju.

Warto również podkreślić, że w 2023 r. Gmina Uniejów otworzyła w Spycimierzu Centrum „Spycimierskie Boże Ciało”, które prowadzi działania edukacyjne, przyczyniając się do dalszego wzmocnienia i popularyzacji niematerialnego dziedzictwa kulturowego. To najnowsza placówka w kraju zajmująca się tą tematyką.

Analiza tej tradycji jest tym ciekawsza, że opiera się nie tylko na planach i teoretycznych rozważaniach, ale na konkretnych przykładach, co nadaje jej wyjątkowy walor praktyczny. Wszystkie te działania składają się na kompleksowy program ochrony niematerialnego dziedzic-

stwa kulturowego. Może on służyć jako przykład dobrej praktyki i być inspiracją do podejmowania podobnych inicjatyw.

4.1. Stowarzyszenie i współpraca z samorządem

Jeśli miałbym wskazać moment, w którym zagadnienie ochrony tradycji zaczęło przenikać do świadomości depozytariuszy oraz samorządu Uniejowa, byłby to przełom lat 2015 i 2016. Wcześniej często przytaczany jest okres 1977-1993, kiedy proboszczem w Spycimierzu był ks. Wojciech Krzywański. Jak zauważa historyk Piotr Szkutnik: „Na rozwój artystyczny i różnorodność kompozycji od końca lat 70. XX wieku niewątpliwie wpływał ks. W. Krzywański, który nadał tej tradycji wymiar medialny¹”. Analizę jego roli oraz wkładu innych osób pozostawiam historykom. Skupię się natomiast na wydarzeniach, których byłem świadkiem i w których brałem udział.

Pod koniec 2015 r. w gabinecie burmistrza Uniejowa, Józefa Kaczmarka, odbywały się spotkania z liderami społeczności Spycimierza, m.in. Marią Pełką, sołtysem Stanisławem Pełką oraz ówczesnym proboszczem – ks. Wojciechem Kaźmierczakiem. W wielu z nich uczestniczyłem osobiście. Inspiracją były pierwsze wyjazdy do Włoch, podczas których przedstawiciele gminy i mieszkańcy Spycimierza nawiązali kontakty z włoskim stowarzyszeniem Infioritalia. Zarówno burmistrz, jak i spycimierzanie byli pod wrażeniem włoskich infiorat oraz roli, jaką Infioritalia odgrywa w podtrzymywaniu tradycji i promocji tych wydarzeń. Wtedy zrodził się pomysł, aby w Spycimierzu powołać organizację, która zajmowałaby się ochroną tradycji i stała się partnerem dla Gminy, a także dla włoskiej organizacji.

Wszystko działało się szybko. Już 2 marca 2016 r. powstało Parafialne Stowarzyszenie „Spycimierskie Boże Ciało”, którego pierwszym prezesem została Maria Pełka. W kwietniu 2016 r. przeszło ono

¹ P. Szkutnik (2019), Początki tworzenia kompozycji z kwiatów na trasie procesji Bożego Ciała w Spycimierzu. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, 111, 331–344. <https://doi.org/10.31743/abmk.2019.111.16>

swój „chrzest bojowy” podczas Międzynarodowego Kongresu „Artystyczne układanie obrazów kwiatowych: przeszłość, terażniejszość i przyszłość”, który odbył się na zamku w Uniejowie z udziałem gości z Włoch, w tym prezesa Infioritalii, Andrei Mellili. Utworzenie stowarzyszenia przyczyniło się do wyłonienia spośród parafian w Spycimierzu grupy liderów, którzy podjęli się realizacji kluczowych zadań wymagających zaangażowania i współpracy.

Można śmiało stwierdzić, że bez dobrej współpracy depozytariuszy z samorządem, instytucjami i ekspertami kompleksowe działania ochronne byłyby niemożliwe. Ochrona tradycji jest również kosztowna. Nawet jeśli dostępne są dotacje, większość wymaga wkładu własnego. Depozytariuszy najczęściej na to nie stać. Gmina dysponuje dużo większymi zasobami. Krótko mówiąc: razem można więcej.

4.2. Prestiż i zobowiązania

Jeśli miałbym wskazać działania, które najbardziej mobilizują interesariuszy niematerialnego dziedzictwa kulturowego² do realizacji działań ochronnych, byłyby to inicjatywy związane ze staraniem się o wpis na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego i Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO. Na obu tych listach znajduje się spycimierska tradycja.

Uzyskanie wpisu do krajowego rejestru i na Listę UNESCO to niewątpliwa nobilitacja, ale także zobowiązanie do aktywnej ochrony i promowania tradycji. Status ten wymaga działań na rzecz jej utrwalenia, przekazywania młodszym pokoleniom oraz podejmowania inicjatyw, które zapewnią jej żywotność w zmieniającym się społeczeństwie i kulturze. Odpowiedzialność spoczywa zarówno na lokalnych społecznościach, jak i instytucjach państwowych oraz międzynarodowych. Im szersza koalicja interesariuszy bierze udział w pracach nad wpisem, tym większe szanse na skuteczną współpracę nad dzia-

² Pojęcie interesariuszy w odniesieniu do niematerialnego dziedzictwa wprowadziła K. Smyk (Smyk 2022c).

łaniami ochronnymi i promocyjnymi. Należy jednak pamiętać, że do depozytariuszy, choć mają często ograniczone zasoby, zawsze należy decydujący głos, ponieważ to oni kultywują tradycję i decydują o jej przekazie. Wszystkie działania muszą zatem odbywać się w formule partycypacyjnej. Taka zasada ma oparcie w Konwencji UNESCO z 2003 r. w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, która kładzie szczególny nacisk na zaangażowanie społeczności lokalnych w proces ochrony dziedzictwa. Niematerialne dziedzictwo jest żywe, a jego ochrona wymaga aktywnej współpracy i ciągłego kultywowania tradycji przez same społeczności.

Konwencja UNESCO z 2003 r. formułuje zasady i działania związane z jego ochroną. Kluczowe zapisy o roli list zawarte są w artykułach 12 i 16. Artykuł 12, dotyczący inwentaryzacji, nakłada na każde państwo-obowiązek sporządzenia rejestrów niematerialnego dziedzictwa kulturowego na jego terytorium, które należy regularnie aktualizować. Krajowa lista jest wykazem, który umożliwi opracowanie rozwiązań i działań ochronnych, a wpis na nią stanowi niezbędny krok do zgłaszania tradycji na listy UNESCO.

Artykuł 16 odnosi się do Listy reprezentatywnej niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości. Ma ona na celu zwiększenie widoczności dziedzictwa oraz wzrost świadomości jego znaczenia, a także promowanie dialogu respektującego różnorodność kulturową. Lista UNESCO nie tylko chroni, ale również promuje tradycje, podkreślając ich międzynarodową rozpoznawalność. Wpisane na nią tradycje stają się symbolami różnorodności kulturowej i inspiracją do podejmowania dalszych działań ochronnych.

Z praktycznego punktu widzenia, szczególnie na poziomie lokalnym, wpis na Krajową listę, a następnie na Listę UNESCO, stanowi istotny impuls do wzmocnienia więzi społecznych i mobilizacji depozytariuszy tradycji. Proces ten angażuje lokalne społeczności, dając im okazję do głębszego zaangażowania w ochronę swojego dziedzictwa. Przyczynia się także do odczuwania dumy z jego pielęgnacji i kontynuacji. Wspólne działania prowadzą do silniejszej identyfikacji z rodzimą kulturą, a sam proces wpisu wzmacnia poczucie wspólnoty.

Ponadto samorządy i instytucje stają się kluczowymi partnerami w tych procesach. Perspektywa uzyskania prestiżowego wpisu zwiększa ich zaangażowanie, motywując do wsparcia finansowego i organizacyjnego. Lokalna administracja dostrzega w tym możliwość promocji regionu oraz wzmocnienia jego wizerunku na arenie krajowej i międzynarodowej. Dzięki temu powstają liczne partnerstwa, projekty badawcze oraz inicjatywy edukacyjne, prowadzące do trwałej współpracy między depozytariuszami a instytucjami naukowymi.

4.3. Wpis na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego – wielka mobilizacja

W 2016 r. parafialne Stowarzyszenie „Spycimierskie Boże Ciało” przy wsparciu Gminy Uniejów rozpoczęło formalne starania o wpis na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Do głównych inicjatorów tej idei należeli burmistrz Uniejowa, Józef Kaczmarek, oraz liderzy Stowarzyszenia. Przed złożeniem wniosku odbyła się seria spotkań zespołu roboczego oraz szerokie konsultacje społeczne. Stowarzyszenie zaangażowało się w zbieranie zgód mieszkańców parafii na podjęcie starań o wpis.

W sierpniu 2017 r. Stowarzyszenie w imieniu parafian ze Spycimierzem złożyło wnioski do Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego o wpis tradycji na listę. Starania zakończyły się sukcesem, gdy 14 lutego 2018 r. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego dokonał wpisu tradycji na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego pod numerem 28.

22 października 2018 r., podczas uroczystej Gali Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego w Teatrze Stanisławowskim w Łazienkach Królewskich w Warszawie, przedstawiciele społeczności Spycimierzem odebrali decyzję o wpisie tradycji na listę.

Tak, to był sukces. Przede wszystkim spycimierzanie, którzy tworzą zaledwie kilkusetosobową społeczność, uwierzyli we własne siły. Zrozumeli, że gdy mają przed sobą ważny cel, w dodatku dotyczący ich historii i kultury, są w stanie dokonać rzeczy niemożliwych.

4.4. Lista UNESCO – globalne uznanie lokalnego dziedzictwa

Starania o wpis na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO rozpoczęły się w 2019 r., czyli już rok od wpisu do krajowego rejestru. Opracowanie wniosku o wpis na światową Listę trwało kilka miesięcy. Zespół redakcyjny ściśle współpracował z mieszkańcami parafii, którzy uczestniczyli w spotkaniach roboczych i organizowali podpisy pod zgodę na staranie się o wpis. Do wniosku dołączyli mieszkańcy z czterech miejscowości w województwie opolskim: Klucza, Olszowej, Zalesia Śląskiego i Zimnej Wódki, którzy kultywują podobną tradycję i wcześniej zostali włączeni do Krajowej listy NDK. W marcu 2020 r. Polska formalnie zgłosiła wniosek o wpisanie Tradycji dywanów kwiatowych na procesję Bożego Ciała na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości.

15 listopada 2021 r. Komisja oceniająca UNESCO wydała dokument zawierający rekomendacje do wpisu 36 tradycji z całego świata na Listę w 2021 r. Oficjalna decyzja zapadła podczas XVI sesji Międzyrządowego Komitetu ds. Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego w Paryżu w dniach 13–18 grudnia 2021 r. Od tego momentu tradycja układania dywanów kwiatowych na procesje Bożego Ciała w polskich parafiach w Spycimierzu, Kluczu, Olszowej, Zalesiu Śląskim i Zimnej Wódce stała się częścią światowego dziedzictwa kultury. Komisja nie tylko rekomendowała wpis na listę, lecz umieściła kwiatowe dywany wśród pięciu najlepiej ocenionych wniosków. „To pod każdym względem dobrze opracowany dokument. Dokumentacja zawiera w szczególności dobrze przygotowany film wideo, który pokazuje silne zaangażowanie społeczności”, czytamy w opinii. Na drugi dzień po ogłoszeniu werdyktu w kościele parafialnym w Spycimierzu odbyła się uroczysta msza św. Z tej okazji mieszkańcy ozdobili świątynię kwietnym dywanem z logotypem UNESCO.

Wpis tradycji spycimierskich dywanów na procesję Bożego Ciała jest najlepszym przykładem na to, że niewielka społeczność, kultywująca – wydawałoby się – lokalną tradycję, może dostąpić uznania i stać się częścią światowego dziedzictwa kultury. W jednym panteonie obok muzyki reggae z Jamajki, szopkarstwa krakowskiego czy kultury sauny z Finlandii.

4.5. Kluczowa rola projektów

Wpis na Listę UNESCO nie byłby możliwy, gdyby nie projekty realizowane przez Miejsko-Gminną Bibliotekę Publiczną w Uniejowie kierowaną przez Beatę Szymczak. Dzięki nim udało się przyciągnąć do Spycimierza naukowców i ekspertów z różnych dziedzin, którzy podjęli się trudu przeprowadzenia badań pozwalających lepiej zidentyfikować tradycję, poznać jej genezę, zaplanować jej ochronę i umieścić ją w krajobrazie kulturowym. Dzięki badaniom dowiedzieliśmy się także, kto przyjeżdża na uroczystość Bożego Ciała do Spycimierza, jaki jest skład uczestników oraz jakim środkiem transportu się poruszają. Te dane pomogły lepiej zorganizować ruch samochodowy i pieszy oraz strefę handlową. Co więcej, projekty umożliwiły realizację szeregu działań promocyjnych, informacyjnych i archiwizacyjnych. Badania te nie tylko udokumentowały tradycję, ale również pozwoliły na wgląd w jej historyczne, kulturowe i społeczne znaczenie.

Tradycja Bożego Ciała w Spycimierzu – pamięć i promocja

To pierwszy projekt realizowany w 2018 r., który uzyskał dofinansowanie z Narodowego Centrum Kultury w ramach programu „Kultura Interwencje 2018. Etnopolska”. Warto zaznaczyć, że grant w wysokości ponad 80 tys. zł, przyznany uniejowskiej bibliotece, plasował projekt pod względem kwoty wsparcia w pierwszej dziesiątce dofinansowanych przedsięwzięć spośród ponad sześciuset złożonych wniosków. Jego celem było upamiętnienie, docenienie i upowszechnienie spycimierskiej tradycji, a także wzmocnienie lokalnej tożsamości kulturowej oraz zainspirowanie do dalszych działań. Dlatego duży nacisk w projekcie położono na badania historyczne, promocję oraz zainicjowanie współpracy mieszkańców z naukowcami.

Wspomnę o trzech działaniach projektowych, które wyznaczyły kierunek kontynuowany w kolejnych projektach. Przede wszystkim zainicjowane zostały Seminaria Spycimierskie (pierwsze i drugie), obejmujące debaty, prezentacje i warsztaty. Stały się one prawdziwym forum dyskusji o niematerialnym dziedzictwie kulturowym, w szerokim

gronie osób, często o międzynarodowym charakterze. Podczas zajęć z udziałem ekspertów, samorządowców oraz licznych przedstawicieli społeczności depozytariuszy rozmawiano o efektach projektu, ze szczególnym naciskiem na badania i wzmocnienie przekazu międzypokoleniowego. Dyskutowano także o innych tradycjach, kontaktach międzynarodowych oraz współpracy z Gminą Uniejów.

W projekcie zapoczątkowano również wydawanie publikacji w wersji papierowej i cyfrowej. Zaczęto od albumu w języku polskim, angielskim i włoskim „Boże Ciało w Spycimierzu. Niematerialne dziedzictwo kulturowe”, ilustrowanego zdjęciami Janusza Tatarkiewicza, uznanego artysty fotografa. Jest to dotychczas najbardziej reprezentacyjne wydawnictwo promujące tradycję układania kwiatowych dywanów na procesję Bożego Ciała w Spycimierzu.

Bardzo ważnym elementem były kwerendy dotyczące spycimierskich tradycji związanych z obchodami Bożego Ciała, prowadzone w archiwach pobliskich instytucji kultury, uczelni, a także u regionalistów, miłośników tradycji i mieszkańców Spycimierza. Badania te, przeprowadzone przez dr. Piotra Szkutnika z Uniwersytetu Łódzkiego, zostały umieszczone w archiwum internetowym oraz na płytach CD, które były udostępnione wszystkim rodzinom spycimierskim oraz innym zainteresowanym. Historia tradycji spisana przez dr. Szkutnika jest uznawana do dziś. Oto często cytowany fragment: „Tradycja tworzenia kwiatnych kobierców, według przekazów, sięga okresu napoleońskiego. Niewątpliwie istniała już przed drugą wojną światową, a pierwsze źródła o niej informujące pochodzą z 1957 roku”. To wtedy zainicjowano poważną dyskusję z mieszkańcami na temat ich korzeni. Spycimierzanie zaczęli przeszukiwać swoje domowe archiwa i przynosić na spotkania zdjęcia oraz pamiątki.

Procesja Bożego Ciała z tradycją kwiatnych dywanów w Spycimierzu – ochrona i wzmocnianie tradycji

W ramach drugiego projektu, realizowanego w latach 2019–2020, przeprowadzono po raz pierwszy na szeroką skalę interdyscyplinarne badania naukowe. Zostały one wykonane przez dwa zespoły badawcze: etnograficzny, kierowany przez dr hab. Katarzynę Smyk, prof. Uniwersy-

tetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, oraz geograficzno-turystyczny, kierowany przez dr. hab. Bogdana Włodarczyka, prof. Uniwersytetu Łódzkiego. Prof. Katarzyna Smyk była autorką koncepcji i koordynatorką części badawczej. Celem badań było sporządzenie ekspertyz oraz sformułowanie wstępnych rekomendacji stanowiących podstawę do opracowania programu ochrony dziedzictwa przez depozytariuszy.

Pod kierunkiem naukowców i ekspertów przeprowadzono warsztaty oraz konsultacje społeczne, które miały na celu integrację lokalnej społeczności wokół tematyki dziedzictwa kulturowego, wzmocnienie poczucia wartości własnej tradycji oraz zaangażowanie mieszkańców w planowanie i realizację przedsięwzięć o charakterze ochronnym. Część tych spotkań odbyła się w III i IV Seminarium Spycimierskim, będących kontynuacją międzynarodowych dyskusji na temat niematerialnego dziedzictwa kultury, zapoczątkowanych w 2018 r.

Zwieńczeniem tych działań była publikacja „Procesja Bożego Ciała z tradycją kwiatnych dywanów w Spycimierzu. Raport z badań i rekomendacje do planu ochrony”, pod redakcją prof. Katarzyny Smyk (Smyk 2020), zawierająca wytyczne do planu ochrony tradycji sformułowane na podstawie rekomendacji ekspertów i poddane konsultacji społecznej.

Te dwa projekty nie tylko przyniosły cenny materiał badawczy oraz ważne wydawnictwa, ale także zintegrowały mieszkańców i przekonały ich do dalszych inicjatyw, w tym kluczowego dążenia do wpisu na Listę UNESCO.

Procesja Bożego Ciała z tradycją kwiatnych dywanów w Spycimierzu w kontekście krajobrazu kulturowo-przyrodniczego

Projekt realizowany w latach 2021–2022 umożliwił szersze spojrzenie na tradycję układania kwiatnych dywanów w Spycimierzu, umiejscawiając ją w kontekście krajobrazu kulturowo-przyrodniczego. Dzięki uzyskanej dotacji opracowano pionierski program ochrony tego dziedzictwa. Jego nowatorskość polega na tym, że sami mieszkańcy, wspierani przez ekspertów, opracowują i wdrażają sposoby ochrony tradycji, uwzględniając otaczające ich środowisko. Krajobraz ten obejmuje nie tylko gminę Uniejów, lecz wykracza poza jej granice.

Projekt podkreślił głęboką relację między tradycją a naturą. Kwietne dywany, układane z lokalnych roślin, są wyrazem wiary, ale także harmonijnego związku społeczności z przyrodą. Takie podejście pokazuje, że dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze mogą się wzajemnie wspierać, co wpisuje się w ideę zrównoważonego rozwoju promowaną przez UNESCO i Konwencję z 2003 r.

W ramach projektu przeprowadzono interdyscyplinarne badania, obejmujące etnologię, geografę, historię i biologię, co pozwoliło na opracowanie raportu z zaleceniami dotyczącymi ochrony tradycji kwiatowych dywanów. Przygotowano również podstawy działalności Centrum „Spycimierskie Boże Ciało” oraz utworzono Społeczne Archiwum Spycimierskie, które dokumentuje historię i rozwój tej tradycji dla przyszłych pokoleń. Seminaria Spycimierskie (piąte i szóste) były pracowitym czasem obejmującym warsztaty, konsultacje społeczne i prezentacje.

Wynikiem projektu jest drugi tom spycimierski zatytułowany „Procesja Bożego Ciała z tradycją kwiatowych dywanów w Spycimierzu w kontekście krajobrazu kulturowo-przyrodniczego” (Smyk 2022), który skupia się na ochronie dziedzictwa niematerialnego oraz zasobów przyrodniczych i kulturowych. W raporcie poruszono m.in. kwestie związane z dziedzictwem gminy Uniejów, opisano tradycję kwiatowych dywanów i przeanalizowano lokalne środowisko naturalne. Znalazły się tam również rozważania nad rozwojem marki tradycji spycimierskich kwiatowych dywanów, co ma na celu zwiększenie jej rozpoznawalności i promowanie na poziomie regionalnym oraz międzynarodowym.

Centrum Kompetencji Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego

W 2024 r. Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Uniejowie zakończy realizację czwartego projektu współfinansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, zatytułowanego „Centrum Kompetencji Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego”. Poprzednie projekty realizowane przez Bibliotekę skupiały się na tworzeniu programu ochrony oraz wzmacnianiu społeczności depozytariuszy tradycji układania dywanów kwiatowych na procesję Bożego Ciała w Spycimierzu. Centrum rozszerza wcześniejsze działania, obejmujące

mując wsparciem inne tradycje, ze szczególnym uwzględnieniem tradycji wpisanych na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO. Rozszerzenie działalności to naturalny krok w rozwoju, oparty na solidnej bazie wiedzy i doświadczeń z wcześniejszych projektów. Wyjście poza jedną tradycję i współpraca z innymi środowiskami pozwalają na popularyzację dziedzictwa kulturowego na szerszą skalę oraz budowę sieci współpracy i planowanie nowych, wspólnych przedsięwzięć.

Centrum integruje naukowców, ekspertów, samorządowców oraz depozytariuszy tradycji, tworząc platformę wymiany wiedzy i doświadczeń. Dzięki tej współpracy możliwe jest połączenie różnych perspektyw – eksperckiej, administracyjnej i lokalnej – co wzbogaca podejście do ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego.

Ścisła współpraca z nowo powstałą placówką muzealno-edukacyjną Centrum „Spycimierskie Boże Ciało” dodatkowo wzmacnia edukacyjny i praktyczny wymiar działań.

W projekcie zrealizowane zostaną m.in. następujące zadania, które stworzą podstawy do dalszego rozwoju:

- Organizacja VII i VIII Seminarium Spycimierskiego, które stało się jednym z najważniejszych wydarzeń poświęconych tradycjom, obyczajom i tradycyjnemu rzemiosłu w Polsce. Program obejmuje warsztaty, debaty, podsumowania badań naukowych, a także czas na twórcze rozmowy i dzielenie się doświadczeniami.
- Przeprowadzenie warsztatów w Uniejowie i Spycimierzu oraz wyjazdowych warsztatów w Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie i Instytucie Śląskim w Opolu. Tematem będzie ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego, m.in. tworzenie archiwów społecznych, finansowanie działań ochronnych i realizacja programów edukacyjnych.
- Stworzenie internetowej bazy wiedzy o niematerialnym dziedzictwie kulturowym. Baza ta zapewni szybki dostęp do materiałów dla wszystkich zainteresowanych, bez względu na miejsce zamieszkania. Udostępnienie informacji w internecie umożliwi dotarcie do szerszego grona odbiorców i zwiększenie zainteresowania dziedzictwem, zarówno w kraju, jak i za granicą.

- Opracowanie strategicznych dokumentów przez ekspertów i ich implementacja w Polsce:
 - ▷ Strategii komunikacji w ramach partycypacyjnego zarządzania tradycjami niematerialnego dziedzictwa kulturowego wpisanymi na Listę reprezentatywną.
 - ▷ Kodeksu etyki ochrony tradycji wpisanych na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości.
- Wydanie trzeciego tomu z Serii Spycimierskiej.

* * *

Od prawie dekady w Spycimierzu trwa konsekwentna ochrona tradycji układania kwiatowych dywanów na procesję Bożego Ciała. To efekt zaangażowania różnych środowisk – depozytariuszy, samorządowców, instytucji kultury, naukowców i ekspertów. Trzon zespołu pozostaje ten sam, ale do poszczególnych projektów dołącza szeroka grupa współpracowników. Rezultaty są imponujące: tradycja została wpisana na Krajową listę oraz prestiżową Listę UNESCO, a kolejne projekty uzyskały finansowanie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Gminy Uniejów.

Siedem edycji Seminariów Spycimierskich, dwa tomy publikacji, album fotograficzny oraz cenne badania naukowe pokazują, jak skuteczny jest ten program ochrony. To przedsięwzięcie, realizowane konsekwentnie z pasją i znajomością tematu, może stać się inspiracją dla innych polskich i zagranicznych tradycji, które chcą podążyć podobną ścieżką.

Arkadiusz Jełowicki

Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie

Jędrzej Kałużny

Centrum „Spycimierskie Boże Ciało” w Spycimierzu

Rozdział 5



Budowa i rozwój archiwów społecznych w kontekście Spycimierskiego Archiwum Społecznego

Idea archiwów społecznych przyjęła się w Polsce bardzo dobrze. Świadczy o tym liczba takich przedsięwzięć oraz solidne zaplecze systemowe. To ostatnie oznacza zaangażowanie społeczne, przepisy prawne i wsparcie państwa, w tym szczególnie samorządów. Równie ważne dla implementacji wspomnianej idei w naszym kraju jest historia rozwoju takich instytucji w Polsce. W przeciwieństwie do krajów zachodnich u nas historia opowiadana, przekazywana z ust do ust, historia w ukryciu, była ważnym elementem społeczno-politycznego procesu edukacyjnego i pozostawała w kontrze do polityki władz PRL. Upadek komunizmu nie tylko nie zahamował wspomnianych procesów, ale wręcz doprowadził do boomu organizacyjnego takich instytucji (szerzej: Jełowicki 2023: 97–98).

Interesujące wyjaśnienie pojęcia „archiwum społeczne” podaje Katarzyna Ziętała w podręczniku „Archiwistyka społeczna”: „Archiwum społeczne prowadzone jest przez: organizację pozarządową (w rozumieniu art. 3 ust. 2 ustawy O działalności pożytku publicznego i o wolontariacie) lub powstaje przy jednostce samorządu terytorialnego w efekcie celowej aktywności obywatelskiej. Archiwum gromadzi, przechowuje, opracowuje (w celu udostępniania) materiały dokumentowe, ikonogra-

ficzne lub audiowizualne. Dokumentacja ta tworzy niepaństwowy zasób archiwalny” (Ziętała 2012: 9).

Działalność archiwów społecznych, podobnie jak innych organizacji, opiera się o wypracowane wcześniej i wyżej zasygnalizowane reguły. Jednak w przeciwieństwie do dużych, najczęściej państwowych archiwów, nie mogą i nie są w stanie spełnić wszystkich wymagań, jakie stawia się przed tego typu aktywnością. Każdą działalność społeczną ogranicza rzeczywistość, w której ona funkcjonuje, i to ona ostatecznie determinuje uzyskiwane efekty (szerzej: Jełowicki 2023: 100–101). Także Spycimierskie Archiwum Społeczne (w skrócie SAS) jest z jednej strony przykładem realizacji wspomnianej wyżej idei archiwów, a z drugiej – „dzieckiem” konkretnej lokalnej rzeczywistości z jej ograniczeniami i możliwościami.

5.1. Ideowe fundamenty budowania archiwów społecznych

Sama idea archiwów społecznych współcześnie odwołuje się do co najmniej dwóch, przydatnych dla nich, perspektyw naukowych. Pierwszą jest autoetnografia, rozumiana tutaj przede wszystkim jako badanie własnej kultury, grupy, synonimicznie nazywana autodokumentowaniem. Jest to węższe, starsze i coraz rzadsze rozumienie tego terminu. W takim sensie posłużył się nim w 1979 r. David M. Hayano. Wyjaśnił to „jako pewien typ badań antropologicznych, w których badacz poddaje analizie kulturę »swoich ludzi«, czyli grupę, w której sam uczestniczy, a przez fakt bycia tubylcem i osiągnięcia bliskiej zażyłości (intimate familiarity) z pozostałymi członkami grupy jest wtajemniczony w jej sekrety” (Kacperczyk 2017: 129; źródło: Hayano 1979). Obecnie autoetnografię rozumie się znacznie szerzej, m.in. jako metodę badań. Kieruje ona wzrok badacza na samego siebie w trakcie prowadzenia badań (zwykle obcej grupy, kultury) – na własne odczucia, doświadczenie, interakcje z otoczeniem, wreszcie – emocje i wartościowanie. Nie wyklucza ona badań własnej społeczności, ale nie jest to już jej główny obiekt zainteresowań (Kacperczak 2014: 44–45). Sam pomysł badania kultury własnych społeczności jest mocno osadzony w etnografii, a nurt regionalistyczny to potwierdza. Istotne jest w tym przypadku połączenie autoetnografii

z powstaniem i funkcjonowaniem archiwów społecznych, które czerpią z doświadczeń bezprzymiotnikowej etnografii. Drugim istotnym naukowym fundamentem rozumienia idei i działalności archiwów społecznych są studia nad pamięcią (*memory studies*). Pozwalają one zrozumieć ludzkie motywacje w zachowaniu pamięci przeszłości, ale także ograniczenia w zapamiętywaniu, a potem w odczytywaniu pamięci. Ten ważny nurt naukowy zyskał w Polsce na popularności na początku XXI w. Ukazały się wówczas po polsku m.in. prace małżeństwa Jana i Aleidy Assmannów. Wniosły one do praktyki dokumentowania i przechowywania informacji o własnej kulturze kilka interesujących pojęć i rozwiązań. Pierwszym jest pamięć komunikacyjna, która oznacza przekazywanie wyobrażeń o przeszłości z pokolenia na pokolenie. Według Jana Assmanna obejmuje ona 3–4 generacje, czyli 80–100 lat (Assmann 2008: 71). „Jej istnienie wymaga współobecności różnych generacji, których przedstawiciele ustnie przekazują opowieści z przeszłości. Dłuższe funkcjonowanie pamięci możliwe jest jedynie poprzez materialnie lub rytualne utrwalanie wybranych przekazów, co stanowi podstawę pamięci kulturowej” (Saryusz-Wolska 2014: 355). Bardzo ważne rozwinięcie pojęcia pamięci kulturowej zaproponowała Aleida Assmann, wprowadzając termin pamięci magazynującej (Assmann 2009: 128–139), której zadaniem jest wręcz fizyczne przechowywanie jej elementów. Takimi magazynami są, w pewnym uproszczeniu, muzea i archiwa.

Etnografia jako praktyka badawcza przyjęła i z powodzeniem stosuje metodę bezpośredniego uczestnictwa we wszelkich pracach dokumentujących. Uzbroiła tę metodę w rozmaite narzędzia badawcze: wywiad swobodny, wywiad kwestionariuszowy, obserwację i wiele innych. Z doświadczeń tych korzystają archiwa społeczne w pozyskiwaniu materiałów, informacji od depozytariuszy kultury (pamięci). W uporządkowanej formule propozycje przeprowadzania takiego procesu utrwalania własnych tradycji zaproponowano w spycimierskim tomie w 2020 r. Opisano w nim dokładnie trzy etapy takiego procesu: dokumentowanie, archiwizowanie i upowszechnianie. Odpowiadają one procesowi zapamiętywania (pamięć komunikacyjna), przechowywania (pamięć magazynująca) oraz przywracania pamięci. Propozycja ta stanowi model idealny i jest raczej postulatem dążenia do doskonałości, a nie wytycz-

nymi dla nieprofesjonalnych archiwistów (Jełowicki 2020: 115–126). Zastosowanie tego modelu ograniczone jest zasobami i możliwościami konkretnych archiwów.

5.2. Budowa i działania Spycimierskiego Archiwum Społecznego

Projekt powstania Centrum Spycimierskiego i plany jego docelowego funkcjonowania w przyszłości stały się impulsem do rozpoczęcia rozmaitych działań, zarówno budowlanych, jeśli chodzi o powstawanie budynku, jak i ideowych oraz naukowych. Jednym z nich była propozycja stworzenia lokalnego archiwum społecznego, które mogłoby stać się w przyszłości realnie funkcjonującym archiwum spycimierskim. Z jednej strony u genezy tej idei stała potrzeba bieżącego dokumentowania zjawiska i jego przemian. Z drugiej strony, wraz z rozwijającą się popularnością tradycji spycimierskiej coraz większa liczba naukowców oraz dziennikarzy wyrażała potrzebę łatwego dostępu do fotografii i źródeł na temat lokalnej spycimierskiej tradycji. Nie bez znaczenia dla podjętych prac był również wspomniany na wstępie projekt budowy budynku Centrum, w którym zaplanowane zostały fragmenty wystaw stałych poświęconych materiałom archiwalnym.

Jeśli chodzi o chronologię prac, to pierwsze konkretne plany stworzenia archiwum spycimierskiego wykiełkowały w 2020 r. Od początku miało to być archiwum społeczne, tworzone przez samych depozytariuszy przy wsparciu lokalnych historyków i archiwistów. W tym samym roku powstała również aktualna do dziś nazwa Spycimierskie Archiwum Społeczne (SAS).

Przez kolejne lata budowy obiektu SAS, podobnie jak inne siostrzane inicjatywy – m.in. Centrum Kompetencji Dziedzictwa Niematerialnego, funkcjonowało jedynie w sferze internetowej, opierając się o pracę zdalną pracowników tworzących stronę internetową i struktury aplikacji archiwalnej. Na początku 2021 r. opracowany został szczegółowy plan uruchomienia i stworzenia struktur archiwum. Prace te nadzorowali koordynatorzy projektu oraz specjaliści w dziedzinie archiwów i archiwaliów.

Od końca stycznia do końca marca 2021 r. przeprowadzone zostały pierwsze konsultacje społeczne z mieszkańcami. Ich celem było przedstawienie idei i zasad funkcjonowania planowanej jednostki, a także rozmowy na temat dokumentów, fotografii i pamiątek przechowywanych przez depozytariuszy. Służyły one również zbudowaniu więzi i zaufania pomiędzy mieszkańcami, czyli właścicielami pamiątek, oraz koordynatorami projektu i działaczami archiwum.

W tym samym czasie odbyły się szkolenia z prowadzenia archiwum społecznego dla przyszłych pracowników Centrum Spycimierskiego. Poprowadzili je, podobnie jak wcześniejsze spotkania koncepcyjne, specjaliści w dziedzinie archiwistyki. Ponadto w pierwszym kwartale 2021 r. ostatecznie określone zostały ramy organizacyjne SAS, zorganizowano kolejne warsztaty dla działaczy, którzy zostali oddelegowani do wprowadzania danych w przyszłości.

W maju 2021 r. na stronie internetowej tradycji spycimierskiej uruchomiono zakładkę archiwum społecznego. Testowano również działanie wyszukiwarki i systemów dodawania treści. Opracowano szatę graficzną i ostateczny wygląd oprawy prezentowanych treści. W kolejnym miesiącu na tej podstronie pojawiły się pierwsze treści – były to głównie najbardziej wartościowe fotografie pokazujące spycimierski zwyczaj i poświęcone mu dokumenty, które zostały skopiowane we wcześniejszych miesiącach. Wspomniany termin był niezwykle ważny, bowiem w czerwcu tamtego roku obchodzone było święto Bożego Ciała, co wiązało się z dużym zainteresowaniem tematem ze strony mediów, samych pielgrzymów i turystów.

We wrześniu 2021 r. odbyły się warsztaty z prowadzenia archiwów społecznych, prowadzone przez dra Arkadiusza Jełowickiego. Zrealizowano je w dwóch etapach. Pierwszy odbył się w Miejsko-Gminnej Bibliotece Publicznej w Uniejowie i skierowany był do osób związanych ze strukturami samorządowymi. Uczestniczyli w nim pracownicy biblioteki, urzędnicy, radni gminni, liderzy społeczności Spycimierza. Najważniejszymi tematami w tej części były uregulowania prawne, szczególnie związane z ochroną danych osobowych, prawem własności intelektualnej oraz rozpowszechnianiem informacji w internecie. Drugi etap odbył się w remizie Ochotniczej Straży Pożarnej w Spycimierzu. Tym razem

uczestnikami byli sami depozytariusze, którzy zdobywali umiejętności takie jak: pozyskiwanie i opracowywanie materiałów w terenie, dowiedzieli się też, czym jest etyka pracy dokumentacyjnej i jej transparentność (Jełowicki 2022: 131–132).

W listopadzie 2021 r. zorganizowana została w Spycimierzu i Uniejowie kolejna edycja Seminarium Spycimierskiego. Wśród tematów znalazły się zagadnienia związane z funkcjonowaniem archiwum. Przeprowadzone zostały również kolejne konsultacje społeczne i rozmowy z depozytariuszami, w tym cykliczna akcja przekazania archiwaliów do skopiowania. Od początku założono, że treści przechowywane w archiwum są kopiami oryginałów udostępnionych przez depozytariuszy. W grudniu odbyły się spotkania społeczne w związku z wpisem tradycji spycimierskiej na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO. W tym czasie zaobserwowaliśmy również wzrost zainteresowania mediów treściami prezentowanymi w archiwum. Było to szczególnie ważne, pozwoliło bowiem na tworzenie poprawnej komunikacji oraz odpowiedniego przekazu informacyjnego na temat zjawiska.

Pierwsze cztery miesiące 2022 r. upłynęły na bieżących działaniach SAS, takich jak: pozyskiwanie kolejnych fotografii, skanowanie oraz zamieszczanie ich na ogólnodostępnej stronie internetowej. W tym czasie w archiwum pojawiły się dodatkowe kategorie zbieranych archiwaliów, czyli nagrania wywiadów oraz filmy. W maju odbyły się warsztaty z depozytariuszami oraz kolejna tura spotkań, podczas których pozyskano kopie starych fotografii. Podobne działania przeprowadzone zostały podczas tradycyjnych spotkań w ramach cyklicznego seminarium spycimierskiego.

W 2023 r. Społeczne Archiwum Spycimierskie rozpoczęło współpracę z powstającym Centrum. Miała ona na celu wprowadzenie archiwalnych treści do narracji powstających wystaw stałych. W tym czasie do SAS trafiło wiele nowo zebranych archiwaliów, w tym fotografie obchodów procesji Bożego Ciała z ostatnich lat. Jednocześnie poszerzony został po raz kolejny zespół archiwum o badaczy zajmujących się regionem, którzy rozpoczęli współpracę z powstającym Centrum i SAS.

13 września 2023 r. zorganizowano pierwszy wyjazd warsztatowy kadry archiwum spycimierskiego do Wejherowa. Podczas niego pra-

ownik SAS przeprowadził dla władz miasta i powiatu oraz dla depozytariuszy tradycji wejherowskiej jaką są pokłony feretronów, warsztaty na temat działania i organizacji archiwum społecznego. W ostatnich miesiącach tego roku odbyło się Seminarium Spycimierskie, podczas którego ponownie przedstawiony został raport z działania SAS.

W kwietniu kolejnego roku zorganizowano kolejne szkolenie wyjazdowe, które poprowadził pracownik SAS. I tym razem dotyczyło ono dziedzictwa oraz społecznych archiwów, zarówno w tematach informacyjnych, jak i praktycznych wskazówek, jak wcielać takie projekty w życie. Spotkanie odbyło się w Muzeum Fabryki w Łodzi, a jego uczestnikami byli depozytariusze tradycji włókienniczych oraz działacze stowarzyszeń mających na celu troskę o dziedzictwo miasta.

Najbardziej przełomowym dla funkcjonowania archiwum dniem był 31 maja 2024 r., kiedy to SAS oficjalnie zostało zlokalizowane w nowo otwartym Centrum „Spycimierskie Boże Ciało”. Przez kolejne miesiące treści i informacje, gromadzone przez lata w zbiorach archiwum, pozwoliły przygotować ciekawe i merytoryczne wystawy czasowe, w tym zostały wykorzystane do projekcji, prezentacji, grafik i filmów.

Otwarcie stacjonarnej jednostki Centrum stało się pozytywnym impulsem do dalszego rozwijania Spycimierskiego Archiwum Społecznego. Tuż po otwarciu do obiektu i znajdującego się w nim archiwum zaczęli się zgłaszać depozytariusze i osoby związane z miejscowością, by przekazać kolejne wartościowe zbiory i kolekcje. Do najciekawszych i najważniejszych należą np. wyjątkowe fotografie święta Bożego Ciała i kwietnych dywanów z lat 30. XX w., które są o ponad 20 lat starsze od dotychczas znanych. Przekazano także filmy z lat 90. XX w. ukazujące ubraną drogę, czyli trasę procesji, a także drewniany, stary spycimierski kościół oraz procesję z udziałem depozytariuszy w regionalnych strojach.

Na stronie internetowej www.spycimierskiebozeczialo.pl, udostępnionej przez instytucję samorządową Centrum „Spycimierskie Boże Ciało” z siedzibą w Spycimierzu, możemy przejrzeć część materiałów zgromadzonych przez SAS. Podzielone są one na trzy części: dokumenty (32 jednostki), zbiory audio (4) i zdjęcia (54). Zasoby nie są duże, ale za to niezwykle interesujące. W dziale „dokumenty” mamy pocztówki, odbitki artykułów prasowych, fragmenty kronik parafialnych czy doku-

menty probostwa. W dziale „zbiory audio” dostępne są cztery nagrania rozmów (wywiadów swobodnych) z depozytariuszami. Być może jest to najcenniejsza część zbiorów archiwum. W ostatnim dziale zaprezentowano 54 fotografie powstałe od lat 70. XX w. do współczesności.

Wykorzystując doświadczenia z tworzenia Spycimierskiego Archiwum Społecznego, na południu Polski podjęto podobną inicjatywę. W kilku miejscowościach Śląska Opolskiego, a mianowicie w Kluczu, Olszowej, Zalesiu Śląskim i Zimnej Wódce, jest żywy i podobny do spycimierskiego zwyczaj układania kwiatnych dywanów. Są nieco węższymi – i dlatego często popularnie nazywane są chodnikami – pasami zieleni, kwiatów i piasku. Tak samo w trakcie procesji Bożego Ciała są niszczone. Także ta tradycja została wpisana na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Depozytariusze obu zwyczajów kontaktują się ze sobą, współpracują i z pewnością podpatrują. Jest to ze wszech miar pożyteczne i słuszne, bowiem obie społeczności chcą zachować swoje tradycje i tożsamość. W tej atmosferze i pewnie z tych samych pobudek zrodził się pomysł złożenia i prowadzenia archiwum społecznego. Przyjęło ono nazwę Archiwum Społecznego w Ujeździe (ASU). Korzystając z doświadczeń spycimierskich oraz z wiedzy grupy naukowców zaangażowanych w poprzednie prace w 2022 r., rozpoczęto tworzenie takiego archiwum. Jesienią 2022 r. w Ujeździe, który jest siedzibą gminy, zorganizowano warsztaty. Prowadził je dr Arkadiusz Jełowicki. Miały one bliźniaczą formę i treść jak te zorganizowane w Spycimierzu we wrześniu 2021 r. Prace nad powstaniem archiwum w Ujeździe trwają.

* * *

Idea archiwów społecznych jest nośna z kilku powodów. Pierwszym i najważniejszym jest oczywiście pragnienie depozytariuszy kultury utrwalenia swojej przeszłości. To z niego wypływają siły do działania i odwzajemniona pomoc lokalnych społeczności. Drugim, często nieuświadomianym, jest utrwalenie własnej tożsamości kulturowej. Kolejnymi – ochrona własnych tradycji oraz wspomaganie przekazu międzygeneracyjnego treści kulturowych. Jest również jeden powód

popularności archiwów społecznych. Formuła takich instytucji wręcz fundamentalnie zakłada ich elastyczność, umiejętność dostosowania się do warunków zewnętrznych czy zdolność do tworzenia nowych rozwiązań. Dzięki temu archiwa społeczne są tak witalne. Przy użyciu małych środków czy zasobów ludzkich są w stanie funkcjonować i przetrwać największe nawet kryzysy. Problemów, które mogą rozbić pracę archiwalną lub po prostu zdławić zaangażowanie społeczne, jest sporo. Trudno wymienić ich pełen katalog. Zresztą w artykule z 2023 r. są one sygnalizowane, a niektóre analizowane (Jełowicki 2023). Bodajże najważniejszym punktem jest właśnie aktywność społeczna, która zależy od różnorodnych czynników: społecznych, kulturowych, ekonomicznych, a nawet dobrostanu psychicznego. Dlatego przy ocenie efektów prac archiwów społecznych należy brać pod uwagę wiele czynników. Ostateczną zaś postawią sami zainteresowani.

Działające już od lat SAS jest dobrym przykładem archiwum społecznego, które dzięki zaangażowaniu depozytariuszy tradycji i wsparciu lokalnych działaczy nie tylko rozwinęło z powodzeniem swoje zbiory i struktury, ale też pozwoliło na stworzenie ciekawych inicjatyw, w tym na przekazanie idei kolejnym grupom lokalnym. Jest również przykładem instytucji umiejętnie wykorzystującej obszerną ideę archiwów społecznych, która potrafi się dostosować do warunków lokalnych. Cechy te pozwalają zakładać, że SAS jest organizacją trwałą.

Jędrzej Kałużny

Centrum „Spycimierskie Boże Ciało” w Spycimierzu

Tomasz Wójcik

Przewodniczący Rady Miejskiej w Uniejowie, historyk-regionalista

Rozdział 6



Oferta edukacyjna Centrum „Spycimierskie Boże Ciało” jako przykład promocji niematerialnego dziedzictwa kulturowego wśród młodych ludzi

6.1. Nowoczesne opowiadanie o tradycji

W naukowych rozważaniach o ochronie i promocji niematerialnego dziedzictwa kulturowego zwraca się uwagę na działania edukacyjne i promocyjne skierowane do ludzi młodych, uczniów i studentów (Jełowicki 2022: 128; Janowski 2022: 149; Krakowiak, Wojciechowska 2022: 180). Ich konkretyzację stanowią rekomendacje działań służących ochronie procesji Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu (Smyk 2022a: 202–227).

Zdaniem autorów zastosowanie mają następujące rekomendacje:

1. I.1.1¹ *Należy przygotować urozmaiconą ofertę edukacyjną skierowaną do różnych grup odbiorców.*
2. I.2.26. *Organizacja spacerów po Spycimierzu dla grup zorganizowanych turystów, w szczególności wycieczek szkolnych.*

¹ Użyta numeracja rekomendacji pochodzi ze źródłowego zestawienia: Smyk 2022a: 202–227.

3. I.2.32. *Oferta edukacyjna dla wycieczek szkolnych: należy opracować scenariusz warsztatów dekorowania dywanów kwiatowych dostosowanych do uczniów szkół podstawowych i średnich wraz z nauką o roślinach używanych do zdobienia dywanów kwiatowych.*
4. II.3.5. *W ramach docelowych odbiorców należy wziąć pod uwagę dzieci i młodzież szkolną (także rekomendacje II.3.7, II.3.8, II.3.9).*

Przyjąć można, że realizowane przy wykorzystaniu tych rekomendacji formy pracy Centrum „Spycimierskie Boże Ciało” stanowią przykład praktycznej realizacji postulatu skierowania działań promocyjnych i edukacyjnych w zakresie niematerialnego dziedzictwa kulturowego do młodzieży i dzieci.

Aby oferta edukacyjna Centrum była atrakcyjna dla młodych odbiorców, powinna na etapie konstruowania i realizacji uwzględniać zmiany, jakie w ostatnich latach nastąpiły w edukacji humanistycznej (historycznej w szczególności), będące efektem przemian cywilizacyjnych i technologicznych. Odbiorcy tzw. pokolenia Z (urodzeni po roku 2000) zwani są „cyfrowymi tubylcami” (Prensky 2001: 1). Urządzenia technologii informatycznych towarzyszą im od urodzenia, przyzwyczajeni są do wielowątkowości pozyskiwanych informacji, oczekują, by tekstem towarzyszyły multimedia, obrazy i filmy. Dane, które odbierają i postrzegają jako nieważne bądź nieinteresujące, są przez nich ignorowane. Dla odmiany jednak potrafią być aktywnymi odbiorcami – chcą być w pełni zaangażowani, brać czynny udział w procesie uczenia się, pod warunkiem, że proponowane treści będą dla nich atrakcyjne (Kozinsky 2017; Prensky 2001: 2). Zasadny wydaje się wniosek, że przekazywanie wiedzy w formie tradycyjnych wykładów i pracy wyłącznie z tekstem (bez czasu na refleksję, analizę, wyciąganie wniosków i rozwój umiejętności rozumienia procesów historycznych i społecznych) nie odpowiada podejściu do nauki, jakie cechuje młodzież z pokolenia Z (*Cyfrowa*: 7).

Jak zatem opowiedzieć o tradycji układania dywanów kwiatowych w Spycimierzu młodym słuchaczom, by wzbudzić ich zainteresowanie? Zdaniem autorów zasadne jest wykorzystanie wyników badań i sugestii powstałych w programie *Cyfrowa Historia*, zrealizowanym przez Fundację „Szkoła z Klasą”, polską organizację pozarządową z dużym doświadczeniem we wspieraniu nauczycieli i nauczycielek. Mimo że

badania te prowadzone były z myślą o szkołach, można je odnieść także do zadań i celów placówek o charakterze muzealnym, bowiem doświadczenia szkolne mają w kontekście pracy z młodymi odbiorcami kluczowe znaczenie.

Nowoczesne opowiadanie o tradycji powinno się opierać o następujące metody nauczania:

1. Cyfrowe opowiadanie (*digitalstorytelling*), czyli metoda opowiadania o przeszłości za pomocą narzędzi cyfrowych. Stanowi ona połączenie bardzo tradycyjnego opowiadania (wzbogaconego, zaangażowanego wykładu), od lat obecnego w edukacji, z efektywnością cyfrowych narzędzi narracyjnych, które z łatwością przyciągają odbiorców. Opowiadanie historii jest jedną ze skuteczniejszych metod edukacyjnych, bo pozwala na emocjonalne włączenie odbiorców i wzmocnienie przekazu (Boase 2008; Rance-Roney 2008: 29–31). W dalszej perspektywie cyfrowe opowiadanie otwiera szersze możliwości poprzez tworzenie cyfrowych osi czasu, pisanie i wystawianie przedstawień, tworzenie podcastów, audycji radiowych, organizowanie spotkań młodzieży z depozytariuszami tradycji (*Cyfrowa*: 18–19).

Narzędzia cyfrowego opowiadania, które można wykorzystać w Centrum:

- Oś czasu, czyli wizualna prezentacja wydarzeń w porządku chronologicznym, która pomaga zrozumieć kolejność i czas tych wydarzeń. Za pomocą osi czasu można pokazać zarówno historię Spycimierza, jak i dzieje tradycji, a nawet kolejność działań związanych z dekorowaniem trasy.
- Infografika, czyli ilustracja łącząca tekst, obrazy i dane. Jej celem jest przedstawienie informacji w jasny i angażujący sposób.
- Animacja – dynamiczna wizualizacja ożywiająca postacie, wydarzenia i koncepcje poprzez ruch i opowieść. Pozwala dodać angażujący i interaktywny element do narracji.
- Mapa narracyjna, która pokazuje powiązanie określonych miejsc z wydarzeniami historycznymi; dzięki niej młodzi goście Centrum nie tylko poznają kontekst przestrzenny i chronologiczny, ale także lepiej rozumieją dynamikę zmian w czasie i przestrzeni.

- Quiz, czyli interaktywny sposób sprawdzenia wiedzy, który angażuje odbiorców. Sprzyja aktywnemu uczestnictwu i utrwalaniu zdobytej wiedzy. Quiz, zwłaszcza zakończony drobnymi nagrodami, może być wartościowym edukacyjnie sposobem zakończenia pobytu w Centrum.
- 2. Gry edukacyjne. Dzieci i młodzież chętnie angażują się w gry, zarówno tradycyjne, jak i oparte o technologie IT. Elementy gier stosuje się w edukacji w celu uatrakcyjnienia przekazu i wzmocnienia zaangażowania młodych osób w proces zdobywania wiedzy (Białomyzy 2017: 241–242).
- 3. Uczenie się przez doświadczenie, czyli *Experiential Learning Model*, od kilku dekad jest uznawane za jedną z najskuteczniejszych metod uczenia (*Experiential* 2024). Zostało stworzone przez amerykańskich teoretyków edukacji, Davida i Alice Kolbów. Najczęściej kojarzone z zastosowaniami w biznesie i edukacji pozaformalnej, zwłaszcza dorosłych, ale coraz częściej pojawia się też w edukacji dzieci i młodzieży, w szkołach, pomagając nauczycielom i nauczycielkom w tworzeniu angażujących scenariuszy lekcji (Ciurej 2022e). Szczególną wartością tej metody jest umożliwienie przeprowadzenia ciekawych zajęć, ponieważ stawia ona na nabywanie wiedzy przez doświadczenie, refleksję i praktykę.

Uczenie się przez doświadczenie polega na przechodzeniu przez cztery kolejne fazy:

- doświadczenie, a zatem ćwiczenia, symulacje, gry, wspólne oglądanie filmów, materiałów wizualnych, projektowanie fragmentu dywanu z kwiatów bądź wręcz jego usypywanie
- refleksję, analizowanie odczuć i wyciąganie wniosków z doświadczenia
- teorię, opowieść, rozmowę, prezentację, oglądanie zdjęć czy filmów
- zastosowanie, czyli pracę nad tym, jak można wykorzystać zdobytą wiedzę i umiejętności, np. poprzez własne prace plastyczne dziecka inspirowane pobytem w Spycimierzu.

6.2. Oferta edukacyjna Centrum „Spycimierskie Boże Ciało”

Cele nadrzędne programu edukacyjnego Centrum określono w następujący sposób (Świder-Grobelna, Grobelny, Chojecka 2022):

1. Upowszechnianie i promowanie wiedzy o dziedzictwie kulturowym Spycimierza i regionu w kontekście „Tradycji obchodów Bożego Ciała” – jako o doniosłym zjawisku kulturowym, ludowym, a także religijnym – jednym z „korzeni współczesności”.
2. Prowadzenie zintegrowanej edukacji kulturowej upowszechniającej historyczne wartości tradycji ludowej i chrześcijańskiej, w szerszym ponadregionalnym kontekście, a także wzmacnianie i jej upowszechnianie.
3. Podkreślenie znaczenia ekologii i poszanowania środowiska naturalnego poprzez edukację ekologiczną oraz przyrodniczą jako niezbędnych działań dla utrwalenia tradycji sypania kwiatnych dywanów poprzez wykorzystanie zasobów naturalnych otoczenia.
4. Udostępnienie zasobów bioróżnorodności lokalnej poprzez jej pielęgnację oraz korzystanie w kreatywny sposób z jej ekosystemów, z poszerzaniem świadomości o jej odmianach i pielęgnacji w innych rejonach Polski, Europy i świata.
5. Ukazanie szerszego kontekstu kulturowego poprzez przybliżenie podobnych tradycji w innych krajach, ich rodzajów oraz różnorodności na mapie Europy i świata.

W tym samym dokumencie wpisano także następujące cele programu kulturowego Centrum:

1. Upowszechnianie i promowanie wiedzy o kulturze miejsca i regionu na szerszym tle historycznym i kulturowym związanym z tradycją obchodów Bożego Ciała w Spycimierzu.
2. Budowanie i promowanie postawy zrozumienia, szacunku w stosunku do przeszłości i tradycji przekazywanej z pokolenia na pokolenie.
3. Generowanie, rozwijanie i kształtowanie wszelkich inicjatyw obywatelskich i środowiskowych rozszerzających działalność Centrum.
4. Budowanie rozpoznawalności marki „Tradycja obchodów Bożego Ciała w Spycimierzu” poprzez kreowanie nowego miejsca spędzania czasu, a także nowej destynacji dla turystyki religijnej.

5. Dotarcie do nowego typu odbiorcy i zainteresowanie go ofertą miejsca i wystawy stałej, w szczególności młodego pokolenia, poprzez użycie nowoczesnych technologii IT, w tym mostów transmisyjnych, aplikacji mobilnych i mediów społecznościowych w procesie zwiedzania ekspozycji.

W odniesieniu do powyższych celów sporządzona została oferta edukacyjna Centrum, która ma stać się odpowiedzią na potrzeby turystów i pielgrzymów, którzy postanowili odwiedzić Centrum zarówno podczas wycieczek z zewnętrznym operatorem, jak i w trakcie wizyt indywidualnych.

Dla grup zorganizowanych przygotowano następujące aktywności podzielone na dwa zasadnicze działy tematyczne:

Dział 1. Zwiedzanie wystaw stałych Centrum, stanowiące lekcje żywej historii, zorganizowane w przestrzeniach Centrum takich jak: sala poświęcona tradycjom kwiatowym i procesji Bożego Ciała, sala dziedzictwa niematerialnego poświęcona polskim tradycjom oraz sala archeologiczna. Podczas tej aktywności przybliżona zostanie, na podstawie przygotowanej ekspozycji muzealnej: historia Spycimierza i kasztelanii spycimierskiej, a następnie barwna tradycja obchodów uroczystości Spycimierskiego Bożego Ciała wraz z opowieścią o niematerialnym dziedzictwie UNESCO i innych tradycjach i zwyczajach z list światowego i krajowego niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Do każdej z przybyłych grup liczących powyżej piętnastu osób przydzielany jest przewodnik – usługa ta jest uwzględniona w cenie zakupionych biletów. Grupy mniejsze mają możliwość dokupienia usługi przewodnickiej. Podczas wizyty goście zwiedzający obiekt mogą zapoznać się z kontekstem kulturowym Spycimierza, a także jego historią i zwyczajem „ubierania drogi” na procesję Bożego Ciała, która stanowi oś narracyjną wystaw. Następnie w toku spaceru po trasie w salach wystawowych, które inspirowane są gęstą i wielodrożnicową zabudową miejscowości, grupa prowadzona przez przewodnika poznaje detale odnoszące się do zwyczaju, zabytki oraz prezentacje i projekcje archiwalnych filmów. Ważnym elementem jest również stworzenie szerszej perspektywy zjawiska poprzez części wystaw dotyczące innych zjawisk związanych z dziedzictwem kulturowym, w tym tradycjami kwiatowymi, które kultywowane są

w innych zakątkach Polski oraz świata. Z oczywistych względów, wynikających ze zwiedzania z przewodnikiem, grupa zdobywane tu informacje oraz doświadczenia opiera w największej mierze na kontakcie z przewodnikiem i tworzonej przez niego narracji. Narracja ta oparta jest na przestrzeni wystawowej, eksponatach oraz projekcjach i filmach, które stanowią cyfrową opowieść w tle opowieści przewodnickiej.

Dział 2. Warsztaty i lekcje muzealne. W programie wszystkich warsztatów dla grup liczących 10–50 osób jest zwiedzanie wystaw Centrum. Czas trwania podstawowego programu muzealnego trwa 60–90 minut. Zajęcia odbywają się w jednej z poniższych tematyk:

- Historia kwiatnych dywanów. Warsztat koncentruje się na tradycyjnych ludowych oraz spycimierskich wzorach układanych z kwiatów na trasie procesji. Podczas zajęć uczestnicy instruwani przez animatora wykonują swoje miniaturowe kwietne dywany z materiałów warsztatowych.
- Herbarium – czyli rzecz o ziołach i kwiatach. Warsztat poświęcony roślinom łąk, pól i ogrodów, z których wyjątkowych właściwości i dobroczynnego wpływu korzystały pokolenia naszych przodków.
- Dawny kasztelan na spycimierskim grodzie. Warsztat dotyczący historii kasztelanii spycimierskiej, podczas którego grupie zlecone zostaną rozmaite aktywności zmierzające do odbudowy dawnego grodu, takie jak dawne konkurencje turniejowe, gry warsztatowe czy konkurencje sprawnościowe.
- Herby i znaki. Warsztat plastyczny skupiający się na nauce dawnej heraldyki i blazonowania, czyli opowiadaniu o herbach. Podczas zajęć uczestnicy wykonają swoje herby w różnych technikach plastycznych.
- Turniej u kasztelana, czyli plebejskie gry i zabawy. Uczestnicy biorą udział w zabawach średniowiecznych i plebejskich, w zadaniach sprawnościowych i tradycyjnych konkurencjach opartych na współzawodnictwie.
- Spacer po Spycimierzu, czyli zwiedzanie okolicznej ścieżki edukacyjnej i ciekawych punktów na mapie miejscowości, z naciśkiem na florę i faunę regionu.

Dodatkową aktywnością planowaną w Centrum są warsztaty z cyklu „Tradycja na wyciągnięcie ręki”. Warsztaty w formie spotkań twórczych mają na celu zaprezentowanie rozmaitych tradycji niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Warto wspomnieć również o atrakcjach grupowych, które po wcześniejszej rezerwacji można dołączyć do programu zwiedzania Centrum. Te aktywności to m.in.:

- spotkanie z ptakami drapieżnymi kasztelana spycimierskiego
- pokazy grup rekonstrukcyjnych – żywa lekcja historii na wybrany temat
- posiłek dla grup zorganizowanych i gości.

Wymienione warsztaty i spotkania, oparte na zasadach gier edukacyjnych oraz uczenia się poprzez doświadczanie, stanowią zróżnicowany przykład aktywności rozbudowujących tradycyjne zwiedzanie z przewodnikiem. Powyższe lekcje muzealne dostosowane zostały do wieku odwiedzających Centrum grup dzieci i młodzieży oraz osób dorosłych, w tym słuchaczy uniwersytetów trzeciego wieku. Uczestnicy warsztatów nie tylko mogą zdobywać i utrzymywać wiedzę, ale też dowiedzieć się, jak zastosować zdobyte umiejętności w praktyce. Interesujące możliwości otwierają aktywności międzypokoleniowe. Omówienie, nawet w skrócie, zagadnienia instytucjonalnego wsparcia międzypokoleniowego przekazu tradycji wykracza poza skromne ramy niniejszego tekstu. Zainteresowany tym zagadnieniem czytelnik powinien sięgnąć do rozważań o siostrzanym wobec Spycimierza obszarze Opolszczyzny (Popów-Bogdoł 2023: 105–111).

Warto jednak zaznaczyć, że poza ofertą dla grup zorganizowanych Centrum w swoich działaniach proponuje szeroką, atrakcyjną ofertę dla klienta indywidualnego. Mowa tutaj głównie o zwiedzaniu obiektu, które oparte jest na trzech działach tematycznych. Pierwszy z nich dotyczy tradycji kwiatowych, drugi – niematerialnego dziedzictwa, trzeci zaś archeologii i historii miejsca. Wszystkie wystawy stałe klienci indywidualni poznają poprzez informacje przewodnickie oferowane przez pracowników Centrum, ale i dzięki tablicom muzealnym i informatorom z treściami merytorycznymi. Dodatkowym, przygotowywanym obecnie udogodnieniem kierowanym do gości indywidualnych będą

audioprzewodniki z nagranyymi treściami w formie wizualnej i głosowej. Przewodniki będą dostępne w kilku językach obcych.

Ważnym atutem Centrum są eksponaty pozwalające na lepsze poznanie historii miejsca, a także kontekst wystaw oraz element rozrywki. Warto zwrócić uwagę na eksponaty, takie jak wirtualna księga – sterowana dotykem pozwala na odkrywanie ważnych faktów z dziejów Spycimierza. Wielkie wrażenie robią również wyświetlane na podłodze, zmieniające się dywany kwiatowe. W połączeniu z projekcjami naściennymi i głośnikami strefowymi dają odczucie uczestnictwa w wydarzeniu, które przedstawione jest na ekspozycji. Istotnym elementem wystroju jest też wirtualna przebieralnia, w której za pomocą ekranu sterowanego gestem można stworzyć swoje wirtualne odbicie w jednym ze strojów związanych z tradycjami z Listy niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Tak stworzony program zwiedzania pozwala na doświadczanie, refleksję i wyciąganie wniosków. Dodatkowo poznajemy zagadnienia związane z tematyką niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Kolejną aktywnością dla gości odwiedzających Centrum jest udział w warsztatach i wystawach czasowych. Mogą oni uczestniczyć w zajęciach i używać eksponatów w sposób angażujący, pobudzający do zbierania doświadczeń i kształtowania rozwoju. Ciekawą formą zwiedzania są spacer po Spycimierzu, które pozwalają na odkrywanie i poznawanie otoczenia oraz lokalnego dziedzictwa za pomocą specjalnie stworzonego szlaku historyczno-kulturowego „Spycimierska droga”. Warto zaznaczyć, że powyższe aktywności mogą być również kierowane do grup zorganizowanych przybywających do Centrum.

* * *

W przekonaniu autorów oferta edukacyjna Centrum ma sprostać oczekiwaniom współczesnych młodych odbiorców. Jest tak skonstruowana, że może być podłożem przyszłych modyfikacji i uwzględniać oczekiwania gości. Ważnym planem na najbliższą przyszłość jest stała troska o rozwój oferty edukacyjnej Centrum, w tym dostosowywanie

atrakcji i zajęć do osób ze szczególnymi potrzebami edukacyjnymi, niepełnosprawnościami oraz osób starszych (zob. *Program 2018*: 9–10 i 50; Żmuda 2023).

Bogdan Włodarczyk

Uniwersytet Łódzki

Wydział Nauk Geograficznych

Instytut Geografii Miast i Turyzmu

Rozdział 7



Budowa produktów turystyki zrównoważonej w oparciu o dziedzictwo kulturowe

Nośna i jednocześnie modna koncepcja rozwoju zrównoważonego zakłada sprawiedliwe wykorzystanie posiadanego dziedzictwa, zarówno przyrodniczego, jak i kulturowego, nie czyniąc mu szkody, ale jednocześnie zaspokajając potrzeby licznej grupy interesariuszy. Jeśli aktywność turystyczna, zarówno ta *sensu stricto* (wypoczynek, podróże) jak i *sensu largo* (działania na rzecz turystyki), przebiega zgodnie z zasadami poszanowania wspomnianego dziedzictwa, odwołując przy tym się do wszystkich form turystyki oraz kierunków podróżowania, możemy mówić o zrównoważonym rozwoju turystyki (Włodarczyk 2009). Idea tej w pewnym stopniu nierealizowalnej koncepcji (Mika 2014) obejmuje zasady i formy zarządzania, które odnoszą się do aspektów przyrodniczych, społeczno-kulturowych i ekonomicznych, między którymi musi być zachowana swoista równowaga. Równowaga ta dotyczy elementów dziedzictwa, które stanowią komponenty produktu turystycznego, ale także podmiotów w różnym stopniu biorących bezpośredni udział w jego powstawaniu (producenci, touroperatorzy) lub konsumpcji (turycyści, odwiedzający) czy pośrednio związanych z jego powstawaniem (lokalne społeczności, władze). W realizacji wspomnianych założeń w praktyce może pomóc autorska klasyfikacja produktów turystycznych, których niebagatelnym, a czasem najważniejszym składnikiem

jest dziedzictwo kulturowe (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010). Propozycje z różnych kategorii produktów wspomnianej klasyfikacji opisane zostały w dalszej części rozdziału.

7.1. Pojęcie turystyki zrównoważonej

Turystyka zrównoważona traktowana jest jako jeden z elementów zrównoważonego rozwoju. Ten z kolei staje się jednym z paradygmatów współczesnej nauki, ale także praktycznego, przyszłościowego myślenia na różnych płaszczynach funkcjonowania społeczeństw (m.in. Hunter 1995; Niezgodna 2006, 2008). Według tzw. Raportu Brundtland jest to rozwój gospodarczy i społeczny, który zapewnia zaspokojenie potrzeb współczesnego społeczeństwa bez naruszenia potrzeb przyszłych pokoleń (*Our Common Future*, World Commission on Environment and Development, 1987). Podobne stanowiska prezentują także tezy tzw. Raportu Klubu Rzymskiego oraz Agenda 21 przyjęta na II Konferencji „Środowisko i Rozwój” w Rio de Janeiro w 1992 r. Cele zrównoważonego rozwoju stały się także podstawą wszelkich działań podejmowanych przez wyspecjalizowane agendy ONZ. Szczegółowe założenia zrównoważonego rozwoju (w tym w sferze turystyki) wdrażane są obecnie, choć z różnym skutkiem, na wszystkich poziomach decyzyjnych: światowym, kontynentalnym, krajowym, ale także regionalnym i lokalnym (por. Niezgodna 2008; Kowalczyk 2010; Mika 2014).

Generalnie uznaje się, że rozwój zrównoważony powinien zapewnić taką jakość życia społeczeństw, która pozwoli na zaspokojenie potrzeb i zwiększenie możliwości rozwojowych na różnych płaszczynach. Rozwój ten zakłada, że wykorzystując posiadane zasoby w sposób sprawiedliwy i osiągając sprawiedliwą dla wszystkich jakość życia, jednocześnie stosujemy zasady poszanowania środowiska przyrodniczego, nie dopuszczając do wyczerpania zasobów systemu ekologicznego (Boulding 1964; Meadows, Renders, Bahrens 1972; Faber 2007; Brown 2011). Podstawowy model ideowy rozwoju zrównoważonego zakłada działania na trzech głównych płaszczynach: środowiskowej, społecznej i gospodarczej (Krakowiak, Wojciechowska 2022).

Przyjmuje się, że zrównoważony rozwój powinien być:

- wydajny ekonomicznie
- odpowiedzialny ekologicznie
- sprawiedliwy społecznie.

Przy tym ważne jest, aby przyjmowane rozwiązania były realne, możliwe do realizacji, akceptowalne przez wszystkich aktorów przestrzeni turystycznej (turyści, przedsiębiorcy branży turystycznej, pracownicy sektora turystycznego, mieszkańcy, organizacje, władze) (Włodarczyk 2009), a przy tym stabilne i trwałe (Krakowiak, Wojciechowska 2022).

Pojęcie „turystyka zrównoważona” nawiązuje bezpośrednio do przedstawionych założeń zrównoważonego rozwoju, uwzględniając zarówno samą ideę, jak i zasady oraz warunki funkcjonowania. D. Zaręba (2010) definiuje ją jako każdą formę rozwoju turystycznego, zarządzania i aktywności turystycznej, która **podtrzymuje ekologiczną, społeczną i ekonomiczną integralność** terenów, a także zachowuje w niezmiennym stanie zasoby naturalne i kulturowe tych obszarów. Turystyka zrównoważona nie powinna przynosić negatywnych następstw przyrodniczych i społecznych. R.W. Butler (2009) dodatkowo podkreśla, że jest (lub raczej powinna być) to turystyka małej skali, przyjazna środowisku przyrodniczemu i społecznościom lokalnym.

Zasady turystyki odpowiedzialnej (zrównoważonej) wg R.K. Blameya (2001) powinny zakładać:

- minimalizację ingerencji w środowisko przyrodnicze
- poszanowanie odmienności kulturowej
- maksymalizację udziału ludności miejscowej w usługach turystycznych
- wzrost satysfakcji i zadowolenia z turystyki.

Podobne pryncypia w promowaniu turystyki przyjęła UNWTO (Światowa Organizacja Turystyki), sugerując:

- dokonywanie zakupów u lokalnych producentów i sprzedawców (*buy local*)
- poszanowanie lokalnej kultury (*respect local culture*)
- oszczędzanie energii (*save energy*) oraz
- ochronę dziedzictwa (*protect heritage*).

Według A. Niezgody i P. Zmyślonego (2002), zgodnie z ideą rozwoju zrównoważonego, można wyróżnić trzy główne cele turystyki zrównoważonej. Należą do nich:

- **cel ekologiczny**, który obejmuje zachowanie naturalnych (przyrodniczych) zasobów dla potrzeb turystycznych, redukcja emisji zanieczyszczeń spowodowanych przez turystykę
- **cel ekonomiczny**, zakładający zapewnienie dobrobytu ekonomicznego ludności goszczącej turystów, utrzymanie i optymalne wykorzystanie infrastruktury turystycznej, osiągnięcie przewagi konkurencyjnej
- **cel społeczny**, mający na uwadze osiągnięcie zadowalających możliwości zatrudnienia w turystyce, zapewnienie wypoczynku miejscowym i gościom, ochrona tożsamości kulturowej ludności miejscowej, wzrost partycypacji ludności miejscowej w polityce turystycznej, podniesienie poziomu jakości życia mieszkańców (za: Niezgoda 2006).

W świetle przedstawionych rozważań można przyjąć, że turystyka zrównoważona może być skutecznym narzędziem do osiągnięcia celów rozwoju zrównoważonego w ogóle. Turystyka zrównoważona powinna być także traktowana jako aktywność mająca na celu podtrzymanie działalności turystycznej w długim okresie. Idea turystyki zrównoważonej może jednak dotyczyć wszystkich form turystyki, w tym także tzw. turystyki masowej, w ramach szerszej ujętych zasad rozwoju zrównoważonego. Należy rozważać wszelkie formy działalności gospodarczej w kontekście zrównoważonego rozwoju oraz brać pod uwagę możliwe do wprowadzenia różnorodne formy turystyki, które powinny respektować podstawowe zasady takiego rozwoju. Zakładając ciągle rosnące zapotrzebowanie na usługi turystyczne, turystyka zrównoważona powinna tworzyć ramy dla rozwoju turystyki jak najbardziej przyjaznego środowisku, uwzględniającego warunki rozwoju ekonomicznego i społecznego. Turystyka nie może być uważana za dziedzinę konkurującą o dostęp do zasobów, ale jej rozwój ma być potraktowany jako metoda i narzędzie dywersyfikacji gospodarczej i być wkomponowany w ogólny plan lub program rozwoju (Zaręba 2000, 2010; Niezgoda 2006, 2008; Mika 2014).

Przedstawione idee i zasady zrównoważonego rozwoju oraz turystyki zrównoważonej, mimo ich holistycznego charakteru, nie rozwiązują problemu całkowicie. Pozostają pytania, czy turystyka jest właściwym i skutecznym narzędziem umożliwiającym osiągnięcie celu, jakim jest rozwój zrównoważony, oraz czy turystyka zrównoważona jest (lub może być, powinna być) głównym narzędziem/kierunkiem rozwoju turystyki jako takiej (Zaręba 2000, 2010; Niezgoda 2006, 2008; Mika 2014)?

7.2. Produkt turystyczny jako element przestrzeni gościnnej

W przypadku zainteresowania rozwojem turystyki, w tym turystyki zrównoważonej, na konkretnym obszarze potrzebne jest zdefiniowanie **pojęcia potencjału turystycznego**, w którego skład wchodzi elementy środowiska geograficznego oraz zachowania człowieka, które mogą być wykorzystywane do uprawiania turystyki bądź do zajmowania się nią. W tym rozdziale potencjał turystyczny rozumiany jest jako wszelkie zasoby strukturalne i funkcjonalne warunkujące rozwój turystyki na określonym terenie. W świetle przeprowadzonych dotychczas rozważań można stwierdzić, że potencjał kulturowy jest ważną, a czasem najważniejszą częścią potencjału turystycznego w szerokim rozumieniu tego pojęcia (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010). Potencjał turystyczny (w tym jego elementy związane z kulturą) jest podstawą tworzenia **produktu turystycznego**.

Produkt turystyczny w literaturze naukowej zazwyczaj pojmowany jest jako zbiór użyteczności związanych z podróżami turystycznymi, czyli są to dostępne na rynku dobra i usługi turystyczne umożliwiające ich planowanie, odbywanie, przeżywanie i gromadzenie doświadczeń. W szerszym znaczeniu jest to wszystko, co turyści kupują oddzielnie, np. transport lub zakwaterowanie, lub w formie pewnego zestawu (pakietu) usług. W znaczeniu węższym to kompozycja tego, co turyści robią, oraz walorów urządzeń i usług, z których w tym celu korzystają (Medlik 1995). Z punktu widzenia turysty, w ujęciu psychologicznym, **produkt turystyczny** obejmuje **całość przeżytego doświadczenia** od chwili opuszczenia domu do chwili powrotu.

Jedną z ważniejszych zasad w turystyce, przyświecających relacjom gość/turysta – gospodarz/mieszkaniec jest świadczenie gościnności. **Gościnność** to zespół uprzejmych, przyjaznych i serdecznych zachowań związanych z przyjmowaniem gości charakterystyczny dla określonego kręgu geograficzno-kulturowo-społecznego, towarzyszący zaspokajaniu potrzeb gościa/turysty zgodnie z tradycyjnymi, ale także wyuczonymi i stale kształtowanymi wzorcami (Piasta 2007).

Mówiąc o gościnności, możemy mieć na uwadze jej dwa rodzaje. Gościnność intuicyjna (wrodzona/nabyta) wynika z tradycji postaw mieszkańców określonego obszaru, mających z założenia charakter naturalny i niekomercyjny. Z kolei gościnność zinstytucjonalizowana (komercyjna, kupiecka) jest efektem celowych działań, często wyuczonych i komercyjnych, które mają zaspokoić potrzeby gości.

Przestrzeń gościnna jest zatem częścią przestrzeni turystycznej, która z kolei jest częścią przestrzeni geograficznej, w której obserwuje się zjawisko ruchu turystycznego. Warunkiem koniecznym i wystarczającym do zaklasyfikowania części przestrzeni geograficznej jako przestrzeni turystycznej jest ruch turystyczny niezależnie od jego wielkości i charakteru. Warunkiem dodatkowym jest występowanie zagospodarowania turystycznego, którego wielkość i rodzaj pozwalają określić typ przestrzeni turystycznej (Włodarczyk 2009).

Możemy zatem przyjąć, że przestrzeń gościnna to sposób zagospodarowania i funkcjonowania obszaru (miejsca, regionu), umożliwiający bezpieczny i wygodny pobyt odwiedzającym. Przestrzeń gościnna składa się z elementów materialnych (organizacja przestrzeni), społecznych (mieszkańcy, pracownicy sektora usługowego, zarządzający obszarem) oraz kulturowych (tradycje gościnności). Do najważniejszych cech przestrzeni gościnnej zalicza się: atrakcyjność, przyjazność, dostępność i bezpieczeństwo (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2008).

Elementami **atrakcyjności** przestrzeni gościnnej są: interesujące dziedzictwo obszaru, unikatowa architektura, liczne walory poznawcze, infrastruktura zaspokajająca potrzeby gości, bogactwo form zagospodarowania przestrzeni, istniejąca, oryginalna kultura regionalna, zachowane, żywe tradycje, a także ciekawi ludzie.

Z kolei o **przyjazności** przestrzeni gościnnej świadczą: czystość i estetyka, zachowany ład przestrzenny, logiczny, spójny układ terytorialny, zrozumiałe i czytelne oznakowanie, naturalne nastawienie w relacji do potrzebujących pomocy, spontaniczne postawy wobec odwiedzających, życzliwi ludzie (mieszkańcy).

Dostępność przestrzeni gościnnej można rozpatrywać na kilku poziomach, m.in. geograficznym, komunikacyjnym, infrastrukturalnym, psychologicznym czy ekonomicznym. Należy tu zwrócić szczególną uwagę na to, czy przestrzeń ta posiada czytelną i zróżnicowaną szatę informacyjną, zapewnia wygodne przemieszczanie, pozbawiona jest barier architektonicznych, zakazów, czy jest otwarta i odpowiednio wyposażona. Znajomość regionu rodzinnego przez mieszkańców, kompetentni pracownicy we właściwym miejscu i czasie, możliwość porozumiewania się (m.in. znajomość języków obcych) to dodatkowe elementy podnoszące jej wartość w tym aspekcie.

Bezpieczeństwo to jeden z ważniejszych czynników branych pod uwagę podczas planowania wyjazdów turystycznych. Należy zatem zwrócić uwagę, czy przestrzeń, którą organizujemy w celu przyjmowania gości (turystów/odwiedzających), pozbawiona jest zagrożeń dla życia, zdrowia i mienia turystów. Czy posiada system ostrzegania i możliwości sprawnego działania w sytuacji zagrożenia, ma wizerunek miejsca bezpiecznego, spełnia normy techniczne. Dodatkowo opiekuńcze postawy gospodarzy, eliminacja postaw szowinistycznych, wyrozumiałość wobec pojawiających się niezręczności w zachowaniach turystów spowodują, że wizerunek miejsca docelowego (destynacji turystycznej) będzie w odbiorze potencjalnych turystów zdecydowanie bardziej korzystny.

Przestrzeń gościnna stanowi optymalny stopień organizacji różnych rodzajów przestrzeni turystycznej. Jej wytworzenie powinno być celem strategicznego zarządzania przestrzenią turystyczną. Przestrzeń gościnna powinna być zróżnicowana i adekwatna do oczekiwań i potrzeb różnych grup turystów, a także sposobu użytkowania turystycznego przestrzeni (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2008).

7.3. Podstawowe kategorie produktów turystycznych – definicje, cechy charakterystyczne, przykłady

Produkty turystyczne można klasyfikować na wiele sposobów. Jednym z popularniejszych spotykanych w literaturze jest podział zaproponowany przez J. Kaczmarską, A. Stasiaka i B. Włodarczyka (2010). Polega on na wyróżnianiu kategorii produktu na podstawie ich złożoności, organizacji i lokalizacji. W tej klasyfikacji wyróżniamy produkty proste, do których należą rzecz i usługa. Do grupy produktów zintegrowanych (złożonych) należą wydarzenie i pakiet. Trzecią grupę produktów o charakterze przestrzennym stanowią: obiekt, szlak turystyczny oraz obszar (Kaczmarska, Stasiak, Włodarczyk 2010).

Produkty proste

Jedną z grup produktów prostych jest **rzecz**. Według wspomnianych wcześniej autorów jest to dobro materialne, które jest zazwyczaj uzupełnieniem innych produktów turystycznych lub może funkcjonować samodzielnie. Jego cechami charakterystycznymi są: całkowicie materialny charakter, funkcja uzupełniająca w stosunku do pozostałych kategorii produktów turystycznych. Przy zakupie tego typu produktu zazwyczaj dokonuje się przeniesienie tytułu własności na turystę (turysta staje się właścicielem produktu, a nie tylko jego czasowym użytkownikiem). Ta kategoria obejmuje m.in.:

- produkty związane z technicznym przygotowaniem wyjazdu turystycznego (np. sprzęt turystyczny)
- produkty związane z merytorycznym przygotowaniem wyjazdu (mapy, przewodniki, informatory)
- produkty związane z realizacją wyjazdu (pamiątki turystyczne pełniące m.in. funkcję memoratywną, ale także w wielu przypadkach świadectwo bogactwa kulturowego miejscowości, regionu czy kraju – np. ceramika, wyroby z wikliny, wycinanki, produkty spożywcze)
- gadzety reklamowe mające jednoznacznie identyfikować organizatora-producenta i konkretny produkt (por. Banaszkiewicz

2011, 2012; Buczkowska 2012; Krakowiak, Wojciechowska 2022; Wojciechowska, Kupis 2014).

Przykładów tego rodzaju produktów związanych z niematerialnym dziedzictwem kulturowym możemy szukać tam, gdzie dzięki zachowanym umiejętnościom związanym ze sztuką ludową lub rzemiosłem powstają wytwory mające cechy materialne np.: snutka golińska będąca częścią współczesnej odzieży, oscypek na szlaku podhalańskim, krakowska lub koniakowska koronka klockowa, wyplatane kosze w Lucimi, opolskie kroszonki albo wycinanki z Puszczy Zielonej czy okolic Opoczna i Gór Świętokrzyskich, kupowane często jako pamiątka z podróży.

Innym przykładem produktu w tej kategorii jest **usługa**, którą można rozumieć jako pojedynczą czynność lub ich zbiór (logicznie uporządkowany zestaw), wykonywane w celu zaspokojenia potrzeb osób podróżujących. Cechą charakterystyczną usługi jest jej niematerialny charakter, prosta forma (pojedyncza czynność), interakcyjność ekonomiczna i społeczna. Usługa ulokowana jest w złożonej strukturze wyższego rzędu (jako składowa produktów zintegrowanych), zazwyczaj jest jednocześnie wytwarzana i konsumowana, ma powszechną i uniwersalną postać (brak jednoznacznych uwarunkowań geograficznych, lokalizacja ogólna, może być realizowana właściwie wszędzie). Miejsce jej wytwarzania uwarunkowane jest rozmieszczeniem i natężeniem popytu turystycznego (obszary centralne miast, regiony turystyczne – lokalizacja szczegółowa) (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010). Do podstawowych usług realizowanych w przestrzeni turystycznej należą: noclegowa, gastronomiczna, transportowa, przewodnicka. Poza wspomnianymi, standardowymi usługami wymienionymi wcześniej, w ofertach turystycznych można odnaleźć również takie, które wynikają z lokalnych tradycji oraz uwarunkowań kulturowych, jak np. sauna fińska czy turecka, masaż tajski, nauka tańca regionalnego czy przejazd bieszczadzką kolejką leśną. Do bardziej oryginalnych można zaliczyć np. uroczystości odpustowe ku czci św. Rocha z błogosławieństwem zwierząt w Mikstacie, tkanie rękawic furmańskich przez Czarnych Górali, skubanie pierza na Śląsku Opolskim. Praktyka pokazuje jednak, że tego typu produkty rzadko występują samodzielnie. Znacznie częściej są elementami produktów zintegrowanych (por. Janowski 2022; Krakowiak, Włodarczyk 2021).

Produkty zintegrowane (proste + organizacja)

Tworzą je zazwyczaj wspomniane produkty proste uzupełnione o działania organizacyjne, których celem jest uatrakcyjnienie oferty turystycznej i ułatwienie potencjalnemu turyście ich zakupu i konsumpcji.

Jednym z takich produktów jest **wydarzenie** będące zaplanowanym i zorganizowanym zdarzeniem (lub zespołem zdarzeń), integrującym produkty proste oraz walory turystyczne, nastawione na osiągnięcie korzyści w sferze psychologicznej, społecznej i gospodarczej. Wydarzenia, rozpatrywane w kategoriach produktu turystycznego, cechuje duża spójność tematyczna i organizacyjna, lokalizacja w czasie i przestrzeni, niecodziennosc, wyjątkowość, często cykliczność (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010). Do tej grupy produktów szczególnie związanych z dziedzictwem kulturowym zaliczyć można festiwale, uroczyste obchody świąt, jarmarki, koncerty, zloty, rajdy. Przykładem tego rodzaju produktów mogą być liczne letnie festiwale piosenki, jarmarki twórców ludowych, procesje na uroczystości Bożego Ciała, dożynki, uroczystości obchodzone dni miejscowości. Na Krajowej liście niematerialnego dziedzictwa kulturowego do tej kategorii produktów zaliczyć możemy świecą część organizacji procesji Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu, wystawy związane z tradycyjnym szopkarstwem krakowskim, święto ogniowe w Żarach lub pokłony feretronów podczas pielgrzymek na Kalwarię Wejherowską. Analizując tę kategorię produktów, można łatwo prześledzić rozwój turystyczny miejsca, w którym się odbywają. Dobrymi przykładami mogą być Spycimierskie Boże Ciało – w ostatnich latach zaobserwowano wyraźny wzrost zainteresowania układaniem kwietnych dywanów, a liczba odwiedzających Spycimierz w tym dniu wzrosła o 1/5 (z 25 do 30 tysięcy osób). Spektakularnym sukcesem może się poszczycić Łódzki Light Move Festival (Festiwal Kinetycznej Sztuki Światła) organizowany przez fundację Lux Pro Monumentis. W trakcie 14 edycji festiwalu (2011–2024) frekwencja oscylowała od 50 tysięcy (I edycja w roku 2011) do 920 tysięcy uczestników (XIII edycja w roku 2023 związana z obchodami 600-lecia Łodzi).

W tej samej grupie produktów, ale o wyraźnie innej charakterystyce znalazł się **pakiet turystyczny**, który jest kombinacją dwóch lub więcej

elementów sprzedawanych jako jeden produkt po zryczałtowanej cenie, w której koszty poszczególnych pozycji nie są wyodrębnione. W podróżach i turystyce termin ten używany jest jako synonim podróży zryczałtowanej (*inclusive tour*) (S. Medlik 1995). Innymi słowy, pakiet turystyczny to standardowe, znajdujące się pod kontrolą jakościową, powtarzalne oferty składające się z dwóch lub więcej następujących składników: transportu, zakwaterowania, wyżywienia, atrakcji turystycznych, innych urządzeń oraz usług (np. ubezpieczenie turystyczne) (V.T.C. Middleton 1996). Do tej grupy produktów zaliczyć możemy m.in. wczasy, pobyt w gospodarstwie agroturystycznym czy wycieczkę objazdową. Oprócz podstawowych elementów pakietu turyści mogą najczęściej korzystać z różnego rodzaju dodatkowych atrakcji stanowiących elementy fakultatywne oferty. Standardem na rynku turystycznym są pakiety tematyczne obejmujące dziedzictwo przyrodnicze lub kulturowe, ale najczęściej łączące oba te elementy. Mogą to być wyjazdy związane z architekturą, sztuką, rzemiosłem lub poznawaniem lokalnych tradycji (np. flisactwo, bartnictwo, sokolnictwo). Zorganizowane wyjazdy turystyczne możemy obserwować np. do Spycimierza na oglądanie dywanów kwiatowych, na śląskim szlaku dziedzictwa kulinarnego czy Łemkowską Watrę.

Produkty o charakterze przestrzennym (proste + organizacja + lokalizacja)

Najbardziej zróżnicowaną, ale także skomplikowaną kategorią są produkty o charakterze przestrzennym, w których obok organizacji pierwszoplanową rolę odgrywa lokalizacja. Są to zazwyczaj takie produkty, które ze względu na indywidualne cechy i oryginalność nie mogłyby zaistnieć (nie mogłyby być konsumowane) w innych miejscach. W przypadku tej grupy w podziale zastosowano kryterium kartograficzne, wyróżniając: obiekty (charakter punktowy), szlaki (charakter liniowy) i obszary (charakter powierzchniowy).

Produkt turystyczny, jakim jest **obiekt**, to skomercjalizowany walor turystyczny mający ściśle określoną lokalizację przestrzenną. Charakteryzuje się występowaniem jednej wiodącej atrakcji (usługi) i do-

datkowo kilku usług towarzyszących i uzupełniających, skupionych w jednym miejscu (obieckie), dzięki czemu oferuje odwiedzającym określony zbiór korzyści (użyteczności, przyjemności) (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010). Do tego rodzaju produktów zaliczyć można m.in. Muzeum Powstania Warszawskiego, Muzeum Polin, założenia parkowo-pałacowe w Łąncucie, Książu, Centrum Nauki i Techniki EC-1 w Łodzi, Centrum Nauki Kopernik w Warszawie, zamki w Malborku i na Wawelu, Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, Centrum „Spycimierskie Boże Ciało” czy osadę prezentującą ginące zawody w Kudowie-Zdroju. Wymienione obiekty nie zawsze łączy ich tradycyjny, zabytkowy charakter, ale przede wszystkim możliwość obcowania z przejawami niematerialnego dziedzictwa kulturowego w ciągu całego roku, a nie tylko podczas świąt, wydarzeń czy uroczystości organizowanych jedynie incydentalnie.

Szlak jest szczególnym przypadkiem produktu turystycznego miejsce (o charakterze liniowym, pasmowym, strefowym). Składa się z szeregu „miejsz” lub „obiektów” związanych z pewną nadrzędną ideą, połączonych ze sobą wytyczoną, zwykle oznakowaną, trasą (pieszą, wodną, samochodową etc.) oraz z różnorodnej infrastruktury turystycznej zlokalizowanej wzdłuż szlaku (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010; Stasiak, Śledzińska, Włodarczyk 2014). Przykładami takich produktów są: Szlak Bursztynowy, Szlak Piastowski, Szlak Cysterski czy Szlak Orlich Gniazd, których nazwy wskazują na bezpośredni związek z walorami kulturowymi obszarów, przez które przebiegają. Dobrymi przykładami związanymi z niematerialnym dziedzictwem kulturowym jest szlak rękodzieła ludowego, na którym można się zapoznać z ginącymi zawodami takimi jak garncarstwo, kowalstwo, łyżkarstwo lub tkactwo dwuosnowowe. Do tej kategorii produktów zaliczyć można także wspomniany już Szlak Kulinarny „Śląskie Smaki”, Małopolski czy Podhalański Szlak Oscypkowy.

Ostatnim ze wspomnianych wcześniej jest produkt turystyczny **obszar**, będący szczególnym, zdeterminowanym geograficznie produktem, złożonym z wybranych elementów potencjału turystycznego (lub istniejących produktów prostych) danego obszaru i połączonych nadrzędną ideą decydującą o jego oryginalności, odrębności i atrakcyjności

rynkowej (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010). Jako przykłady tego typu produktów można wymienić np. Krainę w kratę (wieś Swołowo i jej okolice znane z budownictwa szachulcowego Słowińców), malowaną wieś Zalipie, lubuskie tradycje winiarskie okolic Zielonej Góry.

* * *

Jak pokazuje przedstawione zestawienie, możliwości wykorzystania dziedzictwa kulturowego do budowania zrównoważonych produktów turystycznych są olbrzymie. Jedynym ograniczeniem w tym przypadku jest konieczność stosowania prostych i często intuicyjnych, wspomnianych wcześniej zasad, związanych z ochroną zasobów przyrodniczych i kulturowych, dbaniem o sprawiedliwy udział wszystkich grup aktorów przestrzeni turystycznej w korzyściach wynikających z rozwoju turystyki w miejscowości, regionie czy kraju.

Andrzej Szoszkiewicz

Specjalista w zakresie komunikacji, marketingu i kreowania marek,
w tym w obszarze dziedzictwa kulturowego

Rozdział 8



Harmonia pozornych przeciwieństw. Promocja i marka niematerialnego dziedzictwa kulturowego

W Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r. promocja jest wymieniana jako jeden ze środków ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (NDK). Na pierwszy rzut oka ochrona i promocja mogą wydawać się sprzeczne. Promocja, kojarzona z komercjalizacją, może negatywnie wpłynąć na zachowanie unikalnych cech i kontekstu dziedzictwa. Przy bliższej analizie okazuje się jednak, że te dwa aspekty mogą się uzupełniać. Współczesne podejście do ochrony NDK harmonizuje te sprzeczności, włączając promocję w działania ochronne. Przyczynia się to do lepszego poznania i zrozumienia dziedzictwa kulturowego.

W artykule przyjrzę się, jak można pogodzić ochronę i promocję niematerialnego dziedzictwa kulturowego, wprowadzając nowe wątki i podejścia do tego zagadnienia. Zbadam, jak efektywna promocja w połączeniu z budową marki wspiera wartości kulturowe, unikając jednocześnie pułapek komercjalizacji. Omówię również te elementy w partycypacyjnym zarządzaniu, które angażują lokalne społeczności w proces ochrony, w tym promocji dziedzictwa. Zastanowię się, jak takie podejście może wzmocnić poczucie wspólnej odpowiedzialności i zapewnić, że promocja pozostaje w zgodzie z wartościami i potrzebami społeczności depozytariuszy.

8.1. Promocja w Konwencji UNESCO 2003

Konwencja UNESCO 2003 odnosi się do promocji już w **Artykule 2, w punkcie 3**, który definiuje „ochronę” jako środki mające na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Obejmuje to jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w tym przez edukację formalną i nieformalną oraz rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa.

Choć promocja jest integralną częścią działań ochronnych zgodnie z Konwencją, często spotykamy się ze sformułowaniem „ochrona i promocja”. Wyróżnienie promocji podkreśla jej istotne znaczenie jako narzędzia wspierającego ochronę. Efektywna promocja zwiększa widoczność dziedzictwa, co może prowadzić do większego wsparcia i zaangażowania w jego ochronę, a tym samym przyczynić się do jego zachowania i kontynuacji¹.

Przytoczmy pozostałe fragmenty z Konwencji, w których występuje słowo „promocja” lub „promowanie”.

Art. 7 – Funkcje Komitetu (chodzi o Międzyrządowy Komitet do spraw Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego)

Bez uszczerbku dla innych kompetencji przyznanych mu na mocy niniejszej Konwencji, Komitet sprawuje następujące funkcje:

- a) promowanie celów Konwencji oraz wspieranie i monitorowanie NDK i
- b) udzielanie wskazówek w zakresie najlepszych praktyk oraz zaleceń dotyczących środków mających na celu ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego
- c) sporządzanie i przedstawianie Zgromadzeniu Ogólnemu do zatwierdzenia projektu planu wykorzystania środków z Funduszu, zgodnie z Artykułem 25

¹ *Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r., Dz.U. z 19 sierpnia 2011 r., nr 172, poz. 1018; dokument dostępny na stronie ISAP – Internetowy System Aktów Prawnych, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20111721018>, dostęp: 15.10.2024.

- d) poszukiwanie sposobów zwiększenia posiadanych środków oraz podejmowanie niezbędnych działań w tym celu, zgodnie z Artykułem 25
- e) sporządzanie i przedkładanie Zgromadzeniu Ogólnemu do zatwierdzenia wytycznych operacyjnych dotyczących wdrażania niniejszej Konwencji
- f) analiza, zgodnie z Artykułem 29, sprawozdań przedstawianych przez Państwa-Strony i NDK podsumowywanie dla Zgromadzenia Ogólnego
- g) analiza wniosków składanych przez Państwa-Strony i NDK, rozpatrywanie zgodnie z kryteriami obiektywnego wyboru, które zostaną ustalone przez Komitet i przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne, w zakresie:
 - i) wpisywania na Listy oraz uwzględniania w projektach, o których mowa w Artykułach 16, 17 i 18
 - ii) udzielania pomocy międzynarodowej zgodnie z Artykułem 22.

Art. 13 – Inne środki ochrony

W celu zapewnienia ochrony, rozwoju i promocji niematerialnego dziedzictwa kulturowego znajdującego się na jego terytorium każde Państwo-Strona dąży do:

- a) prowadzenia ogólnej polityki zmierzającej do wyznaczenia niematerialnemu dziedzictwu kulturowemu odpowiedniej funkcji w życiu zbiorowym i włączania ochrony tego dziedzictwa do programów planowania ogólnego
- b) wyznaczenia lub ustanowienia jednego lub kilku organów odpowiedzialnych za ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego znajdującego się na jego terytorium
- c) rozwijania studiów naukowych, technicznych i artystycznych, jak również metodologii badań, w celu skutecznej ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w szczególności jego zagrożonych elementów
- d) przedsięwzięcia odpowiednich środków prawnych, technicznych, administracyjnych i finansowych mających na celu:
 - i) wspieranie tworzenia lub rozwoju ośrodków szkolenia w zakresie zarządzania zasobami niematerialnego dziedzictwa kulturo-

- wego oraz przekazywania tego dziedzictwa poprzez fora i przestrzenie przeznaczone do jego odtwarzania lub wyrażania
- ii) umożliwianie dostępu do niematerialnego dziedzictwa kulturowego, przy jednoczesnym przestrzeganiu zwyczajów rządzących dostępem do niektórych jego elementów
 - iii) powoływanie instytucji dokumentujących niematerialne dziedzictwo kulturowe i umożliwiających dostęp do tego dziedzictwa.

Art. 14 – Kształcenie, uświadamianie i rozwijanie potencjału

Każde Państwo-Strona dąży, wykorzystując odpowiednie środki, do:

- a) zapewnienia, aby niematerialne dziedzictwo kulturowe było uznawane, szanowane i promowane w społeczeństwie, w szczególności poprzez:
 - i) programy mające na celu edukację, podnoszenie świadomości i upowszechnianie informacji, skierowane do ogółu społeczeństwa, w szczególności do młodzieży
 - ii) konkretne programy edukacyjne i szkoleniowe dla zainteresowanych wspólnot oraz grup
 - iii) działania mające na celu rozwijanie potencjału w dziedzinie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w szczególności w zakresie zarządzania i badań naukowych, oraz
 - iv) nieformalne środki przekazywania wiedzy
- b) informowania opinii publicznej o istniejących zagrożeniach dla takiego dziedzictwa oraz działaniach podejmowanych w ramach niniejszej Konwencji
- c) promowania działań edukacyjnych w celu ochrony obszarów naturalnych oraz miejsc pamięci, których istnienie jest konieczne dla wyrażania niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Art. 16 – Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości

1. W celu zwiększenia widoczności niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zwiększenia świadomości jego znaczenia, a także promowania dialogu respektującego różnorodność kulturową, Komitet – na wniosek zainteresowanych Państw-Stron

– sporządza, uaktualnia i publikuje Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

2. Komitet opracowuje i przedstawia Zgromadzeniu Ogólnemu do zatwierdzenia kryteria sporządzania, aktualizacji i publikacji Listy.

Interesujące nas pojęcia występują **sześć** razy w tekście dokumentu. Ze względu na ograniczony zakres niniejszej analizy, nie zaglądałem do Dyrektyw operacyjnych. Być może poświęcę temu uwagę w innym opracowaniu.

8.2. A co to jest właściwie promocja?

Aby to określić, zajrzyjmy do Wikipedii. Wybrałem angielską wersję tej popularnej internetowej encyklopedii, gdyż jest bardziej rozbudowana i dokładniejsza (tłumaczenie na język polski autora)².

Termin „promocja” wywodzi się ze starofrancuskiego „promocion”, oznaczającego „iść naprzód”, „pchać naprzód” lub „awansować w randze lub pozycji”, co z kolei pochodzi od łacińskiego „promotionem”, oznaczającego „posuwanie się naprzód”.

Użycie terminu „promocja” w odniesieniu do „reklamy lub rozgłosu” jest nowoczesne i zostało po raz pierwszy odnotowane w 1925 r. Promocja odnosi się do każdego rodzaju komunikacji marketingowej wykorzystywanej do przekonującego informowania odbiorców docelowych o względnych zaletach produktu, usługi, marki lub zagadnienia. Pomaga marketerom stworzyć w umyśle klientów wyróżniające się miejsce, które może być ścieżką poznawczą lub emocjonalną. Celem promocji jest zwiększenie świadomości marki, wzbudzenie zainteresowania, wygenerowanie sprzedaży lub stworzenie lojalności wobec marki.

Reasumując, powszechna definicja promocji to wpływanie na ludzi, aby kupowali produkty lub usługi. Czy tak też rozumiemy promocję, gdy wymieniamy ją jako element ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego? Nie do końca.

² *Promotion (marketing)*, na stronie Wikipedia. *The Free Encyclopedia*, [https://en.wikipedia.org/wiki/Promotion_\(marketing\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Promotion_(marketing)), dostęp 15.10.2024.

Na podstawie tych źródeł oraz mojej własnej wiedzy przeprowadzę szybką analizę, aby wyjaśnić, czym jest promocja w kontekście ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

8.3. Ochrona a promocja

Zgodnie z Konwencją UNESCO z 2003 r. ochrona odnosi się do środków mających na celu zapewnienie żywotności niematerialnego dziedzictwa kulturowego. W jej ramach uwzględnione są takie działania jak: identyfikacja, dokumentacja, badania, zachowanie, ochrona, promocja, ulepszanie, przekazywanie (szczególnie poprzez edukację formalną i nieformalną) oraz rewitalizacja różnych aspektów tego dziedzictwa. Ochrona ma na celu utrzymanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego przy życiu, jego znaczenia oraz wartości w społecznościach, które je praktykują. Obejmuje także środki zapobiegające utracie, zniszczeniu lub wyginięciu tych tradycji i praktyk.

Promocja natomiast polega na zwiększaniu świadomości, docenieniu i zrozumieniu niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Obejmuje działania informacyjne, które zwracają uwagę odbiorców na dziedzictwo, w tym na osoby, które mogą nie być bezpośrednio związane z grupą kulturową, która je praktykuje. Promocja może obejmować wystawy, programy edukacyjne, kampanie medialne oraz inne formy rozpowszechniania.

8.4. Komplementarność pojęć

Chociaż ochrona i promocja mogą zmierzać w różnych kierunkach – jedna koncentruje się na zachowaniu, a druga na widoczności – mogą one skutecznie współdziałać, aby wspierać cele Konwencji UNESCO:

- Podnoszenie świadomości – promocja odgrywa kluczową rolę w zwiększaniu świadomości na temat znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Gdy ludzie rozumieją wartość i znaczenie NDK, często stają się bardziej zaangażowani

w jego ochronę. Świadomość może prowadzić do wsparcia inicjatyw ochronnych.

- Zapewnienie transmisji – ochrona często zależy od tego, czy młodsze pokolenia doceniają i rozumieją swoje dziedzictwo kulturowe. Promocja może wzbudzić dumę i zainteresowanie praktykami kulturowymi wśród młodzieży, prowadząc do aktywnego uczestnictwa i kontynuacji tradycji. Sprawiając, że NDK staje się widoczne i cenione przez opinię publiczną, promocja może zachęcić społeczność do dalszego praktykowania i przekazywania swojego dziedzictwa.
- Wymiana kulturowa i szacunek – promocja na poziomie międzynarodowym sprzyja międzykulturowemu zrozumieniu i szacunkowi. Gdy NDK jest promowane poza swoim bezpośrednim kontekstem kulturowym, zachęca to do dialogu i wymiany, co może prowadzić do większego szacunku i wsparcia dla różnorodności kulturowej na całym świecie. To międzynarodowe uznanie może się przełożyć na lokalne wysiłki w zakresie ochrony, zapewniając walidację i zachętę.

8.5. Pułapki promocji

Aby pogodzić koncepcje ochrony i promocji, trzeba pamiętać o zagrożeniach, jakie promocja może stanowić dla integralności niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Nadmierna promocja lub komercyjne wykorzystanie NDK niekiedy prowadzi do jego komercjalizacji, co może skutkować utratą pierwotnego znaczenia i kontekstu. Aby temu zapobiec, wysiłki promocyjne powinny być kierowane przez same społeczności, a ich zgoda na sposób prezentowania dziedzictwa oraz jego kontrola powinny być priorytetowe. Ponadto nadmierna promocja może przyczynić się do rozmycia lub standaryzacji praktyk kulturowych w celu przyciągnięcia publiczności, co może prowadzić do utraty unikalnych i różnorodnych elementów, które czynią te praktyki cennymi. Działania ochronne powinny zatem obejmować monitorowanie i wytyczne, które zapewnią, że promocja nie zmienia ani nie podważa integralności kulturowej dziedzictwa.

8.6. W poszukiwaniu równowagi

Kluczem do pogodzenia ochrony i promocji jest znalezienie równowagi, która szanuje i wspiera prawa, życzenia oraz potrzeby społeczności:

- Zaangażowanie społeczności – zarówno ochrona, jak i promocja powinny być prowadzone i kierowane przez społeczność depozytariuszy oraz instytucje zaangażowane w działania ochronne, w tym promocyjne, czyli przez interesariuszy. To oni powinni mieć wpływ na to, w jaki sposób dane zjawisko jest chronione. Takie podejście, oparte na modelu partycypacyjnym, zapewnia, że promocja służy interesom ochrony, a nie je podważa.
- Ramy etyczne – opracowanie etycznych wytycznych w promocji, które są zgodne z celami ochrony, może pomóc w zarządzaniu relacjami między nimi. Na przykład inicjatywy edukacyjne i relacje w mediach powinny być tworzone w sposób, który zwiększa zrozumienie i szacunek dla niematerialnego dziedzictwa kulturowego, a nie tylko prezentuje je jako ciekawostkę lub atrakcję turystyczną.
- Zintegrowane strategie – plany ochrony powinny uwzględniać działania promocyjne jako część szerszej strategii, która łączy dokumentację, edukację i zaangażowanie społeczności. Promocja nie polega jedynie na rozpowszechnianiu informacji, ale powinna być zintegrowana z działaniami, które wzmacniają miejsce dziedzictwa w społeczności i krajobrazie kulturowym.

8.7. Nie ma lepszych i gorszych

Promując produkty czy usługi, które chcemy sprzedać, podkreślamy ich wyjątkowe walory. W kontekście promocji niematerialnego dziedzictwa lepiej stonować ten przekaz. Dlaczego? Bo wszystkie elementy są równie ważne i wyjątkowe, niezależnie od tego, czy znajdują się na jakiejś liście.

Każda tradycja ma swoje znaczenie i wartość dla danej społeczności. Kluczowe jest więc, by promując tradycje, skupić się na ich znacze-

niu dla depozytariuszy. To, co dla jednej grupy może być „wyjątkowe”, dla innej może być codziennością.

Promując niematerialne dziedzictwo, warto znaleźć równowagę między przyciągającym językiem a poszanowaniem dla znaczenia NDK w życiu lokalnych społeczności. To podejście może być bardziej efektywne i zgodne z duchem ochrony niematerialnego dziedzictwa. Zrozummy też, że gdy tradycja zostaje wpisana na Listę krajową lub UNESCO, mieszkańcy często odczuwają ogromną dumę i radość. To naturalne, że w takich momentach podkreślają unikatowość swojej tradycji. Ważne, żeby po opadnięciu emocji wrócić do bardziej stonowanej promocji.

8.8. Definicja

Na podstawie powyższej analizy i dyskusji spróbujemy sformułować definicję promocji, która jest zgodna z koncepcją ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego zakreślonej w Konwencji UNESCO z 2003 r.

Promocja w kontekście niematerialnego dziedzictwa kulturowego odnosi się do celowych i przemyślanych działań mających na celu podniesienie świadomości, zrozumienia i docenienia tradycji kulturowych i praktyk wśród publiczności. Obejmuje ona rozpowszechnianie wiedzy i informacji za pośrednictwem różnych mediów, programów edukacyjnych i wydarzeń publicznych w sposób szanujący integralność kulturową i wartości dziedzictwa. Promocja ma na celu zaangażowanie społeczności i opinii publicznej w budowanie poczucia szacunku, dumy i wsparcia dla dziedzictwa, przyczyniając się do jego zrównoważonego rozwoju i przekazywania, przy jednoczesnym zapewnieniu, że dziedzictwo pozostaje pod kontrolą i opieką społeczności, które są jego depozytariuszami.

8.9. Da się!

W Konwencji UNESCO z 2003 r. promocja jest wymieniana na równi z innymi środkami ochrony niematerialnego dziedzictwa kultu-

rowego. Kluczem do pogodzenia pozornie sprzecznych celów ochrony i promocji jest prowadzenie działań promocyjnych w sposób przemysłany i etyczny, z naciskiem na wspieranie długoterminowej żywotności dziedzictwa. Celem powinno być stworzenie warunków, w których niematerialne dziedzictwo kulturowe jest jednocześnie chronione i celebrowane, co pozwala mu rozwijać się w autentycznej formie, a także być doceniane przez odbiorców.

8.10. A jak się do tego ma budowa marki?

Budowa marki odgrywa ważną rolę w promocji i ma istotny wpływ na sposób, w jaki dziedzictwo jest postrzegane i chronione. Skutecznie zbudowana marka stanowi element promocji, który pomaga w kreowaniu spójnego obrazu i tożsamości dziedzictwa, podkreślając jego autentyczność i znaczenie kulturowe.

Poprzez kampanie informacyjne, edukację oraz przekazywanie wiedzy o różnych przejawach niematerialnego dziedzictwa kulturowego marka przyczynia się do większego zrozumienia i docenienia dziedzictwa przez publiczność.

Ważne jest, aby proces promocji związany z budową marki był zrównoważony i przemysłany. Pomaga to uniknąć komercjalizacji, która mogłaby zagrozić wartościom kulturowym. Marka powinna angażować lokalne społeczności depozytariuszy NDK, zapewniając, że ich wartości i potrzeby są uwzględnione.

Budowa marki ma kluczowe znaczenie dla skutecznej promocji i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Dobrze zaplanowana i realizowana marka może wzmocnić wartości NDK, zwiększyć jego widoczność i zrozumienie.

8.11. Promocja i marka wspólnym dziełem

Jednym z najbardziej widocznych przykładów jest marka Spyci-mierskie Boże Ciało, która w miarę rozwoju stała się znakiem paraso-

lowym³ dla kolejnych marek, takich jak Centrum „Spycimierskie Boże Ciało” czy Szlak historyczno-kulturowy „Spycimierska droga”. W artykule „Czy tradycja może być markowa? Przykład Spycimierskiego Bożego Ciała” napisałem, że „budując markę tradycji, nie możemy się skupić tylko na tym, aby była ona rozpoznawalna, lecz przede wszystkim, by utożsamiali się z nią twórcy. Budując markę w taki sposób, warto podzielić branding na dwa etapy: najpierw powinien być on skierowany do depozytariuszy tradycji, a następnie – do odbiorców zewnętrznych. Najlepiej, aby marka była wspólnie wypracowywana, a nie narzucona. Depozytariusze powinni mieć poczucie, że praca nad marką to praca dla dobra ich tradycji. Pracując ze społecznością depozytariuszy, starajmy się więc wywołać pozytywne emocje, by poczuli sens tej pracy, przekonali się, że marka jest wspólnym dziełem zespołu, którego są nierozłączną częścią. W efekcie poczują dumę z tego dzieła i staną się jego najlepszymi ambasadorami. Zwiększy to też prawdopodobieństwo, że tradycją zainteresują się przyszłe pokolenia i podejmą się jej kultywowania” (Szoszkiewicz 2022: 191).

Jak w większości spraw związanych z niematerialnym dziedzictwem kulturowym, współpraca i zaangażowanie są kluczem do sukcesu. Promocja oraz budowanie marki powinny być zarządzane wspólnie. Takie podejście angażuje społeczności lokalne, grupy etniczne oraz inne zainteresowane strony w proces identyfikacji, ochrony, zarządzania i promowania ich własnego dziedzictwa kulturowego. Głównym celem jest wspieranie poczucia wspólnej odpowiedzialności oraz zbiorowego działania na rzecz zachowania cennych form wyrazu kulturowego.

Partycypacyjne zarządzanie przeciwdziała także marginalizacji i wykluczeniu społecznemu. Dając głos wszystkim zainteresowanym stronom, można uniknąć sytuacji, w której pewne grupy są pomijane lub ignorowane w procesie ochrony dziedzictwa. Regularne konsultacje z mieszkańcami i ich przedstawicielami w sprawach dotyczących dziedzictwa kulturowego pomagają utrzymać dialog i uwzględnić różne perspektywy w zarządzaniu dziedzictwem. Dodatkowo partycypa-

³ Wszystkie znaki nawiązują do symboliki płatków kwiatów, z których układane są dywany, użytych w logotypie Spycimierskiego Bożego Ciała.

cyjne zarządzanie promuje edukację na temat wartości niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

* * *

W artykule omówiono, jak ochrona i promocja niematerialnego dziedzictwa kulturowego, choć na pierwszy rzut oka wydają się sprzeczne, w rzeczywistości mogą się efektywnie uzupełniać. Kluczowe jest zrozumienie, że promocja jako integralny element ochrony odgrywa ważną rolę w budowaniu większego zainteresowania i wsparcia dla dziedzictwa kulturowego. Dzięki skutecznej promocji dziedzictwo zyskuje większą widoczność, co przekłada się na większe zaangażowanie społeczeństwa w jego ochronę. Połączenie promocji z budową marki i partycypacyjnym zarządzaniem wspiera zachowanie dziedzictwa, unikając pułapek komercjalizacji. Angażowanie lokalnych społeczności w proces ochrony i promocji wzmacnia poczucie wspólnej odpowiedzialności i zapewnia, że działania te są zgodne z wartościami i potrzebami społeczności depozytariuszy. W ten sposób harmonijne połączenie ochrony i promocji przyczynia się do trwałego zachowania i rozwoju niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Andrzej Szoszkiewicz

Specjalista w zakresie komunikacji, marketingu i kreowania marek,
w tym w obszarze dziedzictwa kulturowego

Rozdział 9



Pieniądze na dziedzictwo niematerialne

Zachowanie elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego kosztuje. Publiczne pieniądze odgrywają kluczową rolę w zapewnieniu, że te elementy kultury pozostaną żywe i dostępne dla przyszłych pokoleń. Ochrona i promocja niematerialnego dziedzictwa nie tylko wzbogacają naszą kulturę, ale także przyczyniają się do rozwoju społecznego i ekonomicznego.

W artykule przedstawię cztery wybrane programy finansowania, które wspierają działania na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Najpierw omówię dwa kluczowe programy finansowane z budżetu Polski, a następnie przyjrę się dwóm programom zasilanym środkami z budżetu Unii Europejskiej. Przy każdym programie prezentuję przykłady zrealizowanych projektów, ukazując, jak efektywnie można wykorzystać dostępne fundusze do ochrony i promocji naszego wspólnego dziedzictwa.

9.1. Kultura ludowa i tradycyjna

Zadaniem programu jest wspieranie działań związanych z materialnym oraz niematerialnym wymiarem dziedzictwa kulturowego. Dofinansowanie można zdobyć na przedsięwzięcia związane z kulturą tradycyjną, jej przemianą oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszące się także do kultur mniejszości narodowych

i etnicznych. Inicjatywy te mają przyczynić się do integracji członków społeczności, wśród których dane zjawiska funkcjonują i są przekazywane (transmitowane).

O dofinansowanie mogą się ubiegać:

- samorządowe instytucje kultury (które nie są współprowadzone przez ministra)
- organizacje pozarządowe
- kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne
- podmioty prowadzące działalność gospodarczą wpisane do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej lub do Krajowego Rejestru Sądowego.

Rodzaje wspieranych zadań:

- Dokumentowanie, archiwizowanie i udostępnianie unikalnych elementów dziedzictwa kultur tradycyjnych.
- Tworzenie ekspertyz i programów ochrony kultur tradycyjnych, w tym konsultacje społeczne związane z konwencją UNESCO o ochronie niematerialnego dziedzictwa.
- Publikacje dotyczące dokumentacji i współczesnego kontekstu funkcjonowania kultur tradycyjnych.
- Animacja kulturalna i społeczna wspierająca lokalne społeczności w twórczym nawiązywaniu do tradycji.
- Działania edukacyjne, takie jak warsztaty, kursy i szkolenia z zakresu kultury tradycyjnej.
- Promowanie kultur tradycyjnych poprzez konkursy, festiwale, wystawy, seminaria i konferencje.
- Twórczość artystyczna o charakterze interdyscyplinarnym inspirowana tradycją.
- Działania multimedialne online popularyzujące kulturę ludową i tradycyjną.
- Bezpośrednie przekazywanie wiedzy przez mistrzów tradycji zainteresowanym osobom.

9.1.1. Przykłady zrealizowanych projektów w zakresie niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Procesja Bożego Ciała z tradycją kwiatnych dywanów w Spycimierzu – ochrona i wzmacnianie tradycji

Okres realizacji: 2019–2020

Głównym celem było przygotowanie i opracowanie rekomendacji do planu ochrony zjawiska „Procesja Bożego Ciała z tradycją kwiatnych dywanów w Spycimierzu”, które w 2018 r. zostało wpisane na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Działania:

- Przeprowadzenie terenowych badań etnograficznych i turystycznych w celu sporządzenia ekspertyz oraz sformułowania wstępnych rekomendacji, które posłużyły jako podstawa do rozpoczęcia prac nad programem ochrony dziedzictwa przez depozytariuszy.
- Kwerendy w archiwach filmowych oraz analiza dokumentacji filmowej i fotograficznej dotyczącej zjawiska.
- Organizacja i przeprowadzenie warsztatów oraz konsultacji społecznych.
- Organizacja wyjazdu studyjnego do Muzeum Narodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie.
- Wydanie publikacji „Procesja Bożego Ciała z tradycją kwiatnych dywanów w Spycimierzu. Raport z badań i rekomendacje do planu ochrony”.

Projekt zrealizowała Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Uniejowie.

Tradycja pokłonu feretronów podczas pielgrzymek na Kalwarię Wejherowską jako niematerialne dziedzictwo kulturowe Kaszub

Okres realizacji: 1 czerwca – 15 grudnia 2023 r.

Celem przedsięwzięcia było przygotowanie wspólnoty depozytariuszy, przy współpracy z ekspertami, do wpisu na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego 350-letniej kaszubskiej tradycji pokłonu feretronów podczas pielgrzymek na Kalwarię Wejherowską, związanych z odpustami Wniebowstąpienia Pańskiego oraz Trójcy Świętej. W projekcie odbyła się seria konsultacji społecznych, debat i warsztatów, które mia-

ły na celu zdefiniowanie zasięgu tego zjawiska, identyfikację wspólnoty depozytariuszy oraz rozpoznanie zagrożeń i opracowanie planu przeciwdziałania im. Profesjonalne przygotowanie biogramów depozytariuszy – zarówno byłych, jak i obecnych członków grup odpowiedzialnych za przygotowanie pokłonów feretronów – wzmocniło wspólnotę i poświadczyło o przekazywaniu tradycji z pokolenia na pokolenie. Ponadto etnograficzne badania ankietowe ukazały wartości wyznawane przez pielgrzymów oraz znaczenie tej tradycji dla kaszubskiej kultury i tożsamości.

Działania:

- Debaty, konsultacje społeczne i warsztaty z udziałem depozytariuszy, ekspertów oraz samorządowców.
- Opracowanie biogramów depozytariuszy. Eksperci przygotowali ankietę, która została udostępniona depozytariuszom do wypełnienia, a zebrane informacje posłużyły do opracowania i publikacji biogramów.
- Przeprowadzenie etnograficznych badań ankietowych wśród pielgrzymów na Kalwarię Wejherowską. Miały one na celu zrozumienie wartości, którymi kierują się pielgrzymi, oraz znaczenia tej tradycji dla kaszubskiej kultury i tożsamości.
- Przeprowadzenie kwerend w bibliotekach oraz archiwach parafialnych w celu poszukiwania dokumentów dotyczących historii pielgrzymek i osób, które przyczyniły się do zachowania tej tradycji.
- Budowa i zapełnianie treścią strony internetowej poświęconej tradycji, zawierającej cyfrowe archiwum społeczne. Na stronie znajdują się informacje o historii tradycji, depozytariuszach, parafiach organizujących pielgrzymki, a także wyniki projektu.
- Opracowanie i wydanie publikacji w wersji cyfrowej i papierowej, uzupełnionej o aplikację webową.

Projekt zrealizowała Powiatowa Biblioteka Publiczna w Wejherowie.

9.2. Niematerialne – przekaz dalej

To stosunkowo nowa inicjatywa, która od 2023 r. wspiera zjawiska wpisane na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz

praktyki wpisane do Krajowego rejestru dobrych praktyk w ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Projekty realizowane w programie mają zwiększać wiedzę społeczeństwa na temat roli tego dziedzictwa w kulturze lokalnej i ogólnopolskiej, aktywizować społeczności lokalne i budować sieci współpracy w zakresie poznawania, ochrony i opieki nad dziedzictwem niematerialnym.

O dofinansowanie mogą się ubiegać:

- organizacje pozarządowe będące podmiotami prawa polskiego
- samorządowe instytucje kultury, z wyłączeniem współprowadzonych przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- kościoły i związki wyznaniowe.

Rodzaje wspieranych zadań:

- Wspieranie międzypokoleniowego przekazu wiedzy i umiejętności, prowadzące do nabycia nowych kompetencji we wszystkich dziedzinach związanych z danym zjawiskiem lub praktyką.
- Działania edukacyjne prowadzące do wzmocnienia świadomości społecznej, szczególnie wśród młodego pokolenia, na temat roli dziedzictwa niematerialnego w kulturze lokalnej i ogólnopolskiej.
- Dokumentowanie elementów niematerialnego dziedzictwa prowadzące do ich utrwalenia, zachowania dla kolejnych pokoleń oraz popularyzujące lokalne niematerialne dziedzictwo.

Program zyskuje na popularności. W pierwszym konkursie wyłoniono 11 najlepszych projektów (z 50 złożonych wniosków), wszystkie zostały zrealizowane zgodnie z warunkami regulaminu i zawartych umów. W drugiej edycji dofinansowanie przyznano 19 projektom (z 81 złożonych). Budżet wzrósł z 30 tys. zł w 2023 r. do 500 tys. w 2024 r.

Strona internetowa programu: <https://nid.pl/dotacje/niematerialne-przekaz-dalej/>

9.2.1. Przykłady zrealizowanych projektów w zakresie niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Rękawice furmańskie? Przekaż dalej! Szkołka tkactwa przestrzennego

Okres realizacji: 1 lipca – 31 października 2023 r.

Działania:

- Warsztaty tkactwa przestrzennego w Muzeum Regionalnym Towarzystwa Miłośników Piwnicznej (dla osób w każdym wieku).
- Pokazy i warsztaty tkackie w szkołach na terenie gminy Piwniczna-Zdrój.
- Otwarte warsztaty plenerowe dla każdego (nie tylko mieszkańców gminy Piwniczna-Zdrój).

Projekt zrealizowało Towarzystwo Miłośników Piwnicznej.

Z dzieciukami po warnijsku

Działania:

- Opracowanie zeszytu ćwiczeń do nauki gwary warmińskiej. Materiały, w tym zeszyty, konspekt, karta pracy oraz nagrania, są dostępne bezpłatnie na stronie www.akademiawarminska.pl w zakładce „Gwara Warmińska”.
- Przeprowadzenie 9 warsztatów dla grup 20-osobowych oraz 2 publicznych warsztatów w Skansenie w Olsztynku. W warsztatach wzięło udział 205 osób, a podczas „Święta Ziół” i „Smaków Jesieni” blisko 5000 odwiedzających miało okazję zapoznać się z gwarą warmińską.
- Opracowanie gry memo z rysunkami i wyrazami po warmińsku i po polsku. Gra, wydana w nakładzie 1000 sztuk, okazała się dużym sukcesem i jest dystrybuowana bezpłatnie podczas warsztatów i szkoleń oraz dostępna dla szkół i bibliotek.

W trakcie projektu rozpoczęto prace nad dalszą współpracą z depozytariuszami gwary. Na stronie www.akademiawarminska.pl dodano zakładkę „Gwara Warmińska” z materiałami i relacjami z projektu.

Projekt zrealizowała LGD Południowa Warmia.

9.3. Dziedzictwo kulturowe w centrum uwagi

Chociaż kształtowanie polityki należy głównie do państw członkowskich i władz lokalnych, UE jest zaangażowana w ochronę i promowanie dziedzictwa kulturowego poprzez różne polityki i programy. Dziedzictwo kulturowe wzbogaca życie oraz pobudza sektor kultury i sektor kreatywny, wzmacniając potencjał społeczny Europy. W Unii Europejskiej ponad 300 tys. osób pracuje bezpośrednio w sektorze dziedzictwa kulturowego, a 7,8 mln miejsc pracy jest z nim pośrednio powiązanych.

Zainteresowanie dziedzictwem potwierdziły badania Eurobarometru¹ przeprowadzone przed Europejskim Rokiem Dziedzictwa Kulturowego 2018, które wykazały, że zdecydowana większość obywateli UE uważa dziedzictwo kulturowe za ważne dla siebie osobiście (84%), a także dla swojej społeczności (84%), regionu (87%), kraju (91%) i całej UE (80%). Większość respondentów (84%) stwierdziła, że jest dumna z dziedzictwa kulturowego swojego regionu lub kraju, a duży odsetek (70%) – również z zabytków, miejsc, dzieł sztuki lub tradycji z innego kraju europejskiego.

Ponadto 70% respondentów uważa, że mieszkanie w pobliżu miejsc związanych z europejskim dziedzictwem kulturowym daje poczucie przynależności do Europy. Większość twierdzi również, że władze publiczne na szczeblu lokalnym, regionalnym, krajowym i europejskim powinny przeznaczać więcej środków na ochronę dziedzictwa kulturowego.

9.3.1. Kluczowe programy europejskie, które finansują działania związane z niematerialnym dziedzictwem kulturowym

Kreatywna Europa

O dotacje na ochronę i promocję niematerialnego dziedzictwa kulturowego można się ubiegać z programu Kreatywna Europa. To program ramowy Unii Europejskiej wspierający sektor kultury i sektor

¹ Special Eurobarometer 466: Cultural Heritage, Directorate-General for Communication of the European Commission, 2017; http://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/S2150_88_1_466_ENG

kreatywny. Koncentruje się na wspieraniu różnorodności kulturowej, kreatywności i konkurencyjności sektora kultury, ale wspiera również inicjatywy związane z niematerialnym dziedzictwem kulturowym.

Głównymi celami programu Kreatywna Europa są promocja europejskiej różnorodności kulturowej i dziedzictwa, budowanie kompetencji profesjonalistów, rozwój publiczności, m.in. poprzez zwiększanie dostępu do kultury i utworów audiowizualnych.

Program jest wdrażany poprzez trzy komponenty: Media, Kultura oraz międzysektorowy.

Pieniądze na niematerialne dziedzictwo znajdziemy głównie w komponencie Kultura. Oto cele tego komponentu:

- promocja i zachowanie europejskiego dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego
- zwiększanie dostępu do dóbr kultury
- wsparcie różnorodności kulturowej i językowej w Unii Europejskiej i poza nią
- zwiększanie mobilności artystów i dzieł europejskich
- budowanie sieci współpracy sektora kultury na poziomie ponadnarodowym
- rozwój europejskiej publiczności, w tym zwiększanie uczestnictwa w kulturze osób mniej uprzywilejowanych w dostępie do kultury i sztuki
- włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę
- transformacja cyfrowa i wdrażanie innowacji, w tym innowacji społecznych i nowych modeli w organizacji kultury
- rozwój wiedzy i umiejętności twórców i profesjonalistów sektora kultury i kreatywnego
- promocja i zachowanie europejskiego dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego.

W komponencie Kultura są następujące schematy grantowe, m.in. na niematerialne dziedzictwo:

- Projekty współpracy z udziałem organizacji kulturalnych i kreatywnych z różnych krajów. Projekty promujące i chroniące niematerialne dziedzictwo kulturowe mogą być zgłaszane w ramach tego komponentu, jeśli są zgodne z celami programu.

Może to obejmować projekty mające na celu zachowanie tradycyjnej wiedzy, praktyk lub tradycji ustnych.

- Sieci europejskie – tworzenie i wzmocnienie sieci, które ułatwiają wymianę wiedzy i praktyk. Sieci koncentrujące się na niematerialnym dziedzictwie kulturowym mogą się ubiegać o dofinansowanie swoich działań, w tym konferencji, szkoleń i rozpowszechniania najlepszych praktyk.
- Platformy europejskie – Kreatywna Europa zachęca do tworzenia platform promujących wschodzących artystów i treści kulturowe. Inicjatywy, które skupiają się na niematerialnym dziedzictwie kulturowym, mogą się stać częścią tych platform, jeśli ich celem jest promowanie różnorodności kulturowej i innowacji.
- Priorytety międzysektorowe – dotyczą kwestii przekrojowych, takich jak cyfrowa transformacja dziedzictwa kulturowego lub innowacyjne praktyki w zakresie ochrony i przekazywania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, mogą również znaleźć możliwości finansowania w ramach międzysektorowych priorytetów Kreatywnej Europy.

Ubiegając się o dotacje, należy:

- Śledzić zaproszenia do składania wniosków o dofinansowanie na stronie internetowej Kreatywnej Europy <https://kreatywna-europa.eu>. Każde zaproszenie określa konkretne priorytety, kryteria kwalifikowalności i wytyczne.
- Opracować kompleksową propozycję projektu, która jasno określa cele, partnerów, metodologie, oczekiwane wyniki i sposób, w jaki projekt jest zgodny z celami Kreatywnej Europy.
- Znaleźć partnerów – wiele konkursów wymaga współpracy międzynarodowej, dlatego konieczna jest współpraca z partnerami z krajów uczestniczących w programie. Są to wszystkie kraje Unii Europejskiej oraz Islandia, Norwegia, Liechtenstein, Albania, Bośnia i Hercegowina, Gruzja, Kosowo, Czarnogóra, Macedonia Północna, Serbia, Ukraina, Armenia, Tunezja. Biura Kreatywnej Europy w każdym kraju uczestniczącym mogą pomóc znaleźć odpowiednich partnerów.

- Złożenie wniosku – zazwyczaj składane online za pośrednictwem platformy Kreatywna Europa.

Strona internetowa programu: <https://kreatywna-europa.eu>.

Corners

Okres realizacji: 2014–2018

Projekt badał i promował lokalne niematerialne dziedzictwo kulturowe w odległych regionach Europy. Składał się z serii artystycznych interwencji i działań opartych na współpracy między artystami, naukowcami i lokalnymi społecznościami.

Działania: Projekt obejmował różnorodne działania mające na celu integrację społeczności lokalnych z szeroko pojętą sceną artystyczną. Stawiał na mobilność artystów, którzy podróżowali do różnych regionów, aby tam nawiązywać dialog z lokalnymi społecznościami, poznawać ich dziedzictwo kulturowe oraz wspólnie tworzyć dzieła sztuki.

Uczestnicy: osoby takich z krajów jak Szwecja, Polska (Instytut Kultury Miejskiej z Gdańska), Wielka Brytania, Chorwacja i Serbia.

Rezultaty: Stworzono interaktywne instalacje i zorganizowano warsztaty, które lokalne społeczności angażowały w działania artystyczne, promując jednocześnie różnorodność kulturową. Dzięki Corners udało się wzmocnić więzi między różnymi kulturami europejskimi, a także zwiększyć świadomość na temat znaczenia lokalnego dziedzictwa kulturowego i jego roli w budowaniu tożsamości europejskiej.

Crafting Europe

Okres realizacji: 2019–2022

Projekt koncentrował się na podnoszeniu kwalifikacji i rozwoju zawodowego rzemieślników, promowaniu rzemiosła jako opłacalnej ścieżki kariery oraz zwiększaniu widoczności sektora rzemieślniczego w Europie. Jego celem było stworzenie sieci organizacji rzemieślniczych, wymiana najlepszych praktyk oraz opracowanie nowych programów szkoleniowych dostosowanych do potrzeb sektora rzemieślniczego.

Działania: Różnorodne działania, takie jak warsztaty, sesje szkoleniowe, rezydencje, wystawy oraz wydarzenia networkingowe. Projekt miał też na celu stworzenie narzędzi cyfrowych i platform wspierających rzemieślników w promowaniu swoich produktów i docieraniu do nowych rynków.

Partnerzy: Konsorcjum organizacji z różnych krajów europejskich, w tym z Irlandii, Hiszpanii, Włoch, Portugalii, Gruzji i innych. Partnerzy ci współpracowali, aby dzielić się wiedzą, zasobami i możliwościami z rzemieślnikami w całej Europie.

Rezultaty: Crafting Europe koncentrował się na tworzeniu długoterminowych efektów w sektorze rzemiosła poprzez podnoszenie kwalifikacji rzemieślników, zwiększanie ich zdolności do innowacji oraz zapewnianie trwałości tradycyjnych rzemiosł. Projekt miał również na celu zwiększenie świadomości na temat kulturowej i ekonomicznej wartości rzemiosła w Europie.

Projekt Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego i Muzeów

Okres realizacji: 2017–2021

Projekt miał na celu zbadanie, w jaki sposób muzea mogą skutecznie angażować się w ochronę i promocję niematerialnego dziedzictwa kulturowego (NDK), zapewniając, że tradycyjna wiedza, praktyki i wyrazy kulturowe są rozpoznawane, doceniane i przekazywane przyszłym pokoleniom. Projekt koncentrował się na budowaniu mostów między muzealnikami a praktykami, sprzyjając współpracy i wymianie wiedzy.

Działania: Realizowano badania i dokumentowano studia przypadków z różnych krajów europejskich, aby pokazać różne podejścia do integracji NDK w praktyki muzealne. Organizowano warsztaty i szkolenia dla muzealników oraz depozytariuszy, koncentrując się na tematach takich jak: zaangażowanie społeczności, dokumentacja i prezentacja NDK. Muzea biorące udział w projekcie organizowały wystawy i wydarzenia, które podkreślały lokalne niematerialne dziedzictwo kulturowe, angażując publiczność i zachęcając do aktywnego udziału.

Kraje zaangażowane: Belgia, Niderlandy, Włochy i Francja.

Rezultaty: Projekt z powodzeniem połączył depozytariuszy i muzealników, co przyczyniło się do lepszego zrozumienia, jak muzea mogą wspierać ochronę NDK. Stworzono cenne zasoby, w tym zestaw narzędzi i serię publikacji, które dostarczyły wytycznych i rekomendacji dla muzeów, jak pracować z dziedzictwem niematerialnym. Projekt podkreślił również potencjał muzeów jako platform do transmisji i ożywiania NDK, promując różnorodność kulturową i trwałość dziedzictwa.

9.4. Interreg Europa Środkowa

Ten europejski program ma na celu wspieranie współpracy transnarodowej w Europie Środkowej. Koncentruje się na różnych tematach, w tym innowacjach, środowisku i kulturze. Finansuje projekty, które wspierają współpracę między różnymi regionami i krajami w Europie Środkowej. Wspiera projekty związane z dziedzictwem kulturowym, w tym niematerialnym dziedzictwem kulturowym, ze szczególnym naciskiem na współpracę transgraniczną i innowacyjne podejścia.

Rodzaje wspieranych projektów:

- Ochrona i promocja – projekty mające na celu zachowanie i promowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego, takiego jak tradycyjne rzemiosło, festiwale, tradycje ustne i lokalne zwyczaje.
- Szlaki i sieci kulturowe – inicjatywy, które tworzą lub wzmacniają szlaki i sieci kulturowe łączące różne regiony poprzez wspólne tematy dziedzictwa.
- Rozwój kompetencji – budowanie potencjału lokalnych społeczności i instytucji w zakresie zarządzania niematerialnym dziedzictwem kulturowym i jego ochrony.
- Innowacyjne podejścia – do dokumentowania, prezentowania i integrowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego w nowoczesnym kontekście, np. za pomocą narzędzi cyfrowych lub nowych metodologii.

Proces składania wniosków:

- Przygotowanie projektu – zidentyfikowanie konkretnego elementu niematerialnego dziedzictwa kulturowego lub tematu, który może skorzystać na współpracy międzynarodowej. Opracowanie pomysłu na projekt z udziałem wielu partnerów z różnych krajów Europy Środkowej.
- Partnerstwo – utworzenie konsorcjum partnerów z różnych regionów lub krajów Europy Środkowej. Mogą to być muzea, instytucje kultury, władze lokalne, organizacje pozarządowe i instytucje akademickie.
- Złożenie wniosku, w którym należy przedstawić cele, działania, oczekiwane rezultaty oraz sposób, w jaki projekt przyczyni się do ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego.

Strona internetowa programu: <https://programme2014-20.interreg-central.eu/>

9.4.1. Przykłady zrealizowanych projektów w zakresie niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Artistic

Okres realizacji: 2017–2020

Projekt miał na celu poprawę współpracy między instytucjami kulturalnymi, obywatelami i instytucjami finansowymi oraz wspieranie ich w obszarze wykorzystania niematerialnego dziedzictwa kulturowego i poszukiwania rozwiązań w zakresie zrównoważonego rozwoju lokalnych projektów kulturalnych. Aby osiągnąć ten cel, partnerstwo Artistic opracowało strategię z zestawem narzędzi i usług dla sektora kultury.

Działania: Opracowywano i wdrażano nowe narzędzia i metody zarządzania dziedzictwem, w tym platformy cyfrowe i interaktywne wystawy. Organizowano wydarzenia kulturalne, wystawy oraz warsztaty, które miały na celu promocję dziedzictwa artystycznego i zaangażowanie publiczności. Projekt oferował także szkolenia i wsparcie dla

instytucji kultury oraz władz lokalnych, pomagając im poprawić umiejętności w zarządzaniu dziedzictwem. Dodatkowo projekt umożliwiał nawiązywanie kontaktów i dzielenie się wiedzą między organizacjami kulturowymi i interesariuszami z różnych krajów Europy Środkowej.

Kraje zaangażowane: 12 instytucji z ośmiu regionów Europy Środkowej wspieranych przez Uniwersytet w Hamburgu jako partnera projektu.

Rezultaty: Projekt wsparł synergię lokalnych działań pod względem merytorycznym i finansowym, w szczególności koncentrując się na nowatorskich opcjach finansowania społecznościowego (crowdfunding). Powstała platforma internetowa z funkcją repozytorium treści generowanych przez uczestników akcji crowdfundingowych. Daje ona możliwość precyzyjnego wyszukiwania, co pozwala użytkownikom znaleźć materiały najlepiej odpowiadające ich potrzebom. Projekt umocnił współpracę transnarodową, ułatwiając wymianę wiedzy i najlepszych praktyk między instytucjami kultury i interesariuszami w Europie Środkowej.

Culturecovery

Okres realizacji: 2017–2020

Projekt miał na celu poprawę ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego w Europie Środkowej poprzez innowacyjne podejście i współpracę transnarodową. Skoncentrował się na znalezieniu sposobów na ożywienie i wzbogacenie niematerialnego dziedzictwa kulturowego, takiego jak tradycje, rzemiosło czy praktyki społeczne, przy jednoczesnym wspieraniu rozwoju lokalnych społeczności i turystyki kulturowej.

Działania: Badania i dokumentowanie różnych form niematerialnego dziedzictwa kulturowego, co pozwoliło stworzyć kompleksowe zbiory danych. Organizowano warsztaty i szkolenia dla profesjonalistów oraz społeczności lokalnych, koncentrując się na budowaniu umiejętności w zakresie zarządzania i promocji dziedzictwa. Urządzano wydarzenia kulturalne i wystawy, które miały na celu zwiększenie widoczności dziedzictwa niematerialnego. Dodatkowo opracowano narzędzia cyfrowe i platformy, które wspierały promocję i dokumentację niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Kraje zaangażowane: Austria, Chorwacja, Węgry, Włochy, Polska (Rzeszowska Agencja Rozwoju Regionalnego) i Słowenia.

Rezultaty: Culturecovery skutecznie przyczynił się do ożywienia niematerialnego dziedzictwa kulturowego, wprowadzając innowacyjne strategie i narzędzia do jego ochrony i promocji. Zwiększył również widoczność i wartość dziedzictwa kulturowego poprzez cyfrowe platformy i wydarzenia kulturalne. Umocnił współpracę między różnymi instytucjami i społecznościami, wspierając wymianę wiedzy i najlepszych praktyk w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym.



CZEŚĆ III. REKOMENDACJE



Katarzyna Smyk

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Instytut Nauk o Kulturze

Katedra Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego

Rozdział 10



Rekomendacje ekspertów do planu ochrony żywego dziedzictwa – wyróżnik tomów Serii Spycimierskiej

Specyfiką tomów Serii Spycimierskiej, od czasu jej powstania w 2020 r. jest część finalna z rekomendacjami dotyczącymi planu ochrony dziedzictwa niematerialnego, jakie eksperci-autorzy rozdziałów sformułowali na podstawie swoich analiz. Pomysł, aby raport z badań zakończyć zestawieniem rekomendacji, został wypracowany w szeregu dyskusji w gronie badaczy zaproszonych w 2018 r. przez Urząd Miasta w Uniejowie do współpracy z parafianami spycimierskimi, władzami, instytucjami i organizacjami związanymi z kultywowaniem i ochroną tradycji kwietnych dywanów układanych na Boże Ciało w Spycimierzu. Wówczas prof. UAM dr hab. Anna Weronika Brzezińska poddała myśl, że tomy poświęcone dziedzictwu niematerialnemu nie powinny kończyć się na stricte naukowych rozważaniach, lecz ich zadaniem jest służyć wspólnocie depozytariuszy do ochrony swojej tradycji np. poprzez rekomendacje. Pisząca te słowa podchwyciła myśl i wypracowała – można powiedzieć – lubelsko-uniejowsko-spycimierską metodykę pozyskiwania i opracowania rekomendacji, jakie można znaleźć w następnych tomach pod redakcją Katarzyny Smyk, Andrzeja Szoszkiewicza i Joanny Banik (Smyk 2020a, 2022a, 2023a, 2024a).

10.1. W sumie 1118 rekomendacji

Do tej pory depozytariusze i interesariusze niematerialnego dziedzictwa kulturowego – to do nich skierowane są porady ekspertów – w czterech tomach zyskali 1118 rekomendacji, odpowiednio: 338 w tomie spycimierskim z 2020 r., 221 – w tomie spycimierskim z 2022 r., 329 – w tomie opolskim z 2023 r., 93 w tomie wejherowskim z 2024 r. oraz 137 w niniejszym tomie. Rekomendacje są zindywidualizowane pod kątem konkretnej tradycji, grupy depozytariuszy, ich możliwości, potrzeb, partnerów i zagrożeń wobec danej tradycji, co sprawia, że polski system ochrony dziedzictwa niematerialnego zyskał mocne narzędzie. Może ono stanowić pomoc i bazę dla wielu działań depozytariuszy w celu tworzenia planu ochrony – przemyślanego, popartego interdyscyplinarną wiedzą, praktyką i doświadczeniem współpracy ze wspólnotami lokalnymi.

Definicji i idei rekomendacji K. Smyk poświęciła sporo miejsca w innych publikacjach (Smyk 2020b: 175–182; Smyk 2022b: 203–207; Smyk 2023b: 125–128; Smyk 2024a: 115–120). Od początku rekomendacja rozumiana jest jako proponowanie depozytariuszom wzięcia czegoś pod rozwagę, gdyż rekomendować oznacza w tej metodyce jedynie przedstawić jakąś poradę do ewentualnego rozpatrzenia i zaakceptowania (Smyk 2020b: 176–177). Za każdym razem, w zależności od miejsca badań i potrzeb dostrzeganych przez wspólnotę lokalną i ekspertów, zmieniają się zakres obszarów, których mają dotyczyć rekomendacje. Zasadniczo jednak wychodzą one od definicji ochrony w myśl Konwencji UNESCO 2003 (Konwencja 2003, art. 2 ust. 3) i to jest podstawowa zasada, której hołduje pisząca te słowa, przygotowując dla ekspertów-autorów formatki z wyznaczonymi obszarami trojski. Pod rozwagę brana jest zawsze i ukonkretniana grupa adresatów rekomendacji – od depozytariuszy, przez organizacje i instytucje bezpośrednio z nimi współpracujące, w tym parafie, po władze lokalne. Zarazem całej metodyce przyświeca idea, by porady były zrozumiałe i przydatne dla wspólnot aplikujących o wpis na Listę krajową niematerialnego dziedzictwa czy do rejestru lub do list UNESCO, stąd ich w miarę możliwości wymiar uniwersalny.

10.2. Pierwsze rekomendacje dla Centrum Kompetencji Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego

W tytule tej części pojawia się słowo *pierwsze*, za czym stoi nadzieja na to, że Centrum, powstające dzięki dofinansowaniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na projekt realizowany w Uniejowie w latach 2023–2024 będzie się rozwijać, gromadzić ekspertów i zbierać ich kolejne porady. A tymczasem trzeba od czegoś zacząć. Dlatego pisząca te słowa, przygotowując formatkę rekomendacji dla ekspertów-autorów, zdecydowała się na jeden obszar nieco pogłębiony oraz dwa lekko zarysowane.

Pierwsza część miała odpowiedzieć na pytanie:

- I. Na czym powinni swe działanie skupić, na co szczególnie uważać w procesie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego:
 - I.1. depozytariusze dziedzictwa niematerialnego
 - I.2. przedstawiciele władz lokalnych (gminy, miasta, powiatu)
 - I.3. przedstawiciele władz regionu (marszałkowie, wojewodowie)
 - I.4. przedstawiciele władz centralnych (ministerstw, rządu, ze szczególnym uwzględnieniem MKiDN oraz Narodowego Instytut Dziedzictwa)
 - I.5. instytucje kultury (różnych szczebli)
 - I.6. organizacje pozarządowe działające na rzecz danego zjawiska dziedzictwa niematerialnego (w tym parafie, fundacje, uniwersytety ludowe itd.)
 - I.7. media ogólne i branżowe
 - I.8. UNESCO i inne ciała międzynarodowe
 - I.9. uniejowskie Centrum Kompetencji Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego.

Widzimy w tym zestawieniu orientację podmiotową, przez co rozumie nastawienie rekomendacji na kolejne typy adresatów z podpunktów 1–9. Z drugiej strony, myśląc o kształtowaniu lokalnego, regionalnego czy krajowego systemu ochrony dziedzictwa niematerialnego lub o planie ochrony danego zjawiska, trzeba przeczytać całe te zestawienia, bez ograniczania się do tylko jednego podpunktu. Na przykład przedstawiciele instytucji kultury, przygotowując swoją strategię wsparcia depozytariuszy w zachowaniu i przekazie żywego dziedzictwa, będą mogli

wykorzystać cenne sugestie wśród porad skierowanych dla depozytariuszy, które wystarczy jedynie „przetransponować” czy „przetłumaczyć” dla siebie. Na przykład rekomendację z punktu I.1. „Autodokumentowanie własnych tradycji ma walor nie tylko archiwizujący, ale i wspomagający transmisję”, przeformułuje do formuły np. takiej: „Zaprojektowanie i wdrożenie stałej i wielowymiarowej pomocy depozytariuszom w autodokumentowaniu własnych tradycji”; „Nadrzędnym celem działań naszej instytucji powinno być wsparcie depozytariuszy w transmisji dziedzictwa, m.in. przez archiwizację” itd.

W drugiej części formatki rekomendacji znalazły się dwa pytania, w tym jedno otwarte, o sugestie istotne zdaniem ekspertów-autorów, niezależnie od adresata i obszaru troski. Drugie zaś brzmi:

- II. Na jakie zagrożenia szczególnie powinni zwracać uwagę depozytariusze w procesie ochrony swojego dziedzictwa niematerialnego z udziałem interesariuszy wymienionych w punktach I.1-I.9.

W tym zakresie porad uwaga znów skupiona zostaje na głównym podmiocie odpowiedzialnym za ochronę dziedzictwa: lokalnej wspólnocie, wspólnocie praktykującej dziedzictwo. Rozpoczęcie tych rozważań od pomocy w diagnozowaniu zagrożeń stanowi logicznie zasadną motywację do podjęcia ukierunkowanych działań ochronnych. Zarazem, jak zaznaczyłam powyżej, lektura wszystkich zapisów może być pouczająca dla wszystkich zainteresowanych w Polsce zachowaniem i przekazem żywego dziedzictwa. Powinna znaleźć też odzwierciedlenie w systemach, planach i strategiach ochrony tradycji.

10.3. Jak pracować z rekomendacjami nad przygotowaniem systemu, planu i/lub strategii ochrony dziedzictwa niematerialnego

Zestawienie rekomendacji, przygotowane wedle opisanych wcześniej zasad i opublikowane w kolejnym rozdziale niniejszego tomu, stanowi dla depozytariuszy podstawę do dalszej pracy nad kształtowaniem planu ochrony, a dla interesariuszy – nad budowaniem długo- i krótkotermino-

wych strategii oraz rozwiązań systemowych. Przystępując do tej pracy, warto pamiętać o kilku poniżej spisanych zasadach (por. Smyk 2024a: 115–120).

1. Należy pracować **w duchu Konwencji UNESCO 2003**, zgodnie z Dyrektywami operacyjnymi w zakresie realizacji tej Konwencji oraz zasadami etycznymi dotyczącymi ochrony dziedzictwa niematerialnego¹.

2. Warto mieć na uwadze problem **zagrożeń wobec (danego zjawiska) dziedzictwa**, identyfikować je zawczasu i zapobiegać im oraz niwelować ich skutki (zob. Smyk 2020c: 151–171; Smyk 2023c: 53–69).

3. Główną formą pracy powinny być **konsultacje społeczne**, odbywane zarówno w wąskim i szerszym gronie samych depozytariuszy (z możliwie największym ich udziałem), jak i z towarzyszeniem innych podmiotów (interesariuszy): przedstawicieli władz świeckich i kościelnych, mediów, środowiska animatorów, duchownych czy badaczy, zaproszonych do pomocy przez depozytariuszy (zob. Smyk 2023d: 1–4, 2024c: 7–20, 2023e: 9–23). Działania na tym polu – niezależnie, czy jest to strategia lokalna, czy system wojewódzki lub ogólnopolski – musi być działaniem projektowanym i realizowanym z możliwie szerokim udziałem depozytariuszy.

4. Każdy z partnerów-interesariuszy ma prawo głosu w kwestii ochrony dziedzictwa niematerialnego i ten głos powinien być wysłuchany, niemniej **wyłącznie depozytariusze mogą decydować o sposobie ochrony** własnego dziedzictwa niematerialnego. Mają też wiążący głos w kwestiach projektowania i realizacji działań interesariuszy-partnerów.

5. **Wszystkie rekomendacje na pewno warte są przemyślenia**, włącznie z rekomendacjami udzielonymi przez ekspertów innym grupom depozytariuszy (Smyk 2020a: 183–224; Smyk 2022a: 209–231; Smyk 2023a: 129–154).

6. **Nie wszystkie rekomendacje są tak samo ważne i warte pilnej realizacji**: lepiej rozłożyć je na linii czasu (bardzo pilne – pilne – niepilne) i ułożyć według stopnia istotności (ważne – mniej ważne – nieważne). Warto przy tym zaplanować horyzont czasowy istotny dla swojego dziedzictwa niematerialnego lub dla dziedzictwa obejmowanego strategią albo systemem.

¹ Dokumenty dostępne na stronie internetowej Narodowego Instytutu Dziedzictwa (<https://niematerialne.nid.pl/do-pobrania/>) oraz w: Schreiber 2023.

7. **Rekomendacje nie są wryte w kamieniu**, co znaczy, że można (to znaczy: należy) **dostosowywać je do aktualnej sytuacji, czasu i miejsca**. Dlatego przy formułowaniu rekomendacji użyto określeń o różnym stopniu modalności, które należy weryfikować w kontekście własnego dziedzictwa i przeformułowywać (m.in. *należy, warto, trzeba, bezwzględnie należy, można przemyśleć, sugerowalibyśmy, polecalibyśmy, pilnej uwagi wymaga...*, *należy przewidzieć, że może zaistnieć sytuacja, gdy będzie trzeba...*, *w dalszej perspektywie może pojawiać się potrzeba rozważenia...*).

8. **Rekomendacje nie są wryte w kamieniu i** nie narzucają nikomu niczyjej perspektywy, ale **mają inspirować**: warto więc je przemyśleć i popatrzeć z dystansu, jakie perspektywy otwierają przed depozytariuszami i interesariuszami.

9. Pracując nad planem, systemem lub strategią ochrony, warto najpierw przemyśleć, które rekomendacje dotyczą depozytariuszy, a które wytyczają kurs współpracy z nimi danego podmiotu – interesariusza. Z tego wynika, że warto budować **kilka planów działania z kolejnymi kręgami depozytariuszy i interesariuszy**.

10. W tych planach, systemach i strategiach działania trzeba do wybranych (zestawów) rekomendacji **przypisać szczegółowe zadania, realizatorów i odbiorców, partnerów, termin realizacji i oczekiwane efekty** (operacjonalizacja zadania). Tak powstanie plan ochrony danego zjawiska lub zaczątek systemu i strategii ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

11. Tak utworzony **plan/system/strategia ochrony powinny być maksymalnie szeroko rozpowszechnione i znane** możliwie wszystkim depozytariuszom i podmiotom pomagającym im w ochronie.

12. W realizacji planu/systemu/strategii ochrony **może uczestniczyć** każdy depozytariusz oraz wszystkie inne podmioty w zakresie akceptowanym przez depozytariuszy. Żaden depozytariusz nie powinien być wykluczany z działań na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Żaden partner nie powinien narzucać się depozytariuszom ze współpracą.

13. **Plan ochrony nie jest wryty w kamieniu**, co znaczy, że w każdej chwili depozytariusze i interesariusze mogą stwierdzić potrzebę lub konieczność zmiany w zakresie zadań, realizatorów i odbiorców, part-

nerów, terminu realizacji, oczekiwanych efektów itd. Monitoring planu ochrony jest istotną częścią procesu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. O częstotliwości i formie monitoringu planu ochrony decydują depozytariusze.

* * *

Wspomniany w ostatnim punkcie monitoring, do tej pory w Polsce nie dość umocowany teoretycznie i praktycznie (por. Smyk 2020d: 17–39), zdaje się być następnym krokiem, który warto byłoby przeanalizować. Przemyslenia depozytariuszy i doświadczenia Narodowego Instytutu Dziedzictwa w prowadzonym co 5 lat przeglądzie zjawisk wpisanych na Krajową listę i programów z Krajowego rejestru – stanowiłyby tu ważny aspekt. Z nimi mogliby dalej pracować eksperci, badacze, praktycy, by zebrać rekomendacje pomocne przy monitoringu efektów ochrony zjawisk dziedzictwa niematerialnego w Polsce. Ale to już temat na kolejny projekt badawczy i na kolejny tom Serii Spycimierskiej.

Rozdział 11



Rekomendacje dla depozytariuszy i interesariuszy niematerialnego dziedzictwa kulturowego: pola działania i potencjalne zagrożenia

I. Na czym powinni skupić swe działanie depozytariusze dziedzictwa niematerialnego

1.1. Dywersyfikowanie kanałów komunikacji poprzez włączenie mediów tradycyjnych, stron internetowych oraz mediów społecznościowych. (3)¹

1.2. Wybrać spośród społeczności osobę/-y, która/-e weźmie/-ą na siebie odpowiedzialność za komunikowanie się z mediami, naukowcami i turystami. Przy wyborze warto wziąć pod uwagę wiedzę, wiarygodność w społeczności i umiejętności komunikacyjne tej osoby/tych osób. (3)

1.3. Pogłębiać wiedzę na temat kulturowanej tradycji (książki, artykuły, udział w konferencjach, szkoleniach i innych wydarzeniach czy bezpośredni kontakt z ekspertami). (3)

1.4. Dbałość ze strony interesariuszy o integralność i aktywność Parafialnego Stowarzyszenia „Spycimierskie Boże Ciało”. Silna i otwarta na nowe pomysły organizacja pozarządowa jest bardzo ważnym ogniwem w ochronie dziedzictwa. (4)

¹ Oznaczenie autorstwa i zarazem odniesienie do kolejnego rozdziału w tomie: 3, 4, 8, 9 – Andrzej Szoszkievicz; 5 – Arkadiusz Jełowicki; 6 – Jędrzej Kałużny, Tomasz Wójcik; 7 – Bogdan Włodarczyk.

1.5. Ciekawość własnej tradycji, poznanie jej różnych aspektów – historycznych, etnologicznych, przyrodniczych itp. jest warunkiem dobrej współpracy z naukowcami/ekspertami. Bez tej współpracy trudno jest opracować i wdrożyć plany ochrony. (4)

1.6. Zaangażowanie w dokumentację, w tym budowę i poszerzanie archiwum społecznego. (4)

1.7. Współcześnie pamięć i transmisja tradycji to również nowoczesne media (portale społecznościowe, chmury danych, własne strony www), „stare” media (telewizja, radio) oraz edukacja szkolna. Są one równie ważne jak dawniej transmisja oralna. (5)

1.8. Autodokumentowanie własnych tradycji ma walor nie tylko archiwizujący, ale i wspomagający transmisję. (5)

1.9. Upowszechnianie i promowanie własnych tradycji służy nie tylko celom turystycznym, merkantylnym, ale może podnosić wartość tradycji wśród „letnich” członków wspólnoty (niezaangażowanych w tradycje), zwłaszcza młodzieży. (5)

1.10. W upowszechnianiu, promowaniu i dokumentowaniu należy zachować umiar. Najlepszym jego wyznacznikiem jest zdrowy rozsądek. Dobrze czasami sięgnąć po radę w tej sprawie do innych wspólnot kulturowych. (5)

1.11. Konieczna jest otwartość wobec turystów: podejście z sympatią, chęć objaśniania, udzielania wskazówek, wskazywania drogi, adresów miejsc związanych z tradycją. (6)

1.12. Wyłonienie lokalnych liderów działań związanych z tradycją (np. rzemieślników, twórców ludowych, gawędziarzy), do których łatwo trafić mogą goście. (6)

1.13. Daleko idąca współpraca i współorganizacja wydarzeń. (6)

1.14. W przypadku próby wykreowania produktu turystycznego, którego podstawą lub jednym z ważniejszych komponentów są elementy niematerialnego dziedzictwa kulturowego, należy zwrócić uwagę na sprawiedliwy podział działań i wynikające z nich przyszłe korzyści dla społeczności lokalnej, w tym w szczególności dla depozytariuszy tego dziedzictwa. (7)

1.15. Należy zadbać o jak największą różnorodność przygotowywanych produktów, poczynawszy od produktów prostych (rzecz, usługa), poprzez

produkty złożone (wydarzenie, pakiet), aż po produkty o charakterze przestrzennym (obiekt, szlak, obszar). (7)

1.16. Przygotowując komercyjną ofertę dla odwiedzających, nawet jeśli będzie ona spełniała wymagania zasad turystyki zrównoważonej (rozwoju zrównoważonego), należy pamiętać, że główną ideą wszelkich podejmowanych działań jest ochrona i promocja niematerialnego dziedzictwa kulturowego, a nie jego eksploatacja. (7)

1.17. Proponowane turystom produkty powinny charakteryzować się autentycznością, ale jednocześnie unikać powierzchowności. Nie można przy tym ingerować w podstawy tradycji w celu zaspokojenia często niewybrednych gustów odwiedzających. (7)

1.18. Jednym z ważniejszych efektów w przygotowywaniu produktów turystycznych opartych m.in. na niematerialnym dziedzictwie kulturowym powinno być wykreowanie atrakcyjnej, przyjaznej, dostępnej i bezpiecznej przestrzeni gościnnej. (7)

1.19. Budować wiedzę na temat swojej tradycji, gdyż przekaz promocyjny ze strony depozytariuszy będzie zawierał sprawdzone informacje. (8)

1.20. Wyznaczyć odpowiednie osoby do promocji, dysponujące wiedzą i umiejętnościami. Kryterium nie powinno być przynależenie do jednej bądź innej grupy spośród parafian. (8)

1.21. Depozytariusze powinni zwracać uwagę na przekaz promocyjny od pozostałych interesariuszy i zgłaszać, gdy jest nieodpowiedni. (8)

1.22. Depozytariusze powinni być aktywni w zdobywaniu pieniędzy zewnętrznych na finansowanie swoich zadań w różnym zakresie. (9)

1.23. Staranie się o pieniądze i realizacja projektów wiąże się z koniecznością utworzenia organizacji pozarządowej. Trzeba zwrócić uwagę na dobór osób, które zajmują się finansami. (9)

1.24. Warto być otwartym na współpracę z instytucjami kultury w Gminie przy realizacji większych projektów. Organizacje depozytariuszy najczęściej nie dysponują pieniędzmi na wkład własny i wynagradzanie ekspertów. (9)

II. Na czym powinni skupić swe działania przedstawiciele władz lokalnych (gminy, miasta, powiatu) w celu ochrony dziedzictwa niematerialnego

- 2.1. Dywersyfikowanie kanałów komunikacji poprzez włączenie mediów tradycyjnych, stron internetowych oraz mediów społecznościowych. (3)
- 2.2. Pogłębiać wiedzę na temat kultywowanej tradycji (książki, artykuły, udział w konferencjach, szkoleniach i innych wydarzeniach czy bezpośredni kontakt z ekspertami). (3)
- 2.3. Współpracować z depozytariuszami i innymi interesariuszami w tworzeniu strategii komunikacji i jej wdrożeniu. (3)
- 2.4. „Posiadanie” na własnym terenie unikatowych, interesujących tradycji to przede wszystkim zasób kulturowy, a nie gospodarczy czy turystyczny. Gdy to drugie zwycięży, tradycja upadnie lub ulegnie degradacji. (5)
- 2.5. Nie oznacza to jednak, że nie można wykorzystywać tradycji do promocji regionu czy turystycznie. Wszystko zależy od proporcji i taktu. Dobrze w takich przypadkach korzystać z konsultacji społecznych w ramach wspólnot kulturowych oraz z opinii zewnętrznych ekspertów (etnologów, socjologów). (5)
- 2.6. Współcześnie ze względu na dominację pracy ciągłej (8-godzinny dzień, zanik prac rolniczych, mniejsza liczba dni wolnych) tradycje są zagrożone przez brak osób gotowych w nich uczestniczyć. Dlatego pomoc finansowa i organizacyjna samorządów jest niezbędna. Z pozycji etycznych jest to obowiązek samorządów. (5)
- 2.7. Promocja tradycji na zewnątrz poprzez strony internetowe, social media, banery, tablice informacyjne, znaczenie szlaków, wydawanie map, wskazanie dostępu do liderów (rekomendacja 1.13). (6)
- 2.8. Sfinansowanie interdyscyplinarnych zajęć z zakresu edukacji regionalnej w placówkach edukacyjnych na terenie gminy, miasta, powiatu. (6)
- 2.9. Władze lokalne jako jedną z korzyści rozwoju turystyki zrównoważonej powinny widzieć stworzenie wspólnie z mieszkańcami i lokalnymi przedsiębiorcami turystycznymi przestrzeni gościnnej (opartej na zasadach uniwersalnych i lokalnych tradycjach kulturowych), która stałaby się wizytówką obszaru i zachęcała do odwiedzin potencjalnych turystów. (7)

- 2.10. Ważną rolą władz samorządowych jest wspieranie lokalnych społeczności w tworzeniu i funkcjonowaniu gościnnej przestrzeni kulturowej oraz reprezentowanie ich na zewnątrz np. poprzez organizację wydarzeń kulturalnych, konferencji, współpracę ze środowiskiem naukowym i biznesowym. (7)
- 2.11. Budować promocję przy udziale depozytariuszy. (8)
- 2.12. Nowi pracownicy ds. promocji powinni przejść szkolenie zorganizowane przy udziale depozytariuszy. (8)
- 2.13. Nic o nas bez nas – projekty powinny być realizowane z wiedzą i udziałem depozytariuszy. Jednak zarządzanie powinno należeć do silnej instytucji. (9)

III. Na czym powinni skupić swe działanie przedstawiciele władz regionu (marszałkowie, wojewodowie) w ochronie dziedzictwa niematerialnego

- 3.1. Organizowanie konferencji i innych spotkań, na które zapraszani są interesariusze poszczególnych tradycji i otrzymują na nich możliwość prezentacji i udziału w dyskusji. (3)
- 3.2. Organizowanie regionalnych sieci, które mobilizują do współpracy, m.in. w edukacji i komunikacji. (3)
- 3.3. Organizacja specjalistycznych warsztatów i szkoleń w zakresie komunikacji dla interesariuszy NDK. (3)
- 3.4. Suma regionalnych żywych tradycji buduje kulturowy potencjał dużego regionu (województwa). Zanik takich tradycji uszczupla go. (5)
- 3.5. Potencjał kulturowy regionu to nie tylko atrakcyjność turystyczna, ale przede wszystkim utrwalanie tożsamości mieszkańców regionu, większa spójność społeczna, wzmacnianie poczucia wartości, budowanie pozytywnych relacji opartych na zaufaniu itd. Ogólnie – podnoszenie dobrostanu społecznego. (5)
- 3.6. Władze regionów mają obowiązek (etyczny) upowszechniać wiedzę o lokalnych tradycjach, wspierać wspólnoty lokalne finansowo i organizacyjnie. (5)
- 3.7. Na szczeblu regionów (województw) powinny istnieć instytucje systemowo zajmujące się pomocą dla lokalnych wspólnot. (5)

- 3.8. Na szczeblu regionów (województw) powinny istnieć instrumenty wspierające badaczy, dokumentalistów lokalnych tradycji. (5)
- 3.9. Promocja tradycji w wymiarze ogólnokrajowym i międzynarodowym, organizacja targów turystycznych. (6)
- 3.10. Ogłaszanie konkursów na sfinansowanie działań związanych z ochroną tradycji ze środków unijnych. (6)
- 3.11. Ogłaszanie konkursów i wydarzeń o charakterze promocyjnym. (6)
- 3.12. Władze regionalne powinny priorytetowo traktować wszelkie inicjatywy związane z ochroną i promocją niematerialnego dziedzictwa kulturowego obszarów, na których funkcjonują (zrównoważone produkty turystyczne mogą i powinny pełnić taką funkcję) jako elementu wyróżniającego oraz budującego tożsamość regionu i jego mieszkańców. (7)
- 3.13. Włączać niematerialne dziedzictwo do promocji regionu. Umiejętna i atrakcyjna promocja zwiększy widoczność regionu. Należy zwrócić uwagę na dobór zdjęć, merytorykę tekstów. (8)
- 3.14. Organizowanie regionalnych wydarzeń, na których wystąpią depozytariusze. (8)
- 3.15. Każdy region powinien organizować własne konkursy (z budżetu regionu) na wsparcie niematerialnego dziedzictwa kulturowego w regionie. Finansowanie powinno być dostępne jak najszerszej. (9)

IV. Na czym powinni skupić swe działania przedstawiciele władz centralnych (ministerstw, rządu, ze szczególnym uwzględnieniem MKiDN oraz Narodowego Instytut Dziedzictwa) w celu ochrony dziedzictwa niematerialnego

- 4.1. Wypracowanie koncepcji promocji i komunikacji i ich wdrożenie przy udziale interesariuszy na temat polskich tradycji na Listach UNESCO. (3)
- 4.2. Wypracowanie i zakomunikowanie oficjalnej ścieżki do uzyskania rekomendacji MKiDN do wpisu na Listy UNESCO. (3)
- 4.3. Wspieranie merytoryczne i finansowe lokalnych i regionalnych inicjatyw na rzecz lepszej komunikacji, a także ochrony i promocji. (3)
- 4.4. Szersze włączenie niematerialnego dziedzictwa kulturowego w promocję Polski za granicą i włączenie depozytariuszy i innych interesariuszy w wybór i tworzenie materiałów informacyjnych i gadżetów promocyjnych. (3)

- 4.5. Programy grantowe MKiDN są jednymi z najważniejszych środków materialnych wzmacniających lokalne wspólnoty i ich tradycje. Dzieje się tak nie ze względów finansowych, ale dlatego, że uniezależniają one te wspólnoty od władz samorządowych. Buduje to większą równowagę społeczną. (5)
- 4.6. Wszelkie instytucje centralne powinny współpracować i koordynować swoje działania w zakresie ochrony (także dokumentowania) kultury tradycyjnej z samorządami. (5)
- 4.7. Władze centralne powinny instytucjonalnie wspierać ogólnopolskie inicjatywy dokumentowania kultury tradycyjnej. (5)
- 4.8. Wprowadzenie tematyki dziedzictwa niematerialnego do programów nauczania szkół i przedszkoli. (6)
- 4.9. Promocja dobrych praktyk w zakresie ochrony dziedzictwa niematerialnego. (6)
- 4.10. Publikacja podręcznika ochrony dziedzictwa niematerialnego. (6)
- 4.11. Promocja wydarzeń lokalnych i ich wsparcie medialne. (6)
- 4.12. Na poziomie centralnym potrzebne są inicjatywy wspierające tworzenie zrównoważonych produktów turystycznych opartych na niematerialnym dziedzictwie kulturowym, np. poprzez szkolenia zwiększające kompetencje w tym zakresie, konkursy, nagrody, certyfikaty promujące tego rodzaju działalność (przykład: certyfikat POT). (7)
- 4.13. Niematerialne dziedzictwo kulturowe powinno być obecne w promocji kraju. (8)
- 4.14. MKiDN i NID powinny organizować szkolenia dla interesariuszy w zakresie promocji w aspekcie ochrony NDK. (8)
- 4.15. Program „Niematerialne – przekaż dalej” powinien mieć większy budżet. Powinna być też osobna ścieżka lub osobny program dla tradycji, które są na Listach UNESCO lub do nich aspirują. (9)

V. Na czym powinny skupić swe działania instytucje kultury w celu ochrony dziedzictwa niematerialnego

- 5.1. Aktywność instytucji kultury we współpracy z samorządem w podejmowaniu inicjatyw na rzecz ochrony jest kluczowa. Te instytucje posiadają kadre i warunki lokalowe i wiedzę, gdzie szukać pieniędzy. (4)

- 5.2. Instytucje kultury, a szczególnie centra animacji kulturalnej (domy kultury) oraz muzea, mają obowiązek współpracy ze wspólnotami lokalnymi w ochronie kultury tradycyjnej, co powinno znaleźć miejsce w systemie prawnym i organizacyjnym państwa. (5)
- 5.3. Instytucje kultury powinny być naturalnym „zapleczem” organizacyjnym i eksperckim dla lokalnych wspólnot. (5)
- 5.4. Muzea regionalne powinny być naturalnym repozytorium kultury tradycyjnej. (5)
- 5.5. Promocja niematerialnego dziedzictwa poprzez organizację wystaw, przeprowadzanie pikników, akcji edukacyjnych, rajdów pieszych itp. (6)
- 5.6. Uznanie w ofercie grup szczególnie wymagających troski. (6)
- 5.7. W uzasadnionych (szczególnych) przypadkach, w których depozytariusze nie radzą sobie z utrwaleniem i ochroną niematerialnego dziedzictwa, którego są przedstawicielami, instytucje kultury wszystkich szczebli powinny oferować zarówno sposoby, jak i środki, które czasowo wspierałyby działania związane z zachowaniem i ochroną wspomnianego dziedzictwa. (7)
- 5.8. Niematerialne dziedzictwo kulturowe powinno być obecne w promocji kraju. (8)
- 5.9. MKiDN i NID powinny organizować szkolenia dla interesariuszy w zakresie promocji w aspekcie ochrony NDK. (8)

VI. Na czym powinny skupić swe działania organizacje pozarządowe działające na rzecz danego zjawiska dziedzictwa niematerialnego (w tym parafie, fundacje, uniwersytety ludowe itd.)

- 6.1. Współcześnie to organizacje pozarządowe powinny być podstawową strukturą, wokół której organizują się depozytariusze. (5)
- 6.2. Organizacje te mają największy mandat społeczny do reprezentowania depozytariuszy na zewnątrz. (5)
- 6.3. Działalność takich organizacji powinna być transparentna. (5)
- 6.4. Współpraca w zakresie organizacji wydarzeń badań i projektów. (6)
- 6.5. Promocja i nagłośnienie oraz wsparcie medialne. (6)
- 6.6. Należy dążyć do tego, aby lokalna społeczność była stale wspierana i umacniana w przekonaniu o potrzebie zachowania i ochrony

niematerialnego dziedzictwa, którego jest depozytariuszem. W tym celu niezbędna jest celowa współpraca z instytucjami, z którymi depozytariusze mają styczność w codziennych, częstych kontaktach (m.in. parafie, stowarzyszenia, fundacje, KGW, OSP), a które przyczyniają się do rozwoju (kulturalnego, społecznego, ekonomicznego) lokalnych społeczności. (7)

VII. Na czym powinny skupić swe działanie media ogólne i branżowe w celu ochrony dziedzictwa niematerialnego

7.1. Utworzenie listy dziennikarzy zainteresowanych dziedzictwem kulturowym (całym), do których kierowane będą zaproszenia na wydarzenia i komunikaty dla mediów. (3)

7.2. Raz w roku zaproszenie dziennikarzy do ośrodka, w którym dana tradycja jest żywa i dysponującego odpowiednią infrastrukturą do przeprowadzania spotkań (przy okazji najważniejszego wydarzenia związanego z tradycją), na którym otrzymają oni komplet informacji o danej tradycji. (3)

7.3. Media są najważniejszym „propagatorem” kultury tradycyjnej. Niestety, mogą one zarówno pomagać, jak i szkodzić. (5)

7.4. Warto byłoby organizować szkolenia, konferencje lub inne eventy dla dziennikarzy, które miałyby ich uwrażliwiać na tę problematykę. Jest to zadanie dla władz centralnych i samorządowych. (5)

7.5. Ze względu na koszty przede wszystkim władze centralne powinny promować w mediach kulturę tradycyjną. Przykładem takich akcji był cykl telewizyjny „Z Kolbergiem po Polsce”. (5)

7.6. Niezbędna jest rzetelna i profesjonalna informacja na temat inicjatyw związanych z przejawami niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym fachowa i uczciwa reklama zrównoważonych produktów turystycznych wykorzystujących niematerialne dziedzictwo kulturowe. (7)

VIII. Na czym powinny skupić swe działania UNESCO i inne ciała międzynarodowe w obszarze ochrony dziedzictwa niematerialnego

- 8.1. Bądźcie mniej paryscy, a bardziej lokalni! (3)
- 8.2. Najwyższy czas zweryfikować zasady użycia logotypu UNESCO, tak by były zrozumiałe nawet przez najmniejsze społeczności. (3)
- 8.3. Zadaniem UNESCO powinno być dbanie o zrównoważony rozwój i budowanie szacunku dla kultury tradycyjnej na świecie, jak i w krajach członkowskich. (5)
- 8.4. UNESCO powinno tworzyć i upowszechniać normy etyczne, rozwiązania prawne i reguły postępowania w celu ochrony kultury tradycyjnej. (5)
- 8.5. Podstawową funkcją organów międzynarodowych powinna być promocja dziedzictwa wpisanego na listę (listy, rejestry, wykazy), która w efekcie przyczyni się do jego większej rozpoznawalności. Działania nie powinny nasilać komercjalizacji elementów dziedzictwa, ale mają się przyczyniać do zrozumienia i stosowania zasad rozwoju zrównoważonego. (7)
- 8.6. UNESCO powinno ułatwić używanie logotypu do sprawdzonych działań promocyjnych. (8)

IX. Jakie zadania stoją przed uniejowskim Centrum Kompetencji Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego

- 9.1. Kontynuowanie roli „integratora” dla wszystkich polskich tradycji poprzez sieciowanie. (3)
- 9.2. Organizowanie cyklicznych konferencji, seminariów i wydawanie publikacji. (3)
- 9.3. Budowanie zespołu współpracowników – lubiących się i dobrze się rozumiejących, a jednocześnie obdarzonych zaufaniem depozytariuszy. (3)
- 9.4. Umacnianie roli przyjaznego i kompetentnego partnera w dziedzinie ochrony NDK w Polsce i za granicą. (3)
- 9.5. Umacnianie kompetencji związanych wpisami na Listy UNESCO poprzez organizację szkoleń. (3)
- 9.6. Budowanie marki międzynarodowej poprzez nawiązywanie współpracy z ekspertami, depozytariuszami i instytucjami spoza Polski. (3)

- 9.7. Powinno się utrzymywać bezpośrednią i nacechowaną szacunkiem współpracę z depozytariuszami. (5)
- 9.8. Wzmocnić dokumentowanie kultury tradycyjnej w Spycimierzu. (5)
- 9.9. Organizacja cyklicznych spotkań przedstawicieli depozytariuszy, samorządów w celu wymiany doświadczeń i dobrych praktyk. (6)
- 9.10. Organizacja konferencji dotyczącej ochrony i promocji tradycji. (6)
- 9.11. Wprowadzenie do oferty aktywności, m.in. edukacyjnych, dla osób o specyficznych potrzebach, starszych, z niepełnosprawnościami. (6)
- 9.12. Wypracowanie stałych form współpracy z lokalnymi placówkami edukacyjnymi w zakresie zarówno organizacji zajęć skierowanych do uczniów, jak i utrzymywania więzi z depozytariuszami (poprzez integrację międzypokoleniową). (6)
- 9.13. Doskonałym pomysłem na promocję niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz tworzenie zrównoważonych produktów turystycznych w tym zakresie jest konkurs Polska Nagroda Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego „Siła Tradycji”, którego I edycja odbyła się we wrześniu 2024 r. (7)
- 9.14. Centrum Kompetencji Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego powinno docelowo stać się koordynatorem działań związanych z powstaniem i funkcjonowaniem Lokalnej Organizacji Turystycznej – Szlak Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego. (7)
- 9.15. Akcentowanie roli promocji i marki w niematerialnym dziedzictwie kulturowym stawia Centrum w awangardzie. Powinno ono pomagać wszystkim chętnym w podejmowaniu tych zadań. (8)
- 9.16. Warto pomyśleć o ogólnopolskich warsztatach (pod patronatem Ministerstwa, UNESCO) na tematy promocji i marki. (8)

X. Na jakie zagrożenia szczególnie powinni zwracać uwagę depozytariusze w procesie ochrony swojego dziedzictwa niematerialnego z udziałem ww. interesariuszy

- 10.1. Rozluźnienie więzi we wspólnocie parafian ze względu na nieporozumienia pomiędzy poszczególnymi grupami. (3)
- 10.2. Gorsza współpraca z pozostałymi interesariuszami – Kościołem, Gminą, instytucjami kultury. (3)

10.3. Zmniejszająca się populacja parafii. (3)

10.4. Zmniejszająca się rola religii. (3)

10.5. Komerccjalizacja tradycji – istnieje ryzyko, że w procesie popularyzacji dziedzictwa, np. poprzez media czy wydarzenia turystyczne, tradycje mogą stracić na autentyczności, a ich komercyjny wymiar może przyćmić pierwotne znaczenie duchowe i kulturowe. Warto dbać o zachowanie równowagi między promocją a ochroną integralności tradycji. (4)²

10.6. Biurokratyzacja i centralizacja – zaangażowanie instytucji i samorządów często wymaga formalności, które mogą utrudniać elastyczność działania depozytariuszy. Kluczowe jest, aby procedury administracyjne nie blokowały aktywności lokalnej społeczności. (4)

10.7. Zanik przekazu międzypokoleniowego – gdy coraz więcej ekspertów i instytucji bierze udział w ochronie dziedzictwa, rośnie ryzyko, że tradycyjny, naturalny sposób przekazywania wiedzy młodszym pokoleniom zostanie zastąpiony przez formalne struktury, co może osłabić bezpośrednie więzi międzypokoleniowe. (4)

10.8. Polityzacja dziedzictwa – współpraca z samorządami różnych szczebli może prowadzić do wykorzystywania dziedzictwa kulturowego w celach politycznych. Depozytariusze powinni zachować czujność, aby tradycje nie były instrumentalizowane w ramach lokalnych lub krajowych aktywności politycznych. (4)

10.9. Nadmierna standaryzacja – dążenie do uzyskania wpisów na prestiżowe listy czy staranie się o dotacje często wymaga spełnienia określonych kryteriów. Proces ten może prowadzić do standaryzacji, która nie zawsze odpowiada różnorodności i dynamice lokalnych praktyk. (4)

10.10. Poza obojętnością współmieszkańców największym zagrożeniem dla własnych tradycji są media i nadmierna komercjalizacja. Media często wypaczają, trywializują lub nawet ośmieszają zjawiska kulturowe. Z kolei komercjalizacja może prowadzić do poczucia wspólnot bycia zmanipulowanymi i wykorzystanymi. (5)

10.11. Bez mediów (nowy i starych) oraz wsparcia samorządów kultura tradycyjna ma małe szanse na przetrwanie. Dotyczy to szczególnie no-

² Komentarz A. Szoszkiewiczza do wszystkich zagrożeń oznaczonych numerem 4: „Zebrałem tutaj najważniejsze zagrożenia, które dotyczą wszystkich tradycji, lecz warto je zebrać w jednym miejscu”.

wych mediów. To tam jest repozytorium wiedzy i emocji dla młodych pokoleń. A bez nich nie będzie transmisji międzygeneracyjnej. (5)

10.12. Każda tradycja ulega zmianom i może zaniknąć. Nie oznacza to całkowitego zapomnienia. Archiwa społeczne są szansą na zachowanie odchodzących zjawisk kulturowych. Są również szansą na ich odrodzenie lub powstanie nowych na bazie zanikłych. (5)

10.13. Postawy „wsobne”, niechęć wobec działań samorządów, innych organizacji. (6)

10.14. Niepotrzebne obawy dotyczące „przejęcia” tradycji przez instytucje pomocowe. (6)

10.15. Niechęć wobec turystów, gości. (6)

10.16. Największym zagrożeniem jest zbyt duża komercjalizacja związana z przygotowaniem produktów turystycznych, wynikająca z nieznamomości lub niestosowania zasad rozwoju zrównoważonego (w tym turystyki zrównoważonej), która może doprowadzić do wynaturzenia lub zniszczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego. (7)

10.17. Jako zagrożenie dla niematerialnego dziedzictwa kulturowego można traktować zbyt skromną jego dokumentację i brak współpracy lokalnych społeczności ze środowiskami naukowymi, które dysponują odpowiednimi koncepcjami, metodami i narzędziami pozwalającymi na jego zachowanie i ochronę. (7)

10.18. Komercjalizacja. (8)

10.19. Brak konsekwencji (dotyczy to głównie budowy marki). (8)

10.20. Angażowanie osób niekompetentnych. (8)

10.21. Brak współpracy. (8)

10.22. Czekanie, aż pieniądze spadną z nieba. Bo to się nie zdarza. (9)

10.23. Brak współpracy z samorządem i ekspertami. (9)

10.24. Trudności w realizacji i rozliczeniu projektów. Żeby tego uniknąć, trzeba współpracować, szkolić się i być otwartym na nowe wyzwania. (9)

XI. Inne istotne rekomendacje

11.1. Kultura tradycyjna jest żywa, dopóki jej uczestnikami są lokalne wspólnoty. Pomiedzy nimi istnieje wzajemna zależność. Niezależnie nie mogą istnieć. (5)

11.2. Trzeba zastanowić się, jak traktować osoby/grupy spoza takich wspólnot nawiązujące, aspirujące do bycia depozytariuszem (nie chodzi tylko o zespoły wykonujące np. jakieś utwory muzyczne). (5)

11.3. Czy AI (sztuczna inteligencja) może być pomocna w ochronie kultury tradycyjnej? Czy AI może być depozytariuszem? (5)

Bibliografia



I. Źródła

I.1. Materiały UNESCO i rządowe

- Zasady etyczne dotyczące ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, na stronie Polski Komitet ds. UNESCO, <https://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/dziedzictwo-niematerialne/zasady-etyczne/>, przetłumaczyły A. Waclawczyk i H. Schreiber, dostęp 15.10.2024.
- Ethics and Intangible Cultural Heritage*, na stronie: <https://ich.unesco.org/en/ethics-and-ich-00866>, dostęp 15.10.2024.
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r.*, Dziennik Ustaw z 19 sierpnia 2011 r., nr 172, poz. 1018; dokument dostępny na stronie internetowej ISAP – Internetowy System Aktów Prawnych, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20111721018>, dostęp 15.10.2024.
- Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Krajowy rejestr dobrych praktyk w ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, red. K. Sadowska-Mazur, Warszawa 2022.
- Program rządowy Dostępność Plus 2018-2025*, 2018, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, s. 9–10 i 50, Warszawa, https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/62311/Program_Dostepnosc_Plus.pdf, dostęp 15.10.2024.

I.2. Materiały ze stron internetowych

- Boase Catherine, 2008, *Digital storytelling for reflection and engagement, a review of the potential for digital storytelling. Report produced as part of the Phase 1 of The Higher Education Academy /*

- JISC Higher Education e-Learning Pathfinder Programme*, Centre for Active Learning & Department of Education, University of Gloucestershire, https://gjamissen.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/05/boase_assessment.pdf, dostęp 15.10.2024.
- Ciurej Krzysztof, 2024, *Co ma wpływ na uczenie się, czyli jak działać, by dać uczniom szansę efektywnie się uczyć?*, https://lekcjaenter.pl/inspiracja/66/co_ma_wplyw_na_uczenie_sie, dostęp 15.10.2024.
- Cyfrowa historia. Raport z badań*, s. 7, <https://www.szkolazklasa.org.pl/obszary/cyfrowa-historia/>, dostęp 15.10.2024.
- Experiential Learning: Methods & Benefits*, 2024, <https://custom-writing.org/blog/experiential-learning-methods-and-benefits>, dostęp 15.10.2024.
- Kozinsky Sieva, 2017, *How Generation Z is shaping the change in education*, <https://www.forbes.com/sites/sievakozinsky/2017/07/24/how-generation-z-is-shaping-the-change-in-education>, dostęp 15.10.2024.
- Prensky Marc, 2001, *Digital Natives, Digital Immigrants, On the Horizon*, vol. 9, nr 5, <https://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>, dostęp 15.10.2024.
- Promotion (marketing)*, na stronie *Wikipedia. The Free Encyclopedia*, [https://en.wikipedia.org/wiki/Promotion_\(marketing\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Promotion_(marketing)), dostęp 15.10.2024.
- Rance-Roney Judith, 2008, *Digital Storytelling for Language and Culture Learning*, *Essential Teacher*, 5 (1), s. 29–31, https://lead.nwp.org/wp-content/uploads/2017/03/Judith_Rance-Roney_Digital_Storytelling.pdf, dostęp 15.10.2024.

II. Opracowania

- Assmann Aleida, 2009, *Przestrzenie pamięci, formy i przemiany pamięci kulturowej*, tłum. P. Przybyła, w: *Pamięć zbiorowa i kulturowa*, red. M. Saryusz-Wolska, Kraków, s. 101–142.

- Assmann Jan, 2008, *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*, tłum. A. Kryczyńska-Pham, Warszawa.
- Banaszkiewicz Magdalena, 2012, *Pamiętki turystyczne – miniatura czy karykatura dziedzictwa narodowego?* „Studia Etnologiczne i Antropogeniczne”, 12, s. 167–178.
- Banaszkiewicz Magdalena, 2011, *Pamiętki turystyczne – w poszukiwaniu tożsamości*, „Turystyka Kulturowa”, nr 4, www.turystykakulturowa.org, s. 4–16.
- Białomyzy Jerzy, 2017, *Gry jako nowa forma edukacji*, [w:] *Logos – filozofia słowa. Szkice o pograniczach języka, filozofii i literatury*, red. K. Andruczyk, E. Gorlewska, K. Korotkich, Białystok, s. 241–242.
- Blamey Russell K., 2001, *Principles of ecotourism*, “The encyclopedia of ecotourism”, 2001, s. 5–22.
- Boulding Kenneth E., 1964, *The meaning of the 20th century: The great transition*, Lanham University Press of America.
- Brown Lester R., 2011, *World on the Edge*, Earth Policy Institute, Norto.
- Buczkowska Karolina, 2012, *Jakość podróży zatrzymana w pamiątkach*, [w:] *Jakość życia w kulturowych przestrzeniach podróżowania*, red. M. Kaźmierczak, Poznań, s. 78–95.
- Butler Richard W., 2009, *Tourism destination development: Cycles and forces, myths and realities*, “Tour. Recreat”, s. 247–254.
- Faber Malte, 2007, *How to be an Ecological Economist*. Working Papers 0454, University of Heidelberg, Department of Economics.
- Hayano David, 1979, *Auto-ethnography: Paradigms, problems and prospects*, “Human Organization”, nr 38 (1), s. 99–100.
- Hunter Colin, 1995, *Sustainable Tourism as an Adaptative Paradigm*, “Annals of Tourism Research”, vol. 24, nr 4.
- Janowski Jacek, 2022, *Dziedzictwo niematerialne jako produkt turystyki zrównoważonej*, [w:] *Dziedzictwo niematerialne w krajobrazie kulturowo-przyrodniczym. Przykład Bożego Ciała w Spycimierzu. Raport z badań i rekomendacje*, red. K. Smyk, Wrocław, s. 137–150.
- Jełowicki Arkadiusz, 2020, *Dokumentowanie, archiwizowanie i upowszechnianie dziedzictwa kulturowego w kontekście spycimierskich kwiatnych dywanów*, [w:] *Procesja Bożego Ciała*

- z tradycją kwiatnych dywanów w Spycimierzu. Raport z badań i rekomendacje do planu ochrony*, red. K. Smyk, Uniejów–Wrocław, 115–126.
- Jełowicki Arkadiusz, 2022, *Społeczne Archiwum Spycimierskie (SAS) – idea, cele i metodologia*, [w:] *Dziedzictwo niematerialne w krajobrazie kulturowo-przyrodniczym. Przykład Bożego Ciała w Spycimierzu. Raport z badań i rekomendacje*, red. K. Smyk, Uniejów–Wrocław, s. 123–135.
- Jełowicki Arkadiusz, 2023, *Społeczne archiwum jako działalność wzmacniająca więzi społeczne wspólnoty depozytariuszy*, [w:] *Tradycja dywanów kwiatowych na procesje Bożego Ciała w Kluczu, Olszowej, Zalesiu Śląskim i Zimnej Wódce. Raport z badań i rekomendacje do planu ochrony*, red. J. Banik, K. Smyk, Opole, s. 97–103.
- Kacperczyk Anna, 2014, *Autoetnografia – technika, metoda, nowy paradygmat? O metodologicznym statusie autoetnografii*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 10, nr 3, s. 32–75.
- Kacperczyk Anna, 2017, *Rozum czy emocje? O odmianach autoetnografii oraz epistemologicznych przepaściach i pomostach między nimi*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 3, s. 127–148.
- Kaczmarek Jacek, Stasiak Andrzej, Włodarczyk Bogdan, 2008, *Przestrzeń gościnna – kilka uwag o konkurencyjności regionów*, [w:] *Turystyka jako czynnik konkurencyjności regionów w dobie globalizacji*, red. G. Gołębski, Poznań, s. 136–150.
- Kaczmarek Jacek, Stasiak Andrzej, Włodarczyk Bogdan, 2010, *Produkt turystyczny – pomysł, organizacja, zarządzanie*, wydanie II zmienione, Warszawa.
- Kowalczyk Andrzej (red.), 2010, *Turystyka zrównoważona*, Warszawa.
- Kraskowiak Beata, Włodarczyk Bogdan, 2021, *Możliwości wykorzystania potencjału kulturowego Spycimierza dla rozwoju turystyki w miejscowości*, „Biuletyn Uniejowski”, nr 10, s. 11–39.
- Kraskowiak Beata, Wojciechowska Jolanta, 2022, *Koncepcja produktu turystyki zrównoważonej Spycimierza*, [w:] *Dziedzictwo niematerialne w krajobrazie kulturowo-przyrodniczym. Przykład Bożego Ciała w Spycimierzu. Raport z badań i rekomendacje*, red. K. Smyk, Wrocław 2022, s. 165–187.

- Leshkevich Alena, 2024, *Intangible cultural heritage of Poland and Belarus in media messages (identification of threats)*, „Łódzkie Studia Etnograficzne”, t. 63, s. 91–106.
- Meadows Donella H., Meadows Dennis I., Randers Jorgen, Behrens William W., 1972, *The Limits to Growth*, Universe Books, New York.
- Medlik Slavoj, 1995, *Leksykon podróży, turystyki, hotelarstwa*, Warszawa.
- Middleton Victor T.C., 1996, *Marketing w turystyce*, Warszawa.
- Mika Mirosław, 2014, *Założenia i determinanty podtrzymywalności lokalnego rozwoju turystyki*, Kraków.
- Niezgoda Agnieszka, 2006, *Obszar recepcji turystycznej w warunkach rozwoju zrównoważonego*, Poznań.
- Niezgoda Agnieszka, 2008, *The role of different tourism concepts and forms in the pursuance of sustainable development goals*, „Turyzm”, vol. 18, nr 2, s. 75–85.
- Niezgoda Agnieszka, Piotr Zmyślony, 2002, *Identyfing Determinants of the Development of Rural Tourist Destinations in Poland*, „Tourism”, vol. 51, nr 4, s. 451–452.
- Piasta Jacek, 2007, *Marketing w hotelarstwie*, Warszawa.
- Popów-Bogdoł Joanna, 2023, *Animacja kulturowa i społeczna w procesie przekazu międzypokoleniowego i promocji dziedzictwa niematerialnego*, [w:] *Tradycja dywanów kwiatowych na procesje Bożego Ciała w Kluczu, Olszowej, Zalesiu Śląskim i Zimnej Wódce. Raport z badań i rekomendacje do planu ochrony*, red. J. Banik, K. Smyk, Opole, s. 105–111.
- Saryusz-Wolska Magdalena, 2014, *Pamięć komunikacyjna*, [w:] *Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci*, red. M. Saryusz-Wolska, R. Traba, Warszawa, s. 335–337.
- Schreiber Hanna (red.), 2023, *Niematerialne dziedzictwo kulturowe. Zbiór dokumentów*. Warszawa.
- Schreiber Hanna, 2020, *Zasady etyczne dotyczące ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego – nadzieje i rzeczywistość*, [w:] *Własność intelektualna a dziedzictwo kulturowe*, red. M. Jankowska, P. Gwoździewicz-Matan, P. Stec, Warszawa, s. 600–618.
- Smyk Katarzyna (oprac.), 2020a, *Zestawienie rekomendacji do planu ochrony procesji Bożego Ciała z tradycją kwiatowych dywanów*

- w Spycimierzu na lata 2020–2024, [w:] *Procesja Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu. Raport z badań i rekomendacje do planu ochrony*, red. K. Smyk, Uniejów–Wrocław, s. 183–224.
- Smyk Katarzyna, 2020b, *Rekomendacje dla depozytariuszy do planu ochrony zjawiska Procesja Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu na lata 2020–2024*, [w:] *Procesja Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu. Raport z badań i rekomendacje do planu ochrony*, red. K. Smyk, Uniejów–Wrocław, s. 175–182.
- Smyk Katarzyna, 2020c, *Zagrożenia wobec tradycji Bożego Ciała w Spycimierzu jako niematerialnego dziedzictwa kulturowego i sposoby przeciwdziałania*, [w:] *Procesja Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu. Raport z badań i rekomendacje do planu ochrony*, red. K. Smyk, Uniejów–Wrocław, s. 151–171.
- Smyk Katarzyna, 2020d, *Monitoring elementów wpisanych na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Założenia*, „Lud”, t. 104, s. 17–39.
- Smyk Katarzyna (oprac.), 2022a, *Zestawienie rekomendacji działań służących ochronie procesji Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu w kontekście krajobrazu kulturowo-przyrodniczego*, [w:] *Dziedzictwo niematerialne w krajobrazie kulturowo-przyrodniczym. Przykład Bożego Ciała w Spycimierzu. Raport z badań i rekomendacje*, red. K. Smyk, Uniejów–Wrocław, s. 209–231.
- Smyk Katarzyna, 2022b, *Idea i metodyka przygotowania rekomendacji działań ochronnych procesji Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu w kontekście krajobrazu kulturowo-przyrodniczego*, [w:] *Dziedzictwo niematerialne w krajobrazie kulturowo-przyrodniczym. Przykład Bożego Ciała w Spycimierzu. Raport z badań i rekomendacje*, red. K. Smyk, Uniejów–Wrocław, s. 203–207.
- Smyk Katarzyna, 2022c, *Interesariusze niematerialnego dziedzictwa kulturowego – na przykładzie tradycji kwiatowych dywanów układanych na procesję Bożego Ciała*, https://samorząd.nid.pl/baza_wiedzy/interesariusze-niematerialnego-dziedzictwa-kulturowego-na-przykladzie-tradycji-kwiatowych-dywanow-ukladanych-na-procesje-bozego-ciala/, dostęp 15.10.2024.

- Smyk Katarzyna, 2022d, *Krajobraz kulturowo-przyrodniczy spycimierskiego dziedzictwa niematerialnego – atuty, bariery, badania i otwarcie perspektyw*, [w:] *Dziedzictwo niematerialne w krajobrazie kulturowo-przyrodniczym. Przykład Bożego Ciała w Spycimierzu. Raport z badań i rekomendacje*, red. K. Smyk, Uniejów–Wrocław, s. 13–28.
- Smyk Katarzyna (oprac.), 2023a, *Rekomendacje dla depozytariuszy do planu ochrony zjawiska „Tradycja dywanów kwiatowych na Procesje Bożego Ciała w Kluczu, Olszowej, Zalesiu Śląskim i Zimnej Wódce” na lata 2024–2028*, [w:] *Tradycja dywanów kwiatowych na procesje Bożego Ciała w Kluczu, Olszowej, Zalesiu Śląskim i Zimnej Wódce. Raport z badań i rekomendacje do planu ochrony*, red. J. Banik, K. Smyk, Opole, s. 129–154.
- Smyk Katarzyna, 2023b, *Metodyka opracowania rekomendacji do planu ochrony zjawiska „Tradycja dywanów kwiatowych na Procesje Bożego Ciała w Kluczu, Olszowej, Zalesiu Śląskim i Zimnej Wódce”*, [w:] *Tradycja dywanów kwiatowych na procesje Bożego Ciała w Kluczu, Olszowej, Zalesiu Śląskim i Zimnej Wódce. Raport z badań i rekomendacje do planu ochrony*, red. J. Banik, K. Smyk, Opole, s. 125–128.
- Smyk Katarzyna, 2023c, *Identyfikacja zagrożeń wobec niematerialnego dziedzictwa kulturowego na przykładzie tradycji Dolnego Nadsania*, [w:] *Dolne Nadsanie. Problematyka tożsamości i dziedzictwa kulturowego mikroregionu dolnosańskiego*, red. E. Skromak, Warszawa–Stalowa Wola, s. 53–69.
- Smyk Katarzyna, 2023d, *Depozytariusze i interesariusze niematerialnego dziedzictwa kulturowego – próby definicji*, „*Twórczość Ludowa*”, nr 3–4, s. 1–4.
- Smyk Katarzyna, 2023e, *Pojęcie niematerialnego dziedzictwa kulturowego i partnerstwo interesariuszy. Wprowadzenie do problematyki*, [w:] *Niematerialne dziedzictwo kulturowe obszarów nadbużańskich w kreatywnych przestrzeniach miejsko-wiejskich*, red. G. Godlewski, J. Żbikowski, Biała Podlaska, s. 9–23.
- Smyk Katarzyna, 2023f, *Jak chronić tradycję pokłonu feretronów*, [w:] *Obrażnik i obraźniczka – to brzmi dumnie! Tradycja pokłonu*

- feretronów podczas pielgrzymek na Kalwarię Wejherowską*, red. K. Smyk, A. Szoszkiewicz, Wejherowo, s. 43–52.
- Smyk Katarzyna, 2024a, *Zasady powstania rekomendacji i propozycja korzystania z nich w trakcie przygotowania i realizacji planu ochrony tradycji pokłonu feretronów*, [w:] *My, pielgrzymka z Kościerzyny, na Kalwarię wędrujemy. Tradycja pokłonu feretronów podczas pielgrzymek na Kalwarię Wejherowską – ochrona i wzmacnianie tradycji*, red. K. Smyk, A. Szoszkiewicz, Wejherowo, s. 115–120.
- Smyk Katarzyna, 2024b, *Rekomendacje działań, jakie w najbliższych latach powinni powziąć depozytariusze tradycji pokłonu feretronów z partnerami (lokalnymi, regionalnymi) w celu ochrony tradycji w myśl Konwencji UNESCO 2003*, [w:] *My, pielgrzymka z Kościerzyny, na Kalwarię wędrujemy. Tradycja pokłonu feretronów podczas pielgrzymek na Kalwarię Wejherowską – ochrona i wzmacnianie tradycji*, red. K. Smyk, A. Szoszkiewicz, Wejherowo, s. 121–134.
- Smyk Katarzyna, 2024c, *Pojęcie depozytariusza niematerialnego dziedzictwa kulturowego w polskim dyskursie heritologicznym*, „Literatura Ludowa. Journal of Folklore and Popular Culture”, t. 68, nr 1–2, s. 7–20.
- Smyk Katarzyna, Włodarczyk Bogdan, Jełowicki Arkadiusz, 2020, *Od badań terenowych do rekomendacji – spycimierska praktyka ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, [w:] *Procesja Bożego Ciała z tradycją kwiatnych dywanów w Spycimierzu. Raport z badań i rekomendacje do planu ochrony*, red. K. Smyk, współpraca B. Włodarczyk i A. Jełowicki, Uniejów–Wrocław, s. 68–72.
- Stasiak Andrzej, Śledzińska Jolanta, Włodarczyk Bogdan, 2014, *Szlaki turystyczne – od pomysłu do realizacji*, Warszawa–Łódź.
- Szoszkiewicz Andrzej, 2022, *Czy tradycja może być markowa? Przykład Spycimierskiego Bożego Ciała*, [w:] *Dziedzictwo niematerialne w krajobrazie kulturowo-przyrodniczym. Przykład Bożego Ciała w Spycimierzu. Raport z badań i rekomendacje*, Uniejów, s. 187–200.
- Świder-Grobelna Ewa, Grobelny Adam, Chojecka Anna, 2022, *Strategia edukacyjna wzbogacająca merytorykę oraz zakres działań o nowe formy i treści w kulturze i edukacji dla niematerialnego*

- dziedzictwa kultury „UNESCO” – Boże Ciało z tradycją kwiatowych dywanów w Spycimierzu w ramach zadania pn: „Spycimierski Gród atrakcją turystyki kulturowej i ludowej Uzdrowiska Uniejów”,* archiwum Centrum „Spycimierskie Boże Ciało”, komputeropis.
- Włodarczyk Bogdan, 2009, *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Łódź.
- Wojciechowska Jolanta, Wioleta Kupis, 2014, *Pamiętki turystyczne regionu łowickiego inspirowane kulturą ludową*, „Folia Turistica”, nr 31, s. 105–124.
- Zaręba Dominika, 2000, *Ekoturystyka: wyzwania i nadzieje*, Warszawa.
- Zaręba Dominika, 2010, *Ekoturystyka*, Warszawa.
- Ziętała Katarzyna, 2012, *Wstęp*, [w:] *Archiwistyka społeczna*, Warszawa, s. 7–13.
- Żmuda Łukasz, 2023, *Dostępność wydarzeń z obszaru kultury i dziedzictwa*, [w:] J. Banik, K. Smyk (red.), *Tradycja dywanów kwiatowych na procesje Bożego Ciała w Kluczu, Olszowej, Zalesiu Śląskim i Zimnej Wódce. Raport z badań i rekomendacje do planu ochrony*, Opole, s. 113–120.

Biogramy autorów



dr Arkadiusz Jełowicki

Kustosz dyplomowany, kierownik Działu Badań Dziedzictwa Kulturowego Wsi i Rolnictwa w Muzeum Narodowym Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie. Muzealnik, etnolog i badacz terenowy. Redaktor naczelny rocznika „Dziedzictwo Kulturowe Wsi”. Głównym obszarem zainteresowań autora jest niematerialne dziedzictwo kulturowe w licznych jego kontekstach: dokumentacyjnym, archiwizacyjnym, upowszechnieniowym oraz współczesna recepcja kultury tradycyjnej. Od 2019 r. członek Rady ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego przy Ministrze Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

dr Jędrzej Tomasz Kałużny

Absolwent Uniwersytetu Łódzkiego – Katedry Historii Średniowiecznej na Wydziale Filozoficzno-Historycznym. Pracownik Urzędu Miasta w Uniejowie, Centrum „Spycimierskie Boże Ciało”. Zainteresowania badawcze: mediewistyka, lokalne dziedzictwo i mikrohistoria region.

ORCID 0000-0003-1337-0329, jedrzej.kaluzny@interia.pl

dr hab. Katarzyna Smyk, prof. UMCS

Językoznawca, kulturoznawca, folklorysta. Pracownik Instytutu Nauk o Kulturze Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Kieruje pierwszą w Polsce Katedrą Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego powstałą w 2022 r. Członek m.in. Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, Polskiej Sekcji Międzynarodowej Organizacji Sztuki Ludowej (IOV), Rady Naukowej Stowarzyszenia Twórców Ludowych, redakcji czasopism związanych z kulturą ludową. Przewodnicząca Rady ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego przy MKiDN na lata 2019–2022 i 2023–2027, członek Rady od 2015 r. Jako badaczka i opiekun naukowy brała i bierze udział w kilkunastu przedsięwzięciach ba-

dawczych, w tym wspieranych przez MEN (*Słownik polskiej bajki ludowej, Leksykon folkloru polskiego*) oraz MKiDN w Kolbuszowej, Krośnie, Spycimierzu, Uniejowie, na Opolszczyźnie, w Rudniku nad Sanem, Iłży, Zwoleniu czy Wejherowie. Autorka i redaktorka wielu monografii, m.in. na temat polskiej choinki, spycimierskiego Bożego Ciała, poezji Jana Pocka. Autorka blisko 180 artykułów naukowych, w tym poświęconych różnym przejawom dziedzictwa niematerialnego i sposobom ich ochrony. Wielokrotnie nagradzana za działalność na rzecz ochrony i promocji kultury ludowej i tradycji, w tym m.in. Brązowym Medalem Zasłużony dla Kultury „Gloria Artis” (2023).

ORCID 0000-0002-0435-8873, k.smyk@umcs.pl

Andrzej Szoszkiewicz

Specjalizuje się w marketingu i tworzeniu marek, m.in. dziedzictwa kulturowego. Współautor wniosków o wpis na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości. Brał udział w kilku projektach współfinansowanych z funduszy Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, m.in. w Spycimierzu i Uniejowie (2018, 2019–2020 oraz 2021–2022), Ujeździe (2022) i Rudniku nad Sanem (2022). Współautor koncepcji projektu „Tradycja pokłonu feretronów podczas pielgrzymek na Kalwarię Wejherowską jako niematerialne dziedzictwo kulturowe Kaszub”, był współodpowiedzialny m.in. za opiekę merytoryczną i organizacyjną, prowadzenie warsztatów, konsultacji i debat.

Dr hab. Bogdan Włodarczyk, prof. UŁ

Geograf, specjalista w zakresie relacji przestrzennych w środowisku geograficznym, zatrudniony w Instytucie Geografii Miast, Turyzmu i Geoinformacji na Wydziale Nauk Geograficznych Uniwersytetu Łódzkiego (WNG UŁ). Zainteresowania badawcze: przestrzeń turystyczna, produkt turystyczny, geografia hotelarstwa. Dyrektor Instytutu Geografii Miast, Turyzmu i Geoinformacji. Wykładowca na kierunku turystyka i rekreacja na WNG UŁ. Zastępca redaktora naczelnego czasopisma na-

ukowego „Turyzm”. Do 2016 r. redaktor naczelny serii monograficznej „Warsztaty z geografii turystyki”. Autor licznych (ponad 150 publikacji) artykułów i monografii naukowych oraz podręczników akademickich. Współautor podręcznika „Produkt turystyczny – pomysł, organizacja, zarządzanie”. Redaktor i współautor serii raportów na temat ruchu turystycznego w Łodzi i województwie łódzkim (2009–2017). Współautor dwóch wydań przewodnika turystycznego po Górach Świętokrzyskich. W dotychczasowych badaniach odpowiedzialny za: opiekę merytoryczną nad zespołem badań społeczno-przestrzennych i koordynację badań, poprowadzenie badań terenowych, opracowanie zebranych materiałów i przygotowanie części z nich do publikacji i zreferowania, poprowadzenie warsztatów ze społecznością lokalną, opracowanie w formie nadającej się do publikacji zagadnień związanych ze środowiskiem geograficznym Spycimierza, koncepcją produktu turystycznego miejscowości. Współautor monografii (raportów z badań) *Procesja Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu* (2020) i *Dziedzictwo niematerialne w krajobrazie kulturowo-przyrodniczym. Przykład Bożego Ciała w Spycimierzu* (2022). Zainteresowania badawcze: geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna, geografia turystyki, przestrzeń turystyczna, produkt turystyczny, geografia hotelarstwa.

ORCID 0000-0003-4744-5886

Tomasz Wójcik

Przewodniczący Rady Miejskiej w Uniejowie, historyk – regionalista. Zainteresowania badawcze: historia najnowsza, wojna polsko-niemiecka we wrześniu 1939 r., dzieje regionu spycimiersko-uniejowskiego. Redaktor naukowy, autor i współautor wielu książek i artykułów na temat historii Uniejowa i okolic. Wieloletni redaktor naczelny kwartalnika „W Uniejowie”. Pasję badacza łączy z pracą społeczną na rzecz rozwoju miasta i gminy Uniejów oraz społeczności lokalnej, wojcik.uniejow@gmail.com

Summary



The publication was prepared within the framework of the project ‘Centre of Competence of the Intangible Cultural Heritage’, implemented in the years 2003–2004 by the Municipal Public Library in Uniejów.

The Centre is intended to support not only the local custom of arranging flower carpets for Corpus Christi, but possibly all interested bearers of other traditions. According to our research, elements included on the UNESCO Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity and the National List of the Intangible Cultural Heritage and the National Register of Good Practices, as well as those applying for these lists, await assistance. Hence the project’s focus on building networks and establishing and strengthening cooperation between bearers, authorities, scientists, experts, institutions and organisations.

The creation of the publication was guided by several assumptions. Firstly, it is addressed to all – not only Spycimierz parishioners – bearers and stakeholders interested in the safeguarding of listed heritage and the register of good practices in the safeguarding of intangible heritage. Secondly, the publication is intended to build on the practical experience of the authors, gained inter alia during the workshops and symposia carried out in this project, but also during previous Spycimierz projects and other activities of the authors. Thirdly, the domain of the volume is not strictly scientific texts, but – practical ones. It is for this reason that readers will not find scientific apparatus or scientific methodology in all chapters. Fourthly, the authors’ task was to prepare – as in other volumes by Katarzyna Smyk and Andrzej Szoszkiewicz – recommendations according to a format, which this time was geared towards the needs of a competence centre. The recommendations are focused on advice and recommendations on how bearers together with a range of stakeholders can shape the national system for the safeguarding of intangible cultural heritage, which in its current form needs to be strengthened and fine-tuned to the specific phenomenon, community, moment and opportunity. Fifthly, novelty can also be seen in the structure of the volume. This

is because, in addition to the section with expert opinions and recommendations, the volume contains a section with the first strategic documents for the systemic safeguarding of intangible heritage in Poland.

Strategy Papers: Code of Ethics and Communication

The first part of the volume, i.e. two Strategic Documents for the systemic safeguarding of intangible heritage in Poland, is a novelty of significant importance at the national level. The methodology of the development of each document is explained by their authors. It is worth noting that their elaboration was preceded by many months of work of two thematic working groups: one focused on the code of ethics (under the guidance of K. Smyk), the other on communication (under the guidance of A. Szoszkiewicz). This work involved library and Internet searches of Polish and English-language resources, consulting a number of experts (Arkadiusz Jełowicki, Karolina Dziubata-Smykowska, Joanna Banik, Aleksandra Sułek, Wiesław Kot) who translated their thoughts into texts, as well as surveys and questionnaires completed by bearers, local government officials and representatives of cultural institutions during specially organised workshops. These workshops were conducted by A. Szoszkiewicz, K. Smyk in Uniejów and by J. Banik, Jędrzej Kałużny and Andrzej Iwo Szoka – in Opole, Spycimierz and Kraków. The second source of knowledge was the materials from the workshops for bearers and local governments participating in the safeguarding of heritage, conducted by K. Smyk, A. Szoszkiewicz and J. Kałużny. Finally, the documents were consulted by an international expert, Prof. Daniel Drápala of Masaryk University in Brno.

‘Polish code of ethics for the safeguarding of intangible cultural heritage – a strategic document’. Prolegomena developed by K. Smyk. The author builds on the Ethical Principles for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage, adopted on 4 December 2015 at the meeting of the Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage of UNESCO. She first presents the so-called Uniejów-Lublin methodology for building the foundations of

the Code of Ethics for Polish bearers and their supporting entities. In the following part of the text, presents a preliminary analysis of the results of the activities undertaken in 2023–2024 in the Uniejów project in order to shape the foundations for Polish codes of ethics for the safeguarding of intangible cultural heritage, together with preliminary recommendations for their implementation. The analyses of the collected material and the recommendations are arranged according to the successive UNESCO Ethical Principles. In the conclusion, we find the Polish hierarchy of the Principles listed, Polish key words for understanding each Principle, and general guidelines for the work of the bearers of a given tradition with the policy document.

The second paper, aimed at supporting bearers in the strategic field of heritage safeguarding, is entitled *Communication Strategy for the ‘Participatory Management of Intangible Cultural Heritage Traditions inscribed on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity’*. The author, A. Szoszkiewicz, undertakes a wide-ranging analysis of the issues related to informing and promoting the success of being inscribed on the most prestigious list in the world. He also tackles outlining a communication strategy for the Weaving tradition, which was recommended by the Minister of Culture and National Heritage for inscription on the UNESCO List in December 2024. It sets out guiding principles on how communication should be organised with the effective involvement of the bearers community. The study also aims to identify ways to increase awareness and understanding of the value of intangible cultural heritage at local, national and international levels. It identifies methods of disseminating information about traditions, ensuring that they are appreciated not only in their communities of origin, but also worldwide.

Knowledge transfer and recommendations

The second part, entitled *‘Practicing the safeguarding of intangible heritage – knowledge transfer: achievements and challenges’*. It opens with a text by Andrzej Szoszkiewicz on the practical aspects of the safeguarding of intangible cultural heritage. In it, the author uses

the example of the Corpus Christi church in Spycimierz to describe the successive activities, carried out from 2016 to 2024, which make up a comprehensive programme for the safeguarding of living heritage. At the same time, he shows that it can be an example of good practice and an inspiration for initiatives in the field of tradition safeguarding.

Arkadiusz Jełowicki and Jędrzej Kałużny, in the chapter 'Construction and development of social archives', describe the ideological foundations and subsequent construction of the Spycimierz Social Archive (SAS). It was created through a method called autoethnography, the fundamental aim of which is to safeguard the cultural memory of one's own community. Over the past few years, it has been possible to collect a variety of archival materials in and around Spycimierz and to process them with the participation of the bearers and make them available in digital form on the SAS website subpage at spycimierskiebozeczalo.pl.

Tomasz Wójcik and Jędrzej Kałużny then analyse educational activities, especially those aimed at young people. They represent an important challenge in the safeguarding and promotion of intangible heritage, because to be attractive to the audience, they have to take into account their expectations, as well as civilisational and technological changes. The use of modern teaching methods and tools makes the presented content more engaging. The authors present the offer of the 'Spycimierz Corpus Christi' Centre, showing on this sample the practical implementation of the presented challenges and postulates.

Bogdan Włodarczyk deals with the issue of building sustainable tourism products based on cultural heritage. He assumes that a tourism product is a marketing category, which is mainly associated with economic and commercial aspects. Regardless of the concept adopted for its creation, it contains a number of basic elements including, *inter alia*, tourist values/attractions, which are distinguished on the basis of a broadly understood heritage. This heritage can be divided, *inter alia*, into natural and anthropogenic. The anthropogenic part includes both tangible and intangible manifestations of culture. A sustainable tourism product is created with the assumption of fair use of the possessed resources, in accordance with the principles of respect for the natural environment and cultural heritage, with reference not only to the needs

of consumers-tourists and tour operators, but also other stakeholders (beneficiaries) such as local communities (residents, local governments), service providers or intermediaries. The author reminds that the principles of creation and forms of management of such a product should be in line with the assumptions of sustainable development in tourism and refer to both natural, socio-cultural and economic components, between which a balance must be safeguarded. The creation of a hospitable space in these activities should facilitate the realisation of the set objectives and enable the desired effects to be achieved.

‘Harmony of apparent contradictions. Promotion and branding of intangible cultural heritage’ – is a chapter by A. Szoszkiewicz devoted to the relationship between promotion and commercialisation and to important issues: how to reconcile safeguarding and promoting intangible cultural heritage and on what principles effective promotion combined with branding supports cultural values, avoiding the pitfalls of commercialisation. Through effective promotion, heritage gains greater visibility, which translates into active public participation in safeguarding it.

A. Szoszkiewicz, as an expert in raising funds for cultural projects, undertook an analysis of the issue of ‘Money for intangible heritage’. After all, it is well known that safeguarding cultural heritage costs money. The author presents four selected funding programmes that support activities for intangible cultural heritage. He discusses two key programmes financed from the Polish budget and two supported by the European Union budget. For each one, he presents examples of implemented projects, showing how effectively the available funds can be used for safeguarding and promoting our common heritage.

The third part of the volume is a set of recommendations, i.e. advice and guidance that the experts who authored the chapters give, by subject, to depositories, local, regional and central authorities, cultural institutions, non-governmental organisations, the media and an international institution such as UNESCO. In the introduction, K. Smyk explains the methodology of the creation of the recommendations, their purpose and the ways of working on them within the Competence Centre for Intangible Cultural Heritage. In general, the recommendations are intended to help resolve two questions: 1. what the bearers

and stakeholders of intangible heritage should focus their action on;

2. what risks the bearers should particularly pay attention to in the process of safeguarding their intangible heritage with the participation of the above-mentioned stakeholders.

The volume concludes with a bibliography, authors' biographies and an English summary.



Spycimierskie
Boże Ciało

ISBN 978-83-958812-5-1



9 788395 881251

ISBN 978-83-64465-78-9



9 788364 465789